

NAPKELET

SZERKESZTI TORMAY CECILE

TARTALOM: PAULER ÁKOS: *Prohászka*. • OTTOKÁR utolsó gondolatai. • TAMÁSI ÁRON, GÁSPÁR JENŐ, UJFALUSY LÁSZLÓ, SZABÓ MÁRIA: *Novellák*. • ÁPRILY LAJOS, FALU TAMÁS, SIK SÁNDOR, VARGHA GYULA: *Versek*. • SANDER PIERRON: *Árboe nélkül*. • **Elvek és művek:** HAJNAL ISTVÁN: *Klebensberg könyve*. • *Könyvismertetések*. • **Szemle:** GALAMB SÁNDOR: *Színház*. • PAPP VIKTOR: *Zene*. • MARIAY ÖDÖN: *Művészet*. • **Apró cikkek:** GÁSPÁR PÁL: *Amerikai könyv rólunk*.

1927. ÉV

JÚNIUS

VI. SZÁM

V. ÉVFOLYAM

ÁRA: 2 PENGŐ

A MAGYAR IRODALMI TÁRSASÁG KIADÁSA
BUDAPEST

Előfizetési ára negyedévre 5 pengő.

TARTALOM:

	Lap		Lap
<i>Pauler Ákos</i> : Prohászka Ottokár utolsó gondolatai	481	<i>Gáspár Jenő</i> : Örök ellenség	493
<i>Falu Tamás</i> : Hosszú nyár. (Vers)	483	<i>Áprily Lajos</i> : Vakáció. (Vers)	505
<i>Áprily Lajos</i> : Silentium. (Vers)	484	<i>Ujfalusi László</i> : Ifjúság	506
<i>Tamási Áron</i> : János nemze fajakót	485	<i>Sik Sándor</i> : Lámpák. (Vers)	523
<i>Falu Tamás</i> : Végrendelet. (Vers)	492	<i>Szabó Mária</i> : Diadalmas ártatlanság	525
		<i>Vargha Gyula</i> : Vándorút előtt. (Vers)	534
		<i>Sander Pierron</i> : Árboc nélkül. (I.)	535

ELVEK ÉS MŰVEK:

<i>Hajnal István</i> : Klebelsberg könyve	547	<i>Barna Gyula</i> : A magyar tudomány-politika alapvetése	558
<i>Nagy J. Béla</i> : Kornis Gyula: Az elszakított magyarság közoktatásügye	548	—i—s: Két akadémiai kiadvány	559
<i>Sz. G.</i> : Kolozs Pál: A bronzkapuig	549	<i>Halász Gábor</i> : Regényfordítások	559
—i.—n.: Szent Ferenc nyomdokain	550	<i>Fábián István</i> : G. Le Bon: Új idők pszichológiája	560
<i>B. Gy.</i> : Rissányi József újabb versei	551	—jn—: Ballai Károly: Magyar korcsmák és fogadók a XIII—XVIII. században	561
—jn—: Pivány Jenő: Magyar-amerikai történelmi kapcsolatok a Columbus előtti időktől az amerikai polgárháború befejezéséig	551	<i>Z. A.</i> : Lelkes Nándor József. A multak avarján	561
—i.—gy.: A szabadsfalvi pap leánya	551	—ly—ó: Nagymagyarországért	562
<i>Szönyi Sándor</i> : Mécs László: Vigasztalás. Versek	553	<i>H. L.</i> : A szegénység trubadúrja	562
<i>Török Pál</i> : Sándor Lipót főherceg nádor iratai	555	<i>László Vince</i> : Balanyi György: Assisi Szent Ferenc	562
<i>Myn.</i> : Egy építómester álmái	556	<i>Szelényi Ödön</i> : Gujás Tivadar: Sirokkó	563
<i>h. g.</i> : Nagy József: Két filozófus. Platon és Kant	557	<i>Gál János</i> : Gróf Wass Albert: Virágetetés	563
<i>Szerb Antal</i> : Guido da Verona: Életem — napsugarban	558	<i>M. E.</i> : Borbély István: A régi Torockó	563
		<i>Z. A.</i> : A magyar nő könyve	564

SZEMLE:

<i>Galamb Sándor</i> : Színházi szemle	565	<i>Mariay Ödön-Tóth Béla</i> : Művészeti szemle	569
<i>Papp Viktor</i> : Zenei szemle	568		

APRÓ CIKKEK:

<i>Gáspár Pál</i> : Amerikai könyv rólunk	574
--	-----

HEGEDŰ, VIOLA, CELLO ÉS ALKATRÉSZEI,

kvinttiszta hangversenyhúrok

Művészi javítások, csere, vétel.

Részletfizetésre is!

Saját érdekében kérjen prospektust.

Kérjük a t. közönség szíves támogatását.

KOMÁROMY és TÓTH

(cégtulajdonos TÓTH JÁNOS)

művészhegedű-épitőnél

Budapest, IV., Kossuth Lajos-utca 10. sz.

Tisztelettel kérjük t. Olvasóinkat, hogy a NAPKELET jelen számához mellékelt postatakarékpénztári befizető-lap felhasználásával a júliussal kezdődő III. előfizetési negyedre esedékes megújítás iránt intézkedni szíveskedjenek.

Nagyon kérjük azokat a t. Olvasóinkat, akik hátralékban vannak, szíveskedjenek a megújítással egyidejűleg a hátralékok kiegyenlítése iránt is intézkedni, hogy a folyóirat további küldésében fennakadás ne legyen.

Kiváló tisztelettel

A NAPKELET KIADÓHIVATALA.

PROHÁSZKA OTTOKÁR UTOLSÓ GONDOLATAI.

NAGY LELKEK helyes megítéléséhez időbeli távolságra van szükségünk. Mert csak mint a *mult* szerves alkotórészei bontakoztatják ki egész jelentőségüket. Prohászka Ottokárt is hozzá méltó tárgyilagos igazságszeretettel ma még aligha jellemezhetjük: e pillanatban csak a fájdalmas búcsúzásnak van helye. Ennek legjobb formája talán az, ha utolsó szavait véssük lelkünkbe.

* * *

Abban a szentbeszédben, melyet Prohászka Ottokár közvetlenül halála előtt tartott, Beethoven emlékéből indul ki. A nagy zeneköltő ama gondolata ragadja meg, hogy az ő zenéje nem fáradt, kiélt szavaknak aláhullása, hanem kitárt karokkal siet az isteni fény, a kinyilatkoztatás felé. Beethoven izzó, sokáig öntudatlan, de későbbben annál hatalmasabban előretörő Istenkeresése jut eszébe akkor, midőn Harnack mély szavait idézi: «Wahrheit geht vor allem, vor Recht, vor Sinn, vor Kunst». «Az igazság — teszi hozzá — az a motívum, mellyel Isten kerek egészé teszi a földi világot.» Prohászka egyik alapgondolata világit itt felénk: *az igazság a teljes élet*. Filozófiailag ennek *kettős* értelmet adhatunk. Az egyik pragmatiztikus jellegű: igaz az, ami éltet, vagyis az igazságnak az ad értéket, hogy az élet kiteljesülését szolgálja. De jelentheti azt is, hogy az életet *ép az* teszi értékessé, hogy az igazságot szolgálja. Prohászka Ottokár arra törekedett, hogy *mindkét* szempontot egyesítse: az *objektív* idealizmust az igazság *élető* hatásának tanával. Ez pedig csak úgy lehetséges, ha az igazságot nemcsak hűvös logikai jelentésében, de egyúttal mint Isten világtérítő és világalakító örök eszméit fogja fel, mely a végtelen szeretet megnyilvánulása. Ez a gondolat lebegett állandóan Prohászka lelki szemei előtt: az igazság nála az örök élet forrása.

Míndez lényegében Platon tanítása, mely Szent Ágoston keresztény formulázásában hatolt be a legmélyebb bölcselek gondolatvilágába. A mi nagy püspökünk augustinismusa is mélyen a görög filozófiában gyökerezik, mely egyúttal egész európai kultúránk végső történeti forrása. Ime, ezért tudta oly egységesen látni a modern kultúrember s a hellenizált kereszténység, azaz a katolicizmus legmélyebb lelki indítékainak azonosságát. Meg tudta ragadni a mai ember lelkének leglelkét, mely a görög gondolat s a keresztény érzélemvilág évezredes nevelésének nyomait minden későbbi lerakodás ellenére híven megőrizte. Hatásának egyik titka ép az, hogy szavai nyomán a modern ember, ki azt hitte, hogy régen elszakadt az Egyháztól — felismerte *önmagában* Jézus és a filozófia perennis, ma is még hűséges tanítványát.

A *keresztény* embert a mai *pogány* emberben is öntudatra ébresztette a mi nagy szónokunk, mert Platon ama másik mély tanítását is magáévá tette, amely szerint a legfőbbet, Istent csak akkor érhetjük el, ha nemcsak *elménk-*

kel, de egész valónkkal is törekszünk feléje. Ámde — folytatja gondolatmenetét — az egész ember e felemelkedésének legfőbb akadálya, hogy érzéki életünk spanyolfalként takarja el lelki szemeink elől a földöntúli világot. Amily mértékben azonban az érzéki világ előttünk homályba borul — oly mértékben világít utunkon mindjobban Jézus alakja. Mert hiszen — anélkül, hogy ennek mindig tudatában volnánk — mindnyájunkat az örök igazság tart fogva, ahogy a gravitáció testünket egy messze központ körül járhatja. Függes, tisztelet és odaadás az élet nagy törvénye, mely végül is minden emberi vágyat irányít és igazgat. A függés elismerése tisztelet, mely nélkül igazi szeretet sem állhat fenn : a nemzeti élet és a kultúra is lényegében szeretet. «Beléd kapcsolodom Uram ! Pro libertate moralitatis, jaj, nem pro patriae, nagyobbakat mondok : pro animae, mert *ebben — amaz is benne van.*» «Akarom, hogy nekem Krisztus parancsoljon . . . Vele élünk, vele halunk . . . Legyen bátorságunk bevallani, hogy mi egymagunkban gyengék vagyunk.»

Ez utolsó szentbeszédében benne van a nagy püspök egész lelke — ahogy az oltárról felszálló tömjénfüstben Arábia forró napsugarának minden áldása illatozik. Benne van az örök életnek ama hatalmas himnusza, amelyet egész valója zengett. Amaz *igazi* életet, mely azokra vár, akik «Jézust szeretik». Ennek az előkészítése a *történelmi életnek* is igazi értelme és hivatása.

* * *

Ebben is vezetőnk és mesterünk volt Prohászka Ottokár. Láttuk, hogy az *élet* fogalma áll gondolkodásának középpontjában. Ámde az élet nemcsak^oodaadás és tisztelet, de lényegénél fogva egyúttal *harc* és *küzdelem*. Ennek felismerése nyomán csodálatosan nagyivelésű történetfilozófiai perspektíva bontakozik ki utolsó elnöki megnyitójában, melyet az Aquinói Szent Tamás Társaságban 1927 március 7-én mondott. Ebben azokat a szellemi tényezőket és áramlatokat vázolja mesteri kézzel, amelyek végül a XIII. század nagy skolasztikus rendszerére vezettek. Drámai erővel mutat rá ama két nagy szellemi erőre, mely akkoriban a keresztény világ- és életfelfogást veszélyeztette. Az egyiknek viharfelhői Nyugat felől tornyosultak a mórzsídi filozófia alakjában, mely pantheisztikus Aristoteles-magyarázatával Spanyolországból indult hódító útjára, hogy a keresztény világ- és életfelfogást gyökerében támadja meg. A másik Kelet felől fenyegetett mint az ázsiai manicheizmusnak egyik nyúlványa, mely élet és világgyülölettel fűtve egyház- és kultúraellenes szegénységi mozgalomban : a bolsevizmushoz hasonló törekvésekben fejeződött ki. Mindkét mozgalomnak azonban az európai művelődés ellenállott — még pedig azokkal a szellemi energiákkal, melyeket a két nagy koldulórend termelt az Egyház és a kultúra védelmében. Szent Domonkos fiai közül Albertus Magnus és tanítványa Aquinói Szent Tamás fölséges szellemük mindent lenyűgöző hatalmával mutatták meg, hogy Aristoteles, vagyis a görög bölcsélet végső eredménye nem veszélyezteti, sőt minden eddigi kísérletnél szilárdabban támasztja alá a keresztény tanítást. Assisi Szent Ferenc pedig a szegénységi eszményt tisztította meg salakos elemeitől s mutatta ki, hogy jól értelmezve az nem szegézhető Jézus tanítása s az Egyház ellen, hanem ellenkezőleg : azt új életre kelti s eddig nem is sejtett erkölcsi erőkhöz juttatja.

Ebből a két hatalmas mozgalomból született meg végelemzésben mai művelődésünk két legerősebb oszlopa : az újkori tudomány és filozófia s a modern szociális gondolkodás és életforma. A tudós hithirdető dominikánus s a szegénységet megszentelő, felemelő franciskánus azok a hősök, akik a közép-

korban megmentették az európai művelődést. Emellett mélyen keresztények maradtak, mert a *szellem* fegyvereivel emelték fel a már-már újból a pogányságban elmerülő európai emberiség lelkét.

Ki ne hallaná meg e hatalmas történetbölcseleti okfejtésben Prohászka Ottokár prófétai intelmét a kultúra vezetőinek jövő feladataira nézve? Már a «Diadalmas Világnézet» hirdeti, hogy «nekünk ki nem hülő világra van szükségünk». A kultúramentő skolasztikus filozófia lényegében görög bölcsélet volt: ehhez kell Assisi Szent Ferenc meleg lelkének járulnia, hogy megmentjük a korunkban újra roskadozó európai világot. Erre tanít bennünket Prohászka Ottokár utolsó intő szavával.

Ámde az ő nagy magyar lelke előtt nem a színtelen európai kultúra képe lebegett, hanem az a művelődés, melyhez minden nemzet s így a magyar is a maga sajátosságával járul hozzá. Utolsó gondolataiban is felmerül a régi nagy magyar haza emléke. «S e helyütt jól esik megemlékezni — úgy mond beszéde befejezésekor — arról, hogy éppen Szent Tamás fénykorában virult a dominikánus rendnek egyik legszebb virága a Nyulak-szigetén, Árpád-házi Szent Margit... Mint ahogy művészi virágdísz keretezheti a filozófiai pergamentlapokat: úgy képzelem, hogy Szent Margit lelke, imája és aszkézise segítette a küzdő dominikánus hadat s annak élén a zászlós Szent Tamást».

Prohászka Ottokár Jézus és Magyarország nevével ajkain halt meg.

Pauler Ákos.

HOSSZÚ NYÁR.

*Ti szálljatok repülőgépen,
Én nekem nem oly sietős.
Dülőúton, bottal a kézben,
Hosszabb a nyár és szebb az ős.*

*Ti azt hiszitek juttotokban,
Hogy a nyár már régen halott,
S én még találok eldugottan
Egy-egy kései pipacsot.*

*Ti eléje mentek robova,
Hogy szivelek is felbukik,
Én meg sárga uszályát fogva
Elkisérem a kapuig.*

Falu Tamás.

SILENTIUM.

In memoriam J. J.

Mentem haza éjjeli óra táján,
 öreg diákok báli éjtszakáján,
 eremben édes áramlású bor,
 Aludt a téli templom-utca mélyen,
 s aludt a holdfényes templom-fedélen
 a varju-sor.

Én egyszer erre jártam iskolába —
 Gondolkoztam sok messzehullt fián.
 Némán emelkedett az éjtszakába
 az ó kollégium.

Éjjélutáni, mély silentium.

És Téged akkor árnyékból, sugárból
 elém káprázlatott a félsötét:
 szoborszabású, szép atléta-melled,
 fekete arcod dús szemöldökét
 ahogy szemem sokszor rajtad feledtem,
 hegyi falucska földedzett fián.
 Kemény kezedből hogy repült a labda
 métás csalákon künn a kúrián!
 A hó ment és az erdőig kimentünk
 hangos fiúkkal várni márciust.
 A hó jött s dicszelen diákszobában
 Aranyt olvastunk és Horatiust.
 És most egy hang suhant fülemben: hangom,
 ahogy zúgták a boltíves falak,
 mikor diák-lejtésű régi szóval
 kerestelek, ha nem találtalak —:
 Domine Joó József . . .!

S talán a bor, talán a hold varázsa,
 a furcsa vágyat sugarazta rám:
 a hold alatt, a nagy silentiumban,
 Domine — ! hogyha elkiáltanám.
 S mozdult a hangom . . . Hallgatott az utca.
 Hallgattak vérestitkú harcterek. —
 Öreg diákok báli éjtszakáján,
 domine Joó József — kerestelek.

Áprily Lajos.

JÁNOS NEMZE FAJANKÓT.

I.

KÁPRÁZATOS templom! Hajója az égtájak felé szabadon kiterjed. Oszlopa nappal fény, éjjel álom. Falai építették világkezdetekor. Alapzata ezerszínű virággal vagyon kirakva és millió mozaikkal, melyek az életörömtől néha megindulnak. Mennyezete kék és szelíd némely napokban s rajta a fények apja ragyog vagy a gyermekes csillogok nagy serege. S más napokban hamuszínű eme templomnak kárpítja vagy épen feketekék acélos a színe és hűvösség jelzi, hogy prédikálni fog a nagy papifejedelem.

Csodálatos templom!

Oltárán harmat a neve a bornak. Orgonáján szelek játszanak lágyan vagy tomboló gerjedelemmel. Szertartásának nyelvén az ember, az állatok, a növényfélék és a föld egyformán beszélnek. Mély, mint az ismeretes tengerek együtt. Magas, mint a végtelen űr és tornyának tetején eleven angyal trombitál.

Felséges templom: ez a havasi mező!

Fenyők országa körül. A keleti szélen magányos erdei ház. Száz lépésre tőle lévszából kerítés s abban háromszáz juh talpon vagyon immár az első fényre. Bütüben egy kutya mereven megáll és két fülével, mint két kanállal, úgy meri a csendet. Majd élesen és merészen előre néz és hátra. Az ő neve Bátor és harmat csillog az orrán.

Dereng.

Az illatos csendben két marcona kosfej összecsattan. A hang végighullámszik a mezőn, majd a nagy fenyők millió túlevele között elmúlik mint a tünemény.

A félszárnyú kaliba alatt kipattan kicsi Jankónak a szeme. Barna, tömött öklével megdörgöli nyomban és üdén felül.

— Bátor! — így szól a szava.

S a kutya puha menésben megindul feléje. Mellette okosan megáll és nézi a legényke arcát.

— Hát felkötél, hálistennek! — int rá nevetéssel, mire Bátor is megmeríti a fejét a levegőben és körülnyalja a száját.

Aztán kiállnak együtt a mezőbe és nézik és gyönyörködnek azon, hogy büszkén küzdik a két kos és hullámszó, díszbefutó szarvuk csillog és a bámuló juhok szelid hátán járnak tanul a fény.

Felszáll egy sas.

És felsír egy héjja.

Jankó körülnéz és lassan, nesztelenül leül egy halomra. Fejét mereven tartja és figyel. Bátor újra és újra szemébe tekint és kínlódik, hogy szóljon valahogy így :

— Mit látsz, kicsi király?

Ördögi látomás árnya suhan végig. Kicsi Jankó egész testében megrázkódik. Kínbameredő szemekkel mondja :

— A nap kútjának kávája véres... Tán az Istent valaki?!
Irtóztató!

Felugrik. Szép arca torz. Nagyot ordít a fenyők teteje felé.

Bátor is lehunyja elszánt arcán a szemét és vonít.

Kísérteties.

Kínbamerült arccal remegni és irtózni ebben az illatos pirkadásban: micsoda gonoszsága ez a titoknak? Horkanhat itt a végzet lova, vagy a balszerencse tanyát üthet ehelyt?

Bizonyára csak az emberi és állati természet rendetlenkedése, esetleg a felséges öröm szeszélye ez a pillanatnyi borzalom. Mert mosolyog megint a legényke és képszülő elméje önmegfeledkezéssel gyönyörködik a napszületésnek hirtelen kitalált magyarázatán :

— Most nem virjad. Virjad a nagynyavaját! A szeplőtelen Boldogasszony szeme nyílik ki lassan és onnét sarjadzik a fény.

Jobb tenyerét a kutya fejére teszi és hosszan, furcsa lobogású szemekkel nézi, hogyan dereng az égperemen a vésszelháló nép igazsága.

Egyszerre Bátor kiugrik a keze alól és ugatni kezd. De ahogy meglátja a közeledő két embert, elszégyelli magát, fejét lesüti és farkával hízelegve köszöntésre megy.

— Mért vonított az előbb? — kérdi Jankónak az apja, kinek neve János.

— Valamit megérezett bizonyosan. Vagy a bolha csípte.

— Én sem aludtam az éccaka — jegyzi meg az asszony.

És szorgosan fejéshez látnak. A csebreket elhelyezik a fejőliknál s János nyomban odaszól :

— Eresszed őket, Jankó!

Csobogni kezd a tej és meleg illata beburkolja a fejet.

Jankó elereszti magát néha, majd felrezen és fütyörészni kezd. Bátor kutyája nem tágit mellőle. Esdeklő szemekkel vigyázza őt, miközben egyenkint eregeti a jámbor állatokat.

Nagykésőre megcseppenti János az utolsót is. Ekkor egyenesre feláll és erős derekából kiroppantja a munkát.

— Mehettek, Jankó! — kormányoz kurtán.

A gyermek nyakba veti az eleséges tarisznyát, kalapját hóna alá csípi és botjával átalszeli a felsütött nap sugarát.

— Hóhé! Brrride ne!

A fehérhabú tenger lassankint végighullámszik a mezőn.

És az élet kacagására bételik Istennel az universum.

II.

Elhízott földdarab ez.

A tunyaságban egymást imádják a füvek. Gombaháton pázrik a rigó és béhunyt szemmel is férget talál a harkály.

Öt esztendővel ezelőtt arattak eme részen. S az ölberakott fa még itt nyomja feketén a földet, árnyékot vetvén az epernyaló, lusta varangynak.

Valahol vadgalamb bűg és kettyegtet a mogyorótyúk.

A juhok leptiben szedegetnek.

Jankó egy fatönkőn ül. Bátor kutyáját nézi és töpreng. Rebbenő elméje nem nyughatik belé Istennek végzésébe, mellyel megtiltá a szókimondást ennek az eleven értelmű pásztortársnak.

— Ezt nem találta el a Teremtő sem — mondja. Majd oldalt töri a fejét és hunyorgó szemekkel megnézi az égi tüzes órát, mely a hágnak feleútján vala immár.

— Falunk egyet, Bátor! — szól s jobbkeze elvesz a tarisznyában. S eme mozdulatra Bátor is bétőri hátulsó két lábát s az elsőkre feltámasztja sóvárgó fejét, nevet a szemével, nyöszörög és nyughatatlan s a nyelve minden pillantásban kijár, mint a fakereső lángsugár.

Jankó kiemeli az eleséget s a kutyával szembekacagva, ügyesen lehelyezi a tönkre.

S nem is mozdula többet.

Se nem folya arcáról tovább az öröm, csak megijede és nézé meredten a feléje hömpölygő medvét. S azt nézé Bátor is, a kutya, s orralikát, mint a tüzes vas, égette a vadszag.

Fülük kínlódva hallá, hogy rengeteg lomha teste alatt ropognak az ágak, amint cammog és vigyázkodik, megáll és keresi lustán a málát, majd megindul újra és rémületes lábaival nagyokat harap a távol-ságból, amely a szabadság utolsó szava gyanánt közöttük fennáll.

A világnak ő az ura, úgy jött.

Jankónak megrázkódott a teste. Mintha szurokkal meg lett volna kenve a csutak, úgy odaragadt. A kezeivel menekülésszerűen tapogatni kezdett s egyszerre megmarkolta a kenyeret: önmagához visszaesett s ez a csodálatos érintés meghozta a szavát is:

— Nye medve, nye! — szólott a kutyának való hangon.

A hangra földhöz ragadt a nagy állat négy lába rögtön. Fejét egy arasszal feljebb emelte, meglepetten Jankóra nézett, majd a kutyát látta meg és kicsi, barna szeme elsötétült.

Az erő tengeréből két füle kilátszódék és csak nézé őket. És nem jöve előre, se nem mene hátra. Hanem állott, mint egy halál kezével kirajzolt találós kérdés.

S ebben a felfeszült helyzetben percekig várt Jankó. Ereje nem volt a mozduláshoz, az esze nem vátozt, a nagyvilág elmulott valahogy tőle, csak egyedül a medve maradt meg, a rátekintő medve, a legna-

gyobb, a nagy állatnagy, aki mingyárt megeszi őt, megeszi Bátort, megeszi a juhokat, meg az élő embereket, népek fejedelmét s meg magát a római pápát s az egész világot . . .

— Nye medve! — kiálta fel ismét.

A lomha állat megnézte erre a földet, jobb első lába lassan előre tevődött s a nagy test megmozdult.

Jött egy lépést.

Setétedni kezdett.

Jött kettőt.

Bátor a földet vakarta halálos erővel, hogy négy kicsi talpán kiserkedt a vér. De a medve számba se vette se őt, se a mozdulatlan legénykét, csak ereszkedett közelebb, mint egy erővel tömött, ijesztő felleg. Idegborzoló, füledt, durva életszaga hirtelen orrukba ütődött s ekkor Isten szavára megragadá Jankó a kenyeret és sebesen a medve felé nyujtá és szóla :

— Nesze, kenyér!

Egy elevebb mozdulattal megtekintette istenándását a medve s ahogy cammogva beérte, megállott és megszagolta : orrlikai kinyiltak és megint összeestek.

Jankó azt hitte, hogy csak tempózik és kináltatja magát, azért újra szájához kenegette a jó búzakenyeret.

— Edd meg, *kicsi* medve!

Eme egyenes kínálásra sem harapott belé, hanem a fejét egy kicsit féloldalt dőjtötte és egykedvűen nézte a vendéglátó kicsi székelyt.

— Mért nem falál egyet? — folytatta hízelegve Jankó, de a kenyeret nem merte visszavenni, ámbár ott tartani se igen tudta, mert a nagy találkozástól az erő kihullott mindakét karjából s ilyenformán hol lesülyedt kenyértartó keze, hol ijedten kukralendült.

A medve nézte és mogorván szemlélte az erőtlenségnek ezt a játékát s néha, mintha dűnnyögött volna, mondván :

— Ne csalogass, mert bajt látsz!

Igy kinlódott Jankó sokáig. Végre elgémberedtek az ujjai s földrehullott a kenyér.

Megrázkódott és agyonrémülve várta, hogy mikor kapja le őt a csutakról a medve. De az nem siette el a dolgot. Egy barátkozó pillantást vetett a gyermekre s megnézte a földreesett kenyeret is. Aztán nagynehezen, mintegy négykézlábon járó, elvénült barát, lenyúlt nagy fejével a földre, szájával felemelte a kenyeret s úgy tartotta Jankónak oda, mintha emberi módon szólana :

— Nesze kenyér!

Erre a csodálatos magaviseletre, mint a leszakadó zápor, reménység, erő és öröm hullott a legénykére. Akár a szép hajnalon esett ébredésnél, úgy özönlött megint a fény a Boldogasszony szeméből. A visszazállott életben kigyullva, szinte önkívületben szólt :

— Ember vagy, medve!

És visszatette a kenyeret helyére s szép lassan emelkedni kezdett ültéből. Hanem nézést örökké a medvét nézte s szívéből mosolygott is neki, hogy barátságos természete meg ne zavarodjék.

Bátor kutyáját, ki szűkölve bujt a sarkához, gyengéden megintette :

— Egyse legyen !

Aztán óvatosan a medvéhez húzódott s mint egy kicsi bárányt, simogatni kezdé. S hagyta magát a vadállat. Még a gyermek keze alá feküdt, biztatva őt, hogy bátran.

Jankó látá a kedvezést és megbecsülé azt. Nekihajolva kedveskedett a medvének. Erős féelme idegrázó gyönyörűséggé kezdé átváltozni. Szemei boldog fényt kaptak s testében ezer örömszokra bizsergett. És a szelekben és napfényben durván kiedzett tenyerek mohón szívták a megbékélésnek édes ízét. Kezdte a fejnél és lassan, meg-megállva tömzsi ujjait végigszekerezettette a barnafényes, süppedékes, puha háton. S amikor a medve farához ért, hirtelen megállott, egy pillanatig gondolkozott és elmosolyodott.

— *Kati !* — mondta kurtán és nagyot kacagva.

S már nem félt. A kiderült születési hiba miatt egyszerre elvesztette tekintélyét a medve. Felülkerekedve legyintett és lenézéssel szólott :

— *Már üsmerjük egymást . . .*

Érezte, hogy férfi ő, ha kicsiben is. Emberben sem számította nagyra a fejérfélét, mert a magasságbeli zord és világkormányzó férfiú, az egyedülvaló, tüzes nap s a büszke kosok a nyájban nem hirdették neki az egyenlőséget az erősek és gyengék között.

Soha nagyobb öröme a mostaninál nem volt. Eszébe jutott, hogy ő látott egyszer egy nagyhajú, zsíros, büdös idegen embert, aki medvét táncoltatott furulyával a faluban. Mert azt ő is megpróbálja, tette fel hamar magában.

Odaállott pontosan a medve orra elé.

— Ide ügyelj, Kati ! — mondta neki és táncolni kezdett.

A medve figyelemmel nézte. Bámulásából kitetszett, hogy soha nem látott még ilyent. Meg sem mozdult.

— Járjad, hé ! — riasztott reá Jankó.

Szavának sem lett foganatja. S hiába járta maga mindenféle módon tovább, a nagy lomha test nem kezdett illegetésbe.

Egyszer aztán ő is reáunt s megállott. Sértődötten nézett körül és keresni kezdte a kedvetlenség okát.

— Ehe ! — mondotta hirtelen — kivénült medve lesz, meg-nézzük a fogát !

S le is térdepelt nyomban s a medve fejéhez hajolva, jobbkezét a felsőálcapocsra és a balt az alsóra helyezte. Nekifeszült, hogy ő erőszakkal is kinyitja a száját.

— Tács ! — mondta nyersen.

Feszített egyet.

S ebben a pillantásban a medvének két réműletes mancsa kifeszített körmökkel rácsapódott a fejére.

Jankó felordított s már, mint a sárkány, Bátor vonítva ráugrott a medvére s ez hörögve a kutyára vetette magát. A legényke vérbeborulva és félig meghántott koponyával szakadt ki az irtóztató karmok közül s apát és anyát kiáltva futni kezdett és futott, ahogy tűzbeborult inakkal bírta, rohant és ordított megháborodott elmével, mezőkön és erdőn keresztül, amíg valahol a korondi hegyben Szűzmária nevével ajakán elbukott. Ott feküvék alkonyatig s akkor megtalálá őt egy pásztor és bevivé a kunyhójába ápolásra.

Bátor pedig, miként a hűség vértanuja, szörnyűmódon meghala.

III.

Szomorú templom !

Falai feketén merednek a magasba és hideg árad belőlük az égtájak felé. Oszlopai nappal keseregnek és éjjel halálfejet izzadnak ki magukból. Alapzata bánatföld és a szomorúság felhői gomolyognak kárpítján. Jajból vannak benne a szenteknek szobrai és sóhajjal fútatottak díszei.

Siralmas templom !

Könnyek permeteznek földjére a magasból és a világteremtő hitnek törmelékei szolgálnak tömjén gyanánt. Ezer virágjának feje lekonyult s levegőjében a szép kicsi madaraknak elsorvad a melle. Benne a fény pusztulást hirdet és a mélységből mindenütt siralmak moraja hallszik.

Gyötrelmes templom : ez a havasi mező !

Keleti szélén siralomház épüle három hetekkel ezelőtt. És azóta gyenge a mezőnek és erdőnek pompája arra, hogy feledtesse a juhörzö legénykét.

Szótalán lett az édesanya és szemei keresztülnéznek a látott tárgyakon és fiának üres helyétől borzad és nem tud örvideni közelgő órájának, amelyben gyermeket szül újra.

És János? Borzalom látni !

Sokszor nem leli meg szemével maga előtt a fát és nekimegy. És máskor réveteg s tántorog a sima mezőnek tükrén. Néma, mint az omlásnak induló szikla, csak néha kiált fel, emlegetvén egy nevet hideg borzalommal.

— Fiam, Jankó !

Most is az erdőszélen látszik erős alakja, amint úzi jobbra a fájdalom és kergeti balra, amint mellére nyomja fejét a végzet s amint ómaga remegve vajudik fiának visszateremtésén.

Hirtelen kigyul és megegyenesedik.

— Jankó ! — zúg a hangja az erdőn.

Aztán gyönyör rohan az arcára és pihen kínjának árnyékában,

ahogy három hét óta naponkint szokott egyszer. Szemei néznek epedve, karjai mozognak és minden tagja megenyhül a látomásban, amely mutatja neki az ő szeretett fiát elevenen.

— Fiam! — szól szépen és a gyermek eltűnik, mint a hirtelen jelenség.

Ő maga behunyja szemét és nagy erejét megfeszíti s úgy teremti vissza Jankónak alakját s helyezi reá a vonásokat, amelyek őbelőle eredtek, valamint ered egyik fából a másik. Majd kipattannak a szemei és szörnyű módon nem látja, amit látott.

Megborzong.

Fogai csikorognak a nagy akaratban, mert nem tűri, hogy ne lássa fiát. S valamint megjelenne Isten előtt egykoron a teremtés feladata, úgy jelenik meg János előtt is amahhoz hasonló. Erejének gyönyörúsége megszállja és izmai, mint a rúgó, elindítják őt a háza felé.

Fejszét, fűrész és kézvonót és minden szerszámot hamar összeszed s megindul azokkal az erdő felé szép fényes szemekkel.

Kerüli hosszan a fákat s végre nekilát egynek, amely a legnagyobb és színében gyönyörű és levágja azt s kimetsz a törzsből egy jóllyit hosszában, mert akkora vala tetőtől-talpig az ő fia, Jankó.

Akkor behunyja szemeit és a véghetetlen országból maga elé hozza legénykefiát és isteni akaratnak erején *képelete lefényképezi őt értelmének falára.*

Megforgatja forró vajadásban a mintát és faragni kezd.

Izgatott és tagjai remegnek.

A verejték kiüt homlokán, majd elfogja egész testét.

Farag és fűrész.

Gyalul és fúr.

Gyötri magát és gyötri a fát s közben meg-megáll s boldogan nézi az alakatlan tuskót. Ráhajol és távol veti magát, vágja mindenféle szerszámokkal és simogatja kérges tenyerével. Felül gömbölyíti fejnek alul két szárba kivágja.

Igy faragja félnap.

— Világteremtésre Jankó! — kiált fel végre és az öröm lobogó erejével vállára veszi fajankót, kinek emberi formája nincsen s aki még szörnynek sem elég formás.

Viszi át az erdőn s ahogy a mezőbe érne, hát jó szembe vele egy legénygyermek, aki láttára megszöki magát és kiált:

— *Édesapám!*

Megáll János rögtön, mintha örömből oszlopot ütött volna orra elé az Isten, megreszket szemében a fény, fajankó a földreesik s ő maga megviselve így szól:

— Hát te vagy?

— Nem is más.

— S nem hótál meg?

— Csak az ige tartá.

- S eddigelé hol voltál?
- Piros Mózsibá kurált a korondi hegyben.
- S oda hogy kerültél?
- Kérdezze kied a Fennvalótól.
- Legén . . .

Egy percet hallgatnak. Akkor Jankó az apjára felkacag boldog örömhírrrel :

- Édesanyámnak leánkája lett.
- Ne beszélj?!
- Onnét jövök hogy hijjam kiedet.
- S kénlódik?
- Abbiza kacag.

Erre az öröme János kényelembe ereszti magát lassan s ráérő mozdulatokkal mintha templomba menne, megindul a ház felé.

A legényke lassú mozdulatokkal körülnéz. A nap szemébe süt és hármat tüsszent. Majd fajankóhoz lépik és fületövét megvakarja.

— Hát e mi a nagynyavalya?! — kérdi.

Végre elunja törni a fejét s a didbáb faragványra leül. Kinyitja bicskájának élét és ösztönösen ezt az öt betűt vágja szép lassan a fába :

Bátor!

Tamási Áron.

VÉGRENDELET.

*A hajamat a mezőknek hagyom,
Hadd simogassa esti juvalom.
A lábamat a szeleknek hagyom,
Fussanak vele délen, északon.
Sápadt arcom a bús holdé legyen,
Helyettesítse néha éjeken.
A láthataré két karom legyen,
A földet ölelje át szerelmesen.
Könnyeimet a felhőknek hagyom,
Záporozzák le őszi hajnalon.
Bánatomnak örömemet hagyom,
S örömemé legyen a bánatom.
Csak a szívem nem hagyom senkinek,
Minek járjon két életem? Minek?*

Falu Tamás.

AZ ÖRÖK ELLENSÉG.

I.

MÁR RÉGEN elhagyta Maltát az Alexandria. A gőzös nemzetközi utasokkal volt tele. A többség természetesen angol volt, de sok volt a francia, német, olasz, norvég is. Néhány spanyol is utazott velünk, de kevesen is oly hangosak voltak, mintha ők lettek volna az utasok angol százaléka. Azt a hangzavart, amely a délutáni napsütésben a födélzetet betöltötte, alig lehetne meghatározni. Modern Babel volt, a maga színeivel, tarkaságával, kacagásával és mozgalmasságával. A francia és olasz egymást akarta legyőzni a gyors- és távbeszéd dallamos frázisaiban, a német és angol a szűkszavúság terén állta mell és mell mellett a tornát, a spanyolok bizonyára a magyarokkal versenyeztek volna a hangos beszédben, ha az egyetlen magyar, aki a hajón volt, én, spanyolul tudtam volna. Így csak egymás között harsogtak és bizonyára lenézték a norvégeket, akik a födélzet sarkába húzódva bámulták a Földközi-tenger meleg színeit.

A fehér korlátnak dőlve egy francia és egy olasz azon vitatkozott, vajjon Spécia vagy Toulon hadihajói szerzik-e meg a hatalmat a Földközi-tengeren. Egy ideges, lobogó hajú spanyol tört németességgel magyarázta az egyik németnek, aki mint tengerész küzdötte végig a háborút, Gibraltár fontosságát és erősen mentegette magát, hogy hazája miért nem igyekszik visszaszerezni a Tarik szaracén vezér vérével megöntözött sziklákat. Mindenkinek volt valami problémája, csak én álltam szomorúan a korlátnál . . . Nem irigyeltem őket, a boldogokat, a vetélkedőket, a hatalmasokat, de egyszerre eszembe jutott a magyar tenger . . . Ezek telhetetlenek, mert sok a tengerük, mert hajóik a világ egyik sarkától a másikig futhatnak és én, tengertelen, hajótlan, földtelen magyar hallgatom itt a vitát : vajjon ki lesz az úr a Földközi-tengeren. Eszembe jutott egy apró kis csücske a kéklő Adriának. A magyar tenger. Hadd lenne ezeké a világ minden óceánja, csak az a kis öböl volna meg nekünk és az a sok föld, amely a tengertől és a tengerrel elszaladt . . .

Nagyon szomorú lehettem, mert az egyik spanyol, aki a tüdejét gyógyíttatni járt Kairóban, oda jött hozzám és kézzel-lábbal elkezdett magyarázni. Végre sikerült annyira megértetnem magamat, hogy magyar vagyok. Ezen az alapon aztán már-már meleg barátság fejlődött volna ki köztünk, ha nyelvtudásunk kölcsönösen nem mondotta volna fel a szolgálatot. Végszükségben aztán udvariasan elkezdtem dudolni a Carmenből a torreádor-belépőt, mire a spanyol hősi pózba

vágta magát, mintha Sevilla valamelyik arénájában lett volna. Kezdett komikus lenni a helyzet . . . Szerencsére a hajókapitány lejött a fedélzetre és barátságosan tisztelgett felénk. Nemsokára nagy társaság verődött köréje. Szerettük mindnyájan. Udvarias modorával és örökös jókedvével csak barátokat szerzett magának.

— Uraim — kezdte érdes hangján — meg vannak elégedve az idővel?

— Tündéri — zúgott a nemzetközi kórus.

— Hát még milyen gyönyörű esténk lesz erre a szép délutánra — folytatta a dicsekvést a kapitány, mintha legalább is az ő érdeme lett volna mindez — s meglátják, milyen mély itt a tengeren az éjtszaka. Akár Granadában . . .

— Á, Granada — csapott le az én spanyolom az ismerős szóra.

— Sajnos — folytatta a kapitány — szerenádban többé nem lesz részünk, mert Tomot, aki olyan szép tengerész-dalokat szokott esténként énekelni odafent az árbockosárban, többé nem hallgathatják az urak és nem is fog olyan sok borravalójába kerülni a mindennapos szerenádmiss Barclaynak . . .

Miss Barclay, aki eddig szótlanul cigarettázott az egyik hajószékben, tréfásan megfenyegette a kapitányt:

— Kapitány, ön rossz nyelvű . . .

— Nos, mi történt? — kérdezte De Chambry, a lyoni gyáros, aki szerette, ha neve után francia trónkövetelőnek, vagy legalább is márkinak tartották.

— Hát, bizony nem valami jó — mondta a kapitány. — Maltán egyik csapszékben úgy látszik többet ivott, mint kellett volna, egyik kikötő-őrrel összeveszett valami asszony miatt és . . . leszúrta . . .

— Az a lányos arcú, csupadal Tom?

— Igen, megvadult. Gyilkolt . . .

— Az asszony . . . — szólt most közbe sir Archibald Gordon, egy ezüstfejű, elegáns öregúr, aki miután mint bíró nyugalomba vonult, kiváló előszeretettel hajókázott nyáron London és Kairó között. Az öccse Kairóban mérnök volt és őt szokta meglátogatni.

— Nem, sir, az asszony nem volt hibás — mondta a kapitány.

— Kapitány — válaszolta sir Gordon — az asszony a gyilkos.

Olyan határozottsággal mondta ezt, hogy többé nem mert senki ellenmondani. Azt tartották, hogy az öregúr különc. Mindenki szeretetreméltóan mosolygott tehát, csak a szép miss Barclay, a londoni Astorszínház tagja, aki üdülni volt a pálmák alatt, merte piros szája szegletéből megkockáztatni a gúnyt:

— Sir Archibald Gordon elfogult velünk szemben . . .

— Nem, művésznő — válaszolta udvariasan a bíró — nem. Csak óvatos és okos. Hosszú bírói gyakorlatom alatt megtanultam, hogy minden rossznak és bűnnek, amit a férfi elkövet, mozgatóját, forrását az asszonyban kell keresni. Ő a bűn ősz protoplazmája . . .

Mosolygott ő is, amíg ezeket mondta, de ez a mosolygás inkább csak udvariasság volt. Mi többiek neveltünk . . .

— Hiába, a primadonnáknak mindenütt van kórusuk — mondta sir Gordon. — Nos, az igen tisztelt kórusból ki fogad velem, hogy a Tom esetében is az asszonyt lehet okolni?

A felszólítás és kérdés olyan határozott volt, hogy senki sem válaszolt. Csak a kapitány kockáztatta meg az ellenvetést:

— Én azt hiszem, ezúttal téved, sir Gordon . . . Az ügyet nem ismerem részletesebben, csak a Tom letartóztatásáról szóló végzést olvastam el, de ha a többi iratot is átolvastam, azt hiszem, sir, a vacsoránál meg fogom cáfolni . . .

— Olvassa csak el az iratokat, kapitány. Nem félek a cáfolattól — válaszolta sir Gordon.

A kapitány tisztelgett és eltávozott. Sir Gordon pedig mosolyogva szívott nagyot rövidszárú pipájából és csendesen így szólt:

— Ha megengedi, miss Barclay és megengedik, az urak, amíg a kapitány az iratokat átböngészi, igazolni fogom tételemet egy szomorú történettel a prakszisomból.

Hátradőlt a hajószékben és messze elnézett egy tova repülő sirály után.

II.

— Látja, miss Barclay — kezdte sir Gordon az elbeszélést — azt a sirályt? A költők, akiket én deportáltatnék valami napfényes, de hozzáférhetetlen szigetre, hogy ott versenyt csicseregjenek a kanárikkal és a paradicsommadarakkal, mert ők az ősi, asszonyi bűn-protoplazmának fejlesztői, élesztői és virágoztatói, azt éneklük az asszonyi lélekről, hogy fehérszárnyú, mint a tengernek ez a napfényes madara. Mondom, deportáltatnám őket . . . Mert, miss Barclay, én ellenkező véleményen vagyok. Az lehet, hogy szárnya van az asszonyi léleknek, de vampirszárnya . . . Ezt vérző emberi sorsok piros betűs könyveiből tanultam meg, ahová a lángoló iniciálékat férjével rajzolták, úgynevezett gyöngéd női kezek. Ezek a véres iniciálék tüzeltek felém a legszebb szerelmes levelekből is és ezért nem házasodtam meg soha. Nem félelem volt ez, hanem inkább okosság, amelyben talán volt egy kis önzés is, valami csendes szolidaritás a férfinem iránt, hogy így nőtlenül jobban és minden, úgynevezett rózsaszínű befolyástól szabadon ismerve meg az asszonyt, segítségére legyek az örök asszony-ellenséggel szemben saját nememnek . . . Mert ősidőktől kezdve csak egy ellensége van a férfinak, az asszony . . . És dicsekvés nélkül mondhatom, hogy rideg elzárkózottságomban, a férfimagány virágtalan és daltalan fellegvárában olyan könyörtelen logikával dolgozó, szinte csalhatatlan prakszisa tettem szert, hogy a londoni törvényszéken lassan mind nekem osztották ki a súlyosabb házassági pöröket, hitvesgyilkossági és hasonló

eseteket és minden bűnvirágát annak a rettenetesen szép kertnek, amelyet általában szerelemnek neveznek.

— Gondolom, szép és izgalmas pörök voltak? — nevetett miss Barclay.

— Nem irigyelne, miss, ha ismerné őket. Ezekből a pörökből én egy szörnyű igazságot szűrtem le. Azt, hogy mi férfiak a nőkkel szemben inferiális lények vagyunk.

— Brávó, sir Gordon — tapsolt a színésznő.

— Ne örüljön annyira, művésznő. Mióta a világ áll, jó hatezer éve van ez így. Mert van egy örök ellenség, aki minden diadalunkat ellopja. A nő...

— Ejnye, ejnye...

— Igen, miss Barclay. Mi párvialadokban szerzünk diadalmi színeket, várakat vívunk meg, országokat hódítunk, világrészek fölött uralkodunk, felmérjük a földet, behajózzuk a tengereket, kiszámítjuk a levegő, a víz, a föld, az ég összes csodáit, amit a férfiagey, energia, szív, bátorság, heroizmus csak tud termelni, mind-mind véghezvisszük és minden nagyságunk megsemmisül egy színes női selyem előtt. Én nem tudom, milyen lehetett az a mosoly, amellyel az első asszony nyújtotta az első bűnt az első férfinak, de világraszólóan szép lehetett, hogy még ma is tart a varázsa.

Miss Barclay mosolygott. A bíró ránézett, aztán csendesen folytatta:

— Ne mosolyogjon olyan gúnyosan, művésznő. Látja, ez a mosoly is egy szikrája annak a hatezer éves mosolynak, amellyel a paradicsomot lopták meg. De hiszem, hogy történetem végén nem fog mosolyogni.

— Talán, sir!

— Körülbelül húsz évvel ezelőtt történt. A londoni törvényszéknél működtem. Egyik nap magához kéretett az elnök és hatalmas aktasomót adott át. Kettős hitvesgyilkosság, India. Valami kékszakálljelölt, gondoltam, aki India messzeségét használta fel bűncselekményre, úgy vélvén, hogy a nagy Anglia keze nem ér el olyan messze. Mégis lelkiismeretesen hozzákezdtem az iratok tanulmányozásához, de már a második lapon érdeklődéssel fúrta figyelmemet a sorok közé. A bűnös neve William Grogg volt. Először ez a név ütött szíven. William Grogg... Nagyon ismerősnek tűnt fel ez a név. Volt egy iskolapajtásom, azt is William Groggnak hívták, erdómérnök volt, akit a kormány fontos megbízatással küldött le Indiába... Tovább lapoztam az iratokban. Igen... William Grogg, erdómérnököt vádolja az ügyész, hogy két feleségét megölte... A hideg verejték vert ki. Hova-tovább bizonyosabb, lett előttem, hogy a gyilkos az én egykori iskolatársammal azonos. Emlékeztem az oxfordi szép és vidám napokra. Milyen finom, szinte lányosan gyengéd fiú volt William Grogg. Ő ölt volna?... Rettenetes izgalom fogott el. És épen hozzám kerül ez a per?... Emlékszem, egész éjtszaka nem fekdtem le akkor. Csak úgy faltam a gépirásos lapokat. Reggelre kivert a láz. Arra gondoltam, visszaadom a pert.

Nem ítélekem ifjúkori barátom fölött, mondogattam. De ugyanekkor megszólalt bennem a férfi is. Láttam az iratokból, hogy szegény barátom mind a kétszer az ősi ellenséggel került szembe s el kellett buknia, mert ott, a forró indiai ég alatt, hol égigérő fák sarjadnak ki a kövér földből, buja virágok és folyondárok tarkítják a mérhetetlen mezőket és a vizek is szerelemszinű lótuszokat nyitának, forrófejű lesz az európai ember is és nem ér rá lobogó bűnöket hidegen latolgatni. És valami szánalom derengett bennem, hátha ezt a szerencsétlent valahogy meg lehetne menteni, úgy, hogy az igazságon ne essék csorba. Vállaltam tehát a pert . . .

— És valóban iskolatársa volt a gyilkos? — kérdezte miss Barclay.

— Igen, miss. De csak a bűnös. Mert a gyilkos más volt . . .

— Kicsoda?

— Kicsoda? Furcsa — nevetett sir Gordon. — Az asszony . . .

— Az asszony, akit megöltek?

— Úgy van, művésznő. Sokszor előbb az gyilkol lelkét, akit később megölnek. Sőt, azért ölik meg . . . Úgy volt most is. Kissé regényes a történet, de hát regények még ma is vannak. Ne tartsák tehát valószínűtlennek. Való . . . William Grogg már éveket töltött Indiában, tanulmányozta az ősernetegeket, utakat méregetett fel, szabott ki. De vannak férfiak, akiket a munka, a siker nem elégít ki. Ilyen volt William is. A legszebb teljesítmények után is árvának és egyedülállónak érezte magát. Honvágyat is érzett sokszor, ahogy a vizsgálóbíró előtt tett vallomásában mondotta meghatóan és úgy gondolta, hogy egy angol család lent Indiában is Angliát vetíti a titokzatos és füledt ind égre. Eszébe jutott egy fiatal lány, akit még Londonban ismert meg egy estélyen, mielőtt leutazott Indiába — várjanak csak, a nevére még ma is emlékszem — igen, Maud Smith . . . És kékegű éjtszakákon egyre többet gondolt a miss hamvasszőke hajára és ibolya-szemeire. És azt gondolta, milyen jó volna, ha ketten élnének a titokzatos dallamú őserdők mélyén s lustán tovaohömpölygő szent folyamok partjain. Tudta, hogy unokanővérénél lakik a lány — ha jól emlékszem, Blockstreet 1345 — és egy langyos, álmokat szövő tavaszi estén írt neki. Ó a tavasz nagy kerítő . . .

— Ejnye, sir Gordon . . .

— Meg fogja látni miss Barclay . . . Az első levelet követte a második, a harmadik és a századik. Közbe-közbe miss Maudtól is jöttek levelek s a rettentő távolságon át apró betűkben rajzolódott ki két ember jövőndő sorsa. Ki hitte volna, hogy végzete? . . . Ami azután történt, kissé fantasztikus, de a periratoknak hinnem kellett. Körülbelül a századik levél azt írta, hogy két szerető szívnek nagyon-nagyon az India és Anglia közti távolság, jó lenne, ha miss Maud rászánná magát az indiai útra és egy hosszú életre boldoggá tenné William Groggot, mint feleség. A vágyódó szerelmes levél el is ment a postahajóval, de odahaza közben történt valami . . . Miss Maud Smith elköltözött unokanővérétől s a szép,

szerelmes leveleket a nővér bontotta fel, akit fatális véletlen folytán szintén Maudnak hívtak s az epedő századik levélre ő küldte el a várva-várt sürgönyt: «Májusban érkezem. Maud.» És az igazi Maud helyett hajóra szállt ez a Maud.

— Ez igazán fantasztikus — mondta miss Barclay.

— Igen, miss, én is így találtam, mikor az iratokat olvastam, sőt úgy véltem, hogy nem is fantasztikus, de nem is romantikus, hanem egészen ponyva ízű. De hát, úgy látszik, az élet néha ponyvával is kedveskedik... Hogy mi volt ez tulajdonképpen, ma sem tudom... Csalás-e, vagy az unokanővér tüzet fogott a perzselő indiai levelektől, nem tudom... Valószínű, hogy ez utóbbi, bár az első is igaz lehet, ha igaz a nőgyülölőknek az a tétele, hogy minden szerelem a nő részéről csalás... A második számú Maud tehát hajóra szállt és úgy látszik, jól ismerte a férfiakat és Williamot még Londonból, mikor úgy okoskodott, hogy elvégtére ő is szép s ha már Indiában lesz, csak nem küldi vissza az asszony után epedő férfi, mert számítása bevált... William barátaival ünnepélyesen várta a hajót s mikor a hamvasszőke és ibolyaszemű Maud helyett a hajóhídon meglátta a feketehajú és szemű unokanővért, mit tehetett volna... Angol férfi volt, aki nem engedhetett át élete árán sem a nevetségnek egy angol hölgyet, jó képet vágott a furcsa menyasszony-cseréhez és mert hát ez a Maud sem volt épen csúnya, ha nem is olyan fiatal, mint a másik, karját nyújtotta a «menyasszonynak» és az ünnepi lakomán folyt a pezsgő... És úgy látszik, a miss értette a dolgot, mert hamarosan kimagyarázta magát valami költött mesével a másik Maudot illetőleg, aki nem is érdemelt volna ilyen nemes férfit, mint William, mert hát... így meg úgy... Ő csak arra a szerepre vállalkozott, hogy egy nagy csalódástól óvja meg Williamot s a dolog vége az volt, hogy még a férfinak volt oka a hálára — ez úgy-e, miss Barclay, így szokott lenni? — és néhány hét múlva meg is volt az esküvő.

— Mese — kacagott miss Barclay.

— Ahogy tetszik, művésznő. De egy bizonyos. Ez a William hős volt. Ha nem számár... De a történet hitelességének kedvéért, maradjunk csak az első megállapításnál. Regényhősökhöz, lovagokhoz méltóan viselkedett. Sohasem érezte, hogy becsapták és úgy látszik jól is megfértek egymással, mert mindenki boldognak és megelégedettnek hitte és látta. Vidáman dolgozott, építette az utakat és irtotta a szűz rengetegeket Angliának s az asszony is szinte megfiatalodott az indiai ég alatt. Senki sem sejtette, hogy forró és füllesztő éjszakák ismeretlenségéből hangtalan, tolvaj-puha léptekkel közeledik a sötét dráma... Én emlékszem, éhesen faltam az aktacsomó lapjait... A férj dolgozott éjjel-nappal, a rengeteget bújta és az asszony... Úgy-e, már tudják? Egyedül volt és unatkozott. Forrón, észvesztően s vérperzselőn tüzelt az indiai nyár, csodálatos és buja virágokat nyitott és vérszínű lótuszok himbálóztak a lomha vizek hátán. A nyár soha sem

volt jó tanácsadó egyedüllevő asszonyoknak. Erős a fénye és megvakult tőle a női szem. Így volt most is . . . Mikor William Grogg egy tikkasztó nyári délután váratlanul hazajött, bár ne jött volna haza. A vesztükbe rohanó asszonyok nem válogatnak. A férj csak egy elrohanó bennszülött árnyékát látta . . . Elég volt . . .

— A forró, délszaki nap a férfiaknak sem ad jó tanácsot. Grogg rettentő, szorító karmai között az asszony holtan maradt. Az arca egész szederjes volt, mikor leesett a földre . . . Hogy mi következett? Az első bűn, amelyet az asszony elkövetett a férfival, gyávává is tesz. William eltitkolta, mi történt. Sok mérges kigyó van Indiában . . . Marásuktól épen kékes-szederjes lesz az áldozat arca . . . A férfi gyáva volt és mindjárt elkövette a harmadik bűnt is. Az asszony még holtában is árasztotta rá a bűnt. Hazudott . . . Indiában gyakori a kigyómarás . . . Mindenki elhitte. És a bűnös Maudot, aki már lopott szerelemmel lépett be a férfi életébe, eltemették az őserdő éjgig érő faóriásai alatt, mérget és szerelmet lihegő, vérpiros, buja indiai virágok közé . . . Úgy-e, meg-rázó és szomorú történet? . . .

— Fantasztikus — rázkódott meg miss Barclay.

A nap szinte állt az égen. A hajó teste izzott és a tenger lángolt, mint a folyékony arany . . .

III.

A pincérek hűsítőt hordtak körül. Sir Archibald Gordon rágyújtott rövidszárú pipájára és így szólt :

— Most aztán beszéljen a vádlott . . . Lehetőség szerint idézem szavait, ahogy akkor a tárgyaláson, az első gyilkosság beismerése után, tördelve, rendszertelenül, szemében a rettenetes emlékek árnyékával elmondta a dráma folytatását. Körülbelül így beszélt William Grogg : Sir és esküdt urak ! Én csaknem egész életemet rengetegben töltöttem. Megszoktam, hogy gyötrő árnyékok lapulnak meg a faóriások között s hogy félelmes hangjai vannak a völgyek ölének. Nem féltem a sűrű bozótban lappangó királytigristől, sem az oroszántól, a fejem fölött himbálózó óriáskigyó is mindennapi látvány volt a titáni fák alatt . . . Most egyszerre, hogy sápadt éjtszakákon éreztem kezeimen az ő nyakának hidegülő vonaglását, valami borzasztóan gyötrelmes gyávaság fogott el. Úgy éreztem állandóan magamat, mint az eltévedt gyermek az erdő szélén : valami fojtó szorítás fogta a szívemet, amely állandóan a torkomban dobogott s minél beljebb jutottam a rengetegben, annál inkább eltévedtem . . . Már nem volt visszatérés vagy kiút. Az őserdő, amely eddig egész külön világ volt számomra virágokkal, napfényvel, dallamos naplementével s a hajnal bibor kárpitjával, most csak rémeket tartogatott számomra s minél jobban féltem tőlük, magamtól és a bennem lappangó titoktól, annál messzebbre jutottam magamtól és a régi világomtól . . .

– És mégis volt valami, ami gyönyörűséggel töltött el. A rengetegben eltévedt gyermekek is szinte kéjes gyönyörűséggel vonzza valami titokzatos, mágneses erő beljebb és beljebb. Így voltam én is . . . Kéjelegtem abban, hogy magamban rettenetes titokkal holyongok. Rájöttem, hogy a bűnnek mámora van . . . Olyan, mint a pezsgő, ópium vagy a kokain. S hozzá alkohollal altattam a lelkiismeretemet. A leg-erősebb tengerész-rumot ittam heteken át s mikor a külső és belső mámor már hatott, mikor kívülről az alkohol, belülről a halálrángatózás kéjes emléke ringatott az akaratnélküliség rózsás semmiségébe, úgy éreztem, hogy még egyszer, még százszor, még ezerszer s ha hasonló okom és alkalmam volna rá, mindig ölnék asszonyt . . . Én tudom, hogy azzal, amit mondok, nem használok magamnak. Nem tehetek róla . . . Így kell beszélnem . . . Amíg az *elsőig* eljutottam, rettenetes idő telt el s amíg bekövetkezett a *második*, még rettenetesebb . . . Én, uraim, idealistának nőttem fel és Oxford levegőjével (itt hosszan rám nézett a vádlott) tiszta világnézetet szívtam magamba . . . És különösen tiszteltem a nőt. Ha tetszik, nevensenek ki, de trubaduri gyöngédséggel néztem fel rá . . . És amikor *az* után az első éjszaka rám köszöntött és igyekeztem számonkérni magamtól, hogy mi és hogyan történt, csak azzal a gyűlölettel tudtam magyarázatot adni magamnak, amellyel az égből ledobott angyal legelső fegyverét a tisztának hitt azurra lövi ki. Valami rettenetes utálat fogott el minden iránt, ami gyöngédnek, szépnek és tisztának látszik és olyan, mint az az asszony, akit én úgy fogadtam házamba, mintha *az* lett volna, akit vártam . . . És megértettem, hogy öltem.

— De önök méltán kérdezhetik, mit beszélek én még mindig az *elsőről*, mikor a *másodikra* kíváncsiak . . . Uraim, nem fogják elhinni, ha azt mondom, hogy ennek lélektani, logikai, ha úgy tetszik, okozatos oka van . . . Én a *másodikban* is az *elsőt* öltem meg, mintahogy, ha még volna alkalmam fehér, asszonyi nyakat venni kezeim közé, abban is az *elsőt* ölném meg . . . Mert, uraim, nincs egy, két, ötven, száz, ezer, három millió, vagy százötven millió asszony a világon, asszony csak egy van : *az asszony* . . . Beszélek tehát a *másodikról* . . . A rengetegbe már olyan mélyen jutottam, hogy nem volt tovább. Az alkohol már roncsolta az idegeimet, fényes nappal kísértő árnyékokat láttam az erdőn és néha hallottam, hogy felzokognak a fák. Egy-egy virágos bokor asszonyfá változott és szemrehányó könnyeket sírt. Sziklák és élettelen fatörzsek megelevenedtek és a halott dolgok élökké lettek. Rettenetes ez, uraim . . . Néha futni kezdtem, fel a csúcsokra s mikor lihegve összeestem, a fávágoim szedtek össze. Azt mondták ez a trópusi láz . . . De én tudtam, hogy égő fáklyával az Erynnisek járnak körülöttem s hogy rőt hajukat ne lássam komoran-sötét éjszakákon is, egy rettenetes hajnalon félelmemben fel akartam gyujtani az őserdőt, hogy világosság legyen . . . Az orvosok azt mondták, hogy ez az egyedüllét átka . . . Az volt . . .

— Így aztán, néha, mikor nagyon fáradt voltam, elfogott a vágy

egy simogató kéz után és szelid csókot szomjazott égő homlokom . . . Sokszor éreztem, milyen nagy és mérhetetlen ajándék a megváltás, amely megszabadítja az embert a bűnök mázsányi sziklájától. Egyre többször gondoltam arra, milyen jó volna, ha volna egy szerető lény, akinek elmondhatnám lávaszerűen feltörő emberi zokogással szörnyű titkomat és megértésre találnék nála. Hovatovább többször jutott eszembe az első Maud, az igazi. És gyakran álmodtam egy szép álmóról . . . Csak egy évig lehetnék boldog, csak egy évig aludhatnék nyugodtan, csak egy évig tudnék felejteni. Aztán bevallani mindent és várni az ítéletet az ő ajkáról vagy csókjának ízével szájamon megállni egy aláfürészelt faóriás alatt, mikor a Himalája szerelmes csókját küldi zúgó orkán alakjában az őserdőnek és ott maradni istenítélettel a lehulló fa alatt . . . Vagy állani zuhogó vízesés permetegében, engedni, hogy tisztára mossa rajtam a bűnt és aztán rohanó habjaira bízni a megbűnhődést . . . Mert ekkor már kezdett lecsillapodni bennem a vérszomjas állapot és tisztulásra, pihenésre, felébredésre sirt bennem az önmagát vajudó ember. Így történt, hogy írtam öcsémnek Londonba, hogy kutassa fel az igazi Smith Maudot, a hamvasszőke álmot . . . Megkértem arra is, hogy kísérje el az indiai útra.

— Megérkeztek . . . Azt hittem, pihenés lesz az életem, ha ő mellett lesz, de csalódtam. Mindig arra kellett gondolnom, hátha ez is . . . Hiszen ez is asszony . . . A házam olyan volt, mint valami börtön. Örök állták körül mindenfelől s még így sem voltam biztos. Hátha az örök . . . Az örököt is őriztetnem kellett. Ott volt a tulajdon édes, testvér-öcsém. Benne csak megbízhattam . . . De még így is, a legizőbb munka közben is gyakran felkaptam lovamra és száguldottam haza, rendbe van-e minden. Maudnak fel sem tűnt semmi. A nő természetesnek tartja, hogy aggódjanak érte . . . Lassankint kezdett visszatérni a bizalmam . . . El mertem már egész napokra maradni hazulról s a rémképek sem kínoztak annyira . . . És sokszor úgy éreztem, hogy nemsokára elkövetkezik a perc, amely elhozza számomra a megváltást . . . A nagy, elhatározó lépés előtt azonban még egy fontos kormány megbízatást kellett elintéznem Kalkuttában . . . És akartam is elintézni, mert eltökélt szándékom volt, hogy ha másképen nem lesz megváltás, jelentkezni fogok a hatóságoknál és feltárok mindent . . . A kalkuttai út két hétig is eltarthatott. Könnyek között, görcsös öleléssel búcsúzott az asszony . . . Aránylag nyugodtan váltam el. Hiszen ott volt az öcsém. S mikor két hét múlva visszatértem, üres volt a ház . . . Maud megszökött az öcsémmel . . . Hajóra ültek és haza Angliába.

— Uraim . . . Már a végén vagyok . . . Nem mondom, hogy bennem ismét elbódult az állapot . . . Nem. Hidegen, mintha semmi sem történt volna, lezártam az üzletkönyveket, csomagoltam és útnak indultam én is. Egy búcsúpillantást vettem a reneteg felé, amelyben egy életet töltöttem el, mert tudtam, hogy a halálba megyek . . . Nem szépítem a dolgot . . . A hajón ráértem gondolkozni és tudtam, hogy megölöm . . .

Ha azt megöltem, ezt miért ne? . . . Hiszen ez még többet rombolt le bennem, mint az . . . Ez az utolsó simogatást ölte meg bennem, amely még lelket támaszthatott volna fel, az utolsó csókot gyilkolta meg, amelytől a bűnös még megváltást remélhetett . . . Nyomukban voltam mindenhol. És rengetegeket irtó kezemnek ismét dolga akadt . . . És ismét fehér és forró asszonyi nyakkal . . . Uraim, nincs tovább. Én ítélkeztem, önökön most a sor, hogy fölöttem ítéljenek. És az ítélet előtt, amelyről tudom, hogy mi lesz, ki merem mondani az én életemnek szörnyű igazságát . . . Most már tudom, hogyha még egyszer asszony kerülne a kezeim közé, azt is megölném . . . A kigyót meg kell fojtani . . . Mert nincs ártatlan kigyó . . . Mindenikben, ha alszik is, ott szunnyad a Kigyó . . .

IV.

Lassan ereszkedett le az alkony. A tenger olyan volt, mint a sűrű tinta, kék, álmos és lusta, mintha kifáradt volna abban, hogy a hajót cipelte egész nap. A hajó szinte állt a vizen, csak a gépek finom rezgése reszkettette meg bordáit. Messze kék hegyek homályos szilüettjei tüntek fel s a nap biborvörösén bújt el a lejtősödő horizont hullámaiban. A fedélzeten némán hallgatott a társaság, a cigaretták szikrázva égtek s a leszálló alkonyattal ott borongott az arcokon sir Archibald Gordon történetének fekete és komor árnyéka . . . Miss Barclay gúnyos megjegyzései is hallgattak most, a művésznő nagy ívben dobta cigarettáját a tengerbe és hosszan elnézett a halványkék hegyek felé.

— Milyen hegyek azok? — törte meg végre a csendet.

— Az már ott Szicília — szólt a hajóhadnagy, aki az elbeszélés közben lépett a társasághoz.

— Már? — kérdezte miss Barclay, csak hogy mondjon valamit.

Sir Archibald Gordon mosolygott.

— Úgy látszik, elég volt a történetből?

— Ami azt illeti, hát elég hátborzongató — vette fel miss Barclay a kihívó keztyűt.

— Akkor hát el se mondom a végét — mosolygott a bíró.

— De . . . — nevetett a művésznő — nem tagadom, hogy kíváncsi vagyok.

— Nos hát, legyen — szólt sir Archibald Gordon és nagyot fújt rövidszárú pipája füstjéből. — A vádlott kihallgatása után az ügyész mondotta el beszédét, de már az alatt az idő alatt, amíg a vád felsorakoztatta érveit, láttam, hogy William Grogg szokatlanul ideges s hogy az ügyész egyes megállapítására véresre harapja száját. Gondoltam, hogy ez a vádlottak szokásos izgalma nála. De aztán észrevettem, hogy a védő beszéde alatt még inkább fokozódott ez az idegesség. Néha fel akart ugrani, merőn maga elé nézett, mikor a védő azt az elhagyatottságot rajzolta meg, amelyben ez a szeretet és élettárs után vágyó ember élt

Indiában s erős kezeiben csak úgy duzzadtak az erek, mintha minden percben rá akart volna rohanni valakire.

— Ki védte? — kérdezte miss Barclay.

— Ó, London leghíresebb ügyvédje, Harry Gibbson. Nagyszerűen beszélt. De a beszéd alatt megrettenve tapasztaltam, hogy William Grogg idegessége már kezdi túllépni a rendes (Istenem, az ilyenkor szokásos rendes) határokat és úgy, hogy észre ne vegye, örököt állítottam közelébe. Szerencsére nem vette észre, mert ez bizonyára csak növelte volna izgatottságát. Így is, mikor a védő ahhoz a részéhez ért a per anyagának, melyben William a második asszonyban azt a megváltót várja, aki megszabadítja a kínzó rémektől, a vádlott felugrott, mint a beteg állat, artikulátlan hangon üvöltött valamit, kezei ökölbe szorultak, úgy hogy az öröknek kellett lefogni.

— Szegény ember — mondta a «márki», aki egész idő alatt nagy figyelemmel hallgatta az elbeszélést.

— Szerencsére — folytatta a bíró —nem sokára vége volt a védőbeszédnek, amelyet a közönség zajosan megtapsolt. William olyan dühösen nézte folytonosan Gibbsont, mintha legalább is még tetézte volna az ügyész vádjait. Visszavonultak az esküdtek s közel másfélórás izgalmas tanácskozás után kihirdettem a verdiktet. Mikor az első kérdésre szóló feleletet tudattam, hogy William Grogg bűnös-e az ügyész által hirdetett kettős hitvesgyilkosság vádjában s a felelet egyhangú *nem volt*, a vádlott felugrott és habzó szájjal kiabálta, hogy igenis bűnös és bűnös. Lefogattam az örökkel. A két ór akkor már nem volt elég. Még berendeltem kettőt, de így is alig tudták lefogni rettentetes, erős kezeit, amelyeket a súlyos bilincsek még borzalmasabbakká tettek. Ekkor került sor a második kérdésre adott felelet kihirdetésére . . . Ami akkor történt, sohasem fogom elfelejteni . . .

— Nos? — sürgettük mindnyájan sir Archibald Gordont.

— Nos, uraim, mikor kimondottam, hogy az esküdtszék arra a kérdésre is, hogy egyáltalában bűnös-e William Grogg, nemmel felelt, a szerencsétlen ember kitépte magát az örök kezei közül és nekirohant az emelvénynek. Súlyos bilincseivel egyre dörömbölt az emelvényen és szünetnélkül azt kiáltozta, hogy meg akar halni s hogy méltánytalanság az esküdtek részéről, hogy őt továbbra is életben akarják hagyni. Akkor már vészjósló tüzeket láttam a szemében lobogni . . . Mégis igyekeztem lelkére beszélni. Mondtam neki, hogy az emberi igazgátszolgáltatás előtt és az emberek szemében az esküdtek véleménye alapján is eléggé megbűnhődött, de ő szünet nélkül azt ordította, hogy az örök ellenség, az asszony most még jobban győtri s hogy őt csak a halál tudja megváltani szenvedéseitől . . . Hagyjanak meghalni, zokogta szünet nélkül . . . Hiába beszéltem neki. Az örök lefogták, de mindig újra és újra kitépte magát kezeik közül. Meg akarok halni, kiáltozta . . . Megfenyegtettem, hogy megfenyítetttem, ha meg nem nyugszik. Akkor elfehéredő szemgolyókkal rámnézett, rettenetesen, vérfagyasztóan ka-

cagni kezdett és suttogva mondta felém : nem így tanultuk az igazságot Oxfordban . . . Száját elborította a hab, törni-zúzni kezdett bilincseivel, újabb örök rohantak be, a közönség riadtan menekült . . . William Grogg beleőrült abba, hogy az emberi irgalom otthagytá az örök ellenség soha meg nem ölhető rémeinek karmaiban . . .

V.

Sir Archibald Gordon elhallgatott. Kellemes baritonja úgy zengett még a leszálló este bársonyában a lehajtott fejek fölött, mint valami szomorú, fekete zongora mély húrozata. A hajószékekben csupa meg-görnyedt ember ült s ki tudja meddig tartott volna ez a komor csend, ha hirtelen ki nem gyulnak a hajó villanylámpái. Egyszerre tündéri fény lepte el a födélzetet. Szinte jól esett, hogy elkergette a sötét árnyakat, amelyeket sir Archibald Gordon története varázsolt az esti szürkületben amúgy is sejtelmes tenger fölé. Leghamarább miss Barclay nyerte vissza jókedvét . . . Az ő igazi világa nem hiába volt a villanyfény, mindjárt felcsillantak a szemei és nevetve mutatott a bíró pipájára :

— Látja, sir Gordon, az ön történetétől még a pipája is kialszik.

A kapitány lépett hozzánk :

— Igaza volt sir Archibald Gordon — ujságolta. — Átnéztem az iratokat és . . .

— És . . . — vágott közbe miss Barclay — álljon ön is, kapitány a sir pártjára . . .

— Bocsánat, miss — hebegett a kapitány — de Tom ártatlansága, illetve büntelensége világos az iratokból . . .

— Nagyszerű, kapitány — nevetette miss — talán az asszony gyilkolt? Mi?

— Azt nem, miss, de amíg Tom az Alexandriával járt, addig az asszony . . .

— A rendes recept — mondta a bíró. — Úgy-e, megmondtam.

A hajó a sicíliai partok mellett suhant el épen. Fent a sziklák magasságában enyhe pásztortüzek égtek.

— Azoknak jó — mondta az egyik norvég — nincsenek ilyen problémáik.

Az egyik olasz a Siciliánát kezdte halkan dudolni.

— Hallja, uram — mondta sir Gordon — hiszen ez a dal is bűnös asszonyért született.

— Szóval, mindenhol csak az örök ellenség? — szólott miss Barclay.

— Nyugodjék bele, szép művésznő — mondta nevetve a sir.

Ebben a pillanatban megszólalt a vacsorára hívó gong. Miss Barclay felállt.

— Menjünk vacsorázni — mondotta.

Alulról felhallatszott a jazz band furesa és brutális ritmusa. Miss Barclay apró tánc lépésekben ment előre. Válláról lecsúszott a színes sál. Legalább tizen ugrottunk oda, hogy felvegyük.

— Nem félnek az örök ellenségtől? — nevetett a miss.

— Ó, ha a tengerbe dobná, akkor még jobban versenyeznénk azért, hogy kihozzuk — mondta rezignáltan a bíró.

— Hogy-hogy, sir? — nevetett kacéran és kissé kéjesen a miss — versenyeznénk? Talán maga is?

— Attól félek — dörmögött a bíró — amilyen szamarak vagyunk mi férfiak... Megérdemeljük, hogy ellenségeink legyenek örökké...

A miss mosolygott. Sir Archibald Gordon karját nyujtotta neki és elindultunk az étterem felé. A zene rikitóan sikoltzott...

A hold felütötte arcát a hullámokból és széles szájjal kacagott...

Gáspár Jenő.

VAKÁCIÓ.

*A szomszédunkba, hol sok volt a menta,
a mályvarózsa és a dália,
a zárdából rövid vakációra
megérkezett a Klementin fia.
Vén körleján a csuszka csőre ácsolt,
Klementin asszony bent imádkozott,
lugasban nyolcvanéves nénikéje
piacra virágokat csokrozott.*

*Este verandánk lépcsőjén figyellem:
csillagmezőkre jellegmén ügel.
Fiával künt sétált Klementin asszony,
hallottam halk beszélésüket:*

— Állatogatsz a szent Kálváriához...

— Mezziláb... Túl a part homokja vár...

— Reggel velem fogsz zsoldárt énekelni...

— Anyám, van itt sok énekesmadár? —
Amerre jöttem — cirkusz állt a téren,
a nap sütött anyám, a banda szólt —
Hallottad már a cirkuszok zenéjét?
Gyönyörű volt! Anyám, gyönyörű volt!...

— Te nem tudod, hogy lelkeddel mi történt!
Jaj, sátánszem gonosz verése ért!
A sátán sipja szólt a muzsikában!
Jaj, sirni tudnék üdvösségedért.
Fiacskám, térj a zárdacsendbe vissza,
mondj lelkedért száz bűnbánó imát...

*Éjjel vihar volt. Zúgtak künt a fák.
Reggel sirtak a mályvák, dáliák.
Lehajtott fejvel láttam visszamenni
— klastrom felé — a Klementin fiát.*

Áprily Lajos.

IFJÚSÁG.

CSUNYA, csatagos estébe fordult az októbertég. A falu ködös utcáján nehezen döcögtek a krumplival megrakott szekerek. A fiú az imént jött haza a mezőről. Egy csúnyává ázott nyulat hajított a padlóra. Beköszönt a házba, eldicsekedett vele, hogy minden be van takarítva s azzal sietett a konyhába, hogy az ebédje után nézzen.

Fáradt volt és nyakig sáros. Hajnaltól estig a mezőn, nem evett még meleget aznap s maga is nekiállt a zsák-kötözésnek és hordásnak. Az eső már egész nap a levegőben lógott, be kellett hordani mindenáron a termést, mielőtt az esős idő beáll.

A konyhában sötét volt, csak a tűzhely fénye csillogott a kifényesített edényeken.

A fiú széket húzott a tűz elé, melengette a megfázott karját, aztán a fahasábok közé szorítva a csizmáját próbálta lehúzni. Eszébe jutott az ebéd, felugrott, a tükörhöz sántikált, felnyitotta és beleszimatolt a sötét nyílásba. Csettintett a nyelvévei, aztán türelmetlenül fordult meg.

— Hol a csudába van az a leány!

Az edénycsörgésre mozgás támadt valahol a sarokban s egy sárga pápaszemes fekete kopó mászott elő az ágy alól. A hátulsó lábait egyenkint kinyújtóztatta, megszagolta a nyulat, farkcsóválva előjött s a fejét hízelve dörzsölte kis gazdája combjához.

— Te bestia — nevetett a fiú, a kutya nyakát veregetve — csak túljársz te az asszonynépség eszén. Hiába üldöznek ki a konyhából. Te vén bitang, te.

A kutya a fiú ölébe tette a fejét s kéjes morgással élvezte a dörzsölést.

— De hol az a Hancsa? — pattant fel a fiú dühösen. — Nem boldogulok magam ezzel a csizmával. Aztán éhes vagyok. É-é-é-hes va-a-gyok — dalolta türelmetlenül.

Mintha csak a rögtönzött ária visszhangja lenne, az udvarról egy parasztlánynak az éneke hallatszott, majd felpattant az ajtó s a nedves sötétségből betoppant a leány kezében a tejes sajtárral.

— Gyere már! — tört ki a fiúból a türelmetlenség. — Húzd le hamar a csizmám. Aztán teríts, mert szörnyű éhes vagyok. É-é-é-hes vagyok. Különbén előbb teríts, mert piszkos lesz a kezed a csizmatól.

A leány meggyújtotta a dróton lógó petroleumlámpát; meglátta a nyulat a padlón s keserves arcot vágott.

— Már megint be tetszik vérzeni a padlót — szólt bosszúsán.
A fiú elnevette magát.

— Vérezni, nem vérzeni, te! Már megint elfelejtetted. Mikor fogsz már megtanulni magyarul?

A leány megfordult.

— Már megint itt vagy te, te — lármázott a kutyára s lehajolt egy fahasábért.

A kutya behúzta a farkát, de érezve oldalánál a védelmezőt, nem mozdult.

— Még csak az kéne — pattogott a fiú. — Csak azt lássam még-egyszer, hogy hozzányúlsz, a te derekad bánja meg. Szegény kutya, hova menjen ilyen időben. Gyere ide kutyukám! na-tu-na Dudás! téged akarnak kizavarni innen, téged, hát még mit nem. Na! siess már azzal a terítéssel.

A leány bement, az ajtóban még megfordult s megfenyegette öklével a kutyát, mely aggódó szemmel kísérte a mozdulatait.

A fiú a kabátját szárogatta a tűznél s füttyürészett. Hallotta, hogy nyilik a háta mögött az ajtó, de oda se nézett, megint a csizmahúzással volt elfoglalva.

— Jó estét — szólt bátortalanul egy fiatal, üde leányhang.

A fiúnak le volt húzva félig az egyik csizmája. A köszönésre felpattant.

— Jó estét Babika! — kiáltott vidáman s a két kezével a csizma fülét fogva igyekezett azt helyrerántani.

Babi az ajtó közelében állt. Magas, erős termetű lányka volt. A fejére nagy, bolyhos, szürke kendő volt vetve, mely leért derékon alúl. A szoknyája még meglehetősen kurta. A fejét kissé szemérmesen lehajtva tartotta s a nagykendő árnyékából csak a finom egyenes arcoska látszott s lejjebb a hamvas áll. Az egész képet néhány kiszabadult hajfürt körítette, melyen csillogó esőcseppek reszkettek. A hangja, a szoknya rövidsége s az elég nagy, kissé kitaposott sáros cipője elárulta, hogy java fejlődésben levő 15—16 éves bakfis.

A fiú végre felrántotta az okoskodó csizmát s feléje sietett.

— Mi jót hoz, Babcsi? Ahá, a tejért jött. Mindjárt jön a Hancsa. Azaz bár ne jönne még egy félóráig. Gyöjjön egy kicsit közelebb a tűzhöz addig.

A leány még mindig nem nézett fel, az arca árnyékban volt s a fiú beszédje közben a derekát és nyakát elfordítva állt ott.

— Gyöjjön no — sürgette a fiú s olyan mozdulatot tett, mintha a kendő alól lecsüngő kezefejét akarná megfogni.

— De Pali! mit gondol? — szólt sértődött hangon a leány s most nézett rá először. Nagy, kinyílt szemei haragos villámot löveltek a fiúra. Nyomban ismét lesütötte őket. A hosszú szempillák mély árnyékot vetettek elpirult arcára.

A fiú szeme épen azt az árnyékot nézte s édes melegség futott végig rajta.

— Hát mit csináltam? — kötekedett. — Hiszen csak azt mondtam, hogy jöjjön melegedni a tűzhöz. Hiszen csupa víz a ruhája, meghül.

— Hát akkor ne nyúljon hozzám!

— De drága Babus, mikor úgy örülök, hogy látom, de úgy...

A leány szemei ijedten pillantottak fel s azután elbiggyesztette az ajkát.

— Miket beszél? mi van ma magával?

— Semmi. Csak...

A fiú elhallgatott.

— Csak? — kérdezte a leány féloldalról. A hangja csupa kíváncsiság volt. A fiú észrevette ezt.

— Semmi — mondta közönyösen.

— De most már mondja — követelődött a leány.

— Ha én egyszer megmondhatnám azt amit szeretnék — szólt csendesen a fiú. — De hol? mikor? Otthon soha sincs egyedül, ha idejön egy-egy percre, mindjárt szalad haza. Jaj! dolgom van, az anyukám vár. S most, hogy egyszer véletlenül egyedül vagyunk, hát... Mondja Babcsi, hát annyira fél tőlem?

A leány újra ránézett nagy ijedt szemeivel. Gyönyörű volt. A szája félig nyitva.

— Jaj! hol az a Hancsa? — szólt kétségbeesetten.

— Hát olyan borzasztó itt lenni? — könyörgött a fiú.

— Sietek, sietek — szólt sebesen a leány.

— Persze, megint sok a dolga, az anyukája így, az anyukája úgy.

— De igazán. Komolyan — hadarta a leány — ma ki kell mennem este a vonathoz, a Pista jön haza mindszentekre.

A fiú egyszerre elfelejtett fáradságot, nedves ruhát, hideget, mindent.

— Kimegy az állomásra Babcsi? — újjongott.

A leány csodálkozva nézte végig.

— Tudja mit — bizalmaskodott a fiú — kimegyek én is. Jó?

A leány elbiggyesztette az ajkát.

— Bánom is én.

A fiú befelé mosolygott.

— Tudja, mindjárt megebédelek, mert csak most jöttem a mezőről s egy negyedóra múlva ott fogom várni a kapujok előtt.

A lány az egyik sarkán forogva jobbra-balra lendült a derekával s a vállát vonogatta.

— Nagyszerű lesz — lelkendezett a fiú. De nyomban elszontyolodott.

— És ki jön magával? — bökte ki hirtelen.

— Hát a Zsuzsi — szólt a leány kárörömmel. — Csak nem gondolja, hogy egyedül megyek ki este — s az orrockáját oldalt magasra emelte.

— De most egyedül vagyunk — tört ki a fiú hirtelen, erőszakosan s megfogta a leány csuklóját.

A leány ijedten lépett hátra, a szeme kétségbeesett elszánással villant meg. Felemelte a balkezét, melyben a testes tejesköcsögöt fogta.

— Hallja, mindjárt a fejéhez vágom ezt a . . .

A fiú elkapta a másik kezét is. A leány erősnövésű falusi tündér volt s a két izmos karja ugyancsak dolgot adott a fiú tenyereinek.

Igy álltak huzakodva egy pillanatig. Mindkettőjük arca tüzelt s néha majdnem egymáshoz ért, ahogy jobbra-balra hajlongva viaskodtak.

A fiúnak diadalmas vonás szaladozott a szájánál. A leány lihegett. A kendője lecsúszott a fejről.

— Eresszen — szólt vadul.

— Egy csókot Babcsi — nyögte a fiú.

— Eresszen — pihegett a leány.

— Babcsi, aranyos Babikám, hát mért olyan — kegyetlen?

Ebben a pillanatban nyílt valahol az ajtó. A fiú elengedte a leány kezét s egy szó nélkül visszakullogott a tűz mellé. A leány sebesen magára hajította a kendőt, a haját elsímitotta s közbe egy fölényes pillantással végigmérte megsemmisült ellenfelét.

A cseléd jött vissza a szobából. Leszúrta a tejet s lemért a leány bögréjébe két litert.

A fiú és leány egész idő alatt egy szót sem szóltak egymáshoz, de a közös titok összekapcsolta a gondolataikat. A fiú háttal volt feléje s mégis érezte minden mozdulatát.

— Jó éjszakát — köszönt a leány s a csuprot a kendője alá rejtette.

— Jó éjszakát — mondta a fiú meg se fordulva.

Hallotta a leányt az ajtó felé menni, hallotta a kilincs csattanását, az ajtónyikorgást.

A leány kilépett a sötét udvarra s félig megfordult, hogy behúzza maga után az ajtót.

A fiú most arra fordította a fejét s egy könnyörgő, bocsánatkérő pillantást vetett feléje.

A leány is visszanézett, elmosolyodott, kinyujtotta a nyelvét s gyorsan bezárta maga mögött az ajtót.

A fiú majdnem felkiáltott a gyönyörűségtől. Felugrott a székről, megkapta a kutyája hátán a bőrt s magasra emelte a levegőbe.

— Hát mi lesz azzal az ebéddel? — riadt azután a cselédre. —

Hozzad hamar, borzasztó éhes vagyok. — Berontott a szobába s még az ajtón át is hallatszott a hangja :

— É-é-éhes vagyok.

Odabent nagy mohósággal ette a levest, a keze gépiesen járt a kanállal fel-alá s a szeme azalatt tág bámulással meredt a rég várt, álmodott gyönyörű, megvalósult jövő elé.

— Nagyszerű volt ez a gombaleves — mondta s nem is tudta, hogy szólt. Csak kettén voltak a szobában. A kályhában égett a tűz. A fiú csak épen a felső kabátját vetette le, különben abban a ruhában volt, ahogy hazajött.

Maga elé tette a második edényt s kémlelve nézett szét a pörkölt darabjai között. A képzelete a vasúthoz vezető úton kalandozott; a sárra gondolt, mely barátságosan cuppan a lépés alatt, a tócsákra az úton, ahol jó alkalom akad átsegíteni valakit s a ködre, a drága, mindent beburkoló ködre, melyben alig látszik a lámpás fénye.

Kint nyílt az ajtó, nehéz idegen lépések hallatszottak az előszobában s egy járatlan kéz tapogatva a kilincset kereste. Nehéz kopogás hallatszott. A tágranyílt ajtóban sapka s egy vízcseppektől csillogó hatalmasan domborodó köpenyeg jelent meg. A lámpafény egészséges pirosarcú férfit világított meg; rövid, szőke bajuszkája a harmattól ragyogott mosolygó ajka felett; világos haja rendetlenül állt szanaszéjjel a fejebűbján, a sapkától, amit épen a küszöbön emelt le a fejéről hatalmas arányú kezével.

— Pochvalyeni — dörmögte parasztosan.

A vacsorázó fiú nagyot kurjantott örömeiben.

— Szervusz öregem! — rontott neki a vendégnek. — Honnan ilyenkor? Foglalj helyet, tedd le azt a kabátot, ide ni, aztán parancsolj, ha épen jólesik. Mert én még csak most ebédelek.

— Köszönöm — mosolygott a vendég — talán jobb lesz le sem ülnöm. Érted jöttem. Holnap nagy vadászat van nálam.

— Nagyszerű — kurjantotta el magát a fiú. Aztán hirtelen az apjára nézett s óvatosan tette hozzá.

— Milyen jó, hogy befejeztük ma a munkát.

— De fiam! most jöttél haza. Át vagy ázva-fázva. Egész nap kint ilyen időben.

— Semmi az, száraz ruhát veszek és megvan.

Az apja kedvetlen arcot csinált.

— Két órát kocsin ülni most, ilyen időben. Szél is kezd fújni. Nem jó lesz.

A vendég tanácstalanul nézegette, még mindig állva a sapkáját. Látva a hatást, pártatlanul a magyarázatra szorítkozott, jól tudva, hogy az többet ér, minden érvelésnél.

— A szentandrásiban vadászunk holnap kutyákkal. Három vendégem ígérkezett. Útközben betérek még a Jozsóért. Őt is magammal viszem még az este.

— Rossz idő lesz holnap a vadászatra.

A fiú az apja szavába vágott.

— Reggelig még elállhat az eső. Különben nem is esik, csak a köd olyan nedves. Úgy-e elmehetek, apácska?

— Hát hiszen, ha olyan nagy kedved van — engedett kelletlenül az apja — de én igazán nem ajánlom.

A fiú felugrott, az ebédjéről teljesen megfeledkezett. Kinyitott egy szekrényt s abból harisnyát, bakkancsot, nadrágot hajigált a szoba közepére. Azonnal öltözködni kezdett.

— Ül le már no — biztatta a vendégét. Egy-kettőre készen volt,

majd kirobbant a lázas igyekezettől, mintha üldöznék. Aztán a fegyver-állványhoz lépett, nyakába akasztotta a patrontáskát s izgatottan kotorászott benne.

— Disznó is lehet, mi? viszek golyós patront is.

— Hanem a kutyáidat hozzad — szólta a vendég.

— Tyűh! csak el ne csavarogtak volna. Megyek s azonnal előkeritem őket. Pardon egy percre.

Egy félperc múlva már újra bent volt, a felsőkabát rajta, a sapka a kezében, a puská a vállán.

— Akár mehetünk is. Minden rendben van.

Sietve kezét csókolt.

Mikor a falun végighajtottak, a sáros út közepéről két nagy-kendőbe bugyolált női alak állt félre. Elöl valami öregasszony féle ment lámpással a kezében. A fiú önkéntelenül visszafordult. Valami átnyilallott a szívéen. Hisz ez a Babcsi. Most megy az állomásra Zsuzsival. És ő megígérte, hogy ott lesz. Milyen kár, hogy épen ma. S ahelyett, hogy fájt volna a dolog, csudálatos meglegedett érzés fogta el arra a gondolatra, hogy ő most megy s itt hagy valami szépet és kedveset, amire már hetek óta remegve gondolt.

II.

Csunya ködös volt a másnap is s a vadászat eredménytelenül végződött. A háziasszony jó ebéddel várta a vadászokat.

— A többi a közelben lakik, de ti itt maradtok éjtszakára — mondta ki a házigazda a végérvényes döntést. Harminc éves se volt az az ember, a súlya egy mázsa, anélkül, hogy el lett volna hívva. Nagyszerű test, tele életkedvvel és egészséggel, eldugva egy kis tót faluba, ahol maga képviselte az intelligenciát, másfélóránnyira a legközelebbi kulturált helytől. Ha nem hoz néha vendéget, elúnhatta volna az életét téli időben.

Az ebéd-vacsora nagyszerűen esett.

Milyen jó az ilyen őszi egészsznapos fázás után száraz ruhában leülni a meleg étel mellé. Este van, kint sár és kellemetlen hideg nedvesség s a szomszéd szobában a cseléd már bontja az ágyat éjtszakára. Mára már csak egy kis csendes beszélgetés van hátra; az egész napi fáradás, küzdés, irgalmatlan hajszának csak a kellemes emléke dereng fel néha. Jó melegség árad el a testben, a vér lassú ritmussal kering, a megkínzott izmokon édes szibbadás fut végig. Most már jó emlékezni a nyirkos reggelre, a szomorú, lombtalan fákra, a sikos, sáros hegyoldalra, a türelmetlen várakozásra a standon. Lehet már nevetni a boszszankodásokon, amik dühös szavakat csaltak elő akkor, a lélekzetvesztő, hiábavaló rohanásra a sziklás gerincen fel, újra látni az elhibázott őz eltűnő tányérját, amitől még most is megborzong az ember. Megbékélve gondolni a kétségbeesésre, hogy a nap már letűnt a fenyves mögött, nincs erő, ami visszatartsa, itt az este, mindjárt vége a soha

vissza nem térő mának s oda minden reménykedés. Mint ázott tűzok ül az ember a rázós szekéren, a kalapot az arcra húzva, a puska minden zökkenőnél fülöncsapja, a szalma nedves, felázik alul a lábszár, a kocsis dörmögve keresi az utat a sötétben.

Milyen jó már itt lenni bent, egy pohár borral leöblíteni a nagy-szerű ebédet, egy szivart dugni a szájba s kényelmes székben leülni a kályhatűz melegébe. Barátságos beszélgetés közben jön egy ásitás, a csudás jó álom előjele; gondolni a fehér párnára, miközben vetkőzik az ember, egy ugrással az ágyba pattan ruhátlanul és boldogan elnyúlik a friss, hűvös paplan alatt.

Még vacsoráztak, amikor egy joképű, bőrig ázott tizenkét-tizenhároméves fiú állított be.

— Szervusz Tibi! hát te hogy kerülsz ide? — kiáltott feléje harsogó hangján a házigazda.

— Holnap délelőtt akartam a kocsit érted küldeni.

— Már ma délben kikaptuk a vakációt — szölt bátran a kis le-gény — hát eljöttem gyalog.

— Gyalog jöttél? Ebben az időben? Hát van neked jó dolgod? — rémüldözött a háziasszony.

— Derék gyerek vagy. Hanem vesd le a kabátodat, mert meg-hülsz. A feleségem öccse, harmadik gimnázista — mutatta be a vendé-geinek a házigazda.

— Hol jársz öccsém? Eperjesen? — kérdezte a fiú a diákot. Aztán hirtelen egy gondolat ötlött az eszébe.

— Hát nem tegnap kaptátok ki a vakációt? — kérdezte sietve.

— Először úgy volt, de aztán mára maradt az intőosztás.

— Szóval a többi diák is csak ma mehetett haza?

— Mindenki, az összes osztályok — szölt a diák olyan hangon, mintha leckét mondana.

A fiúnak megvillant valami a fejében. A Babi öccse se jött meg tegnap. Csak ma este érkezik haza. S a kisleány ma is kimegy elébe az állomásra.

Egészen önkéntelenül az órájára nézett. Alig mult hat. Egy kis izgalom futotta végig. A vonat nyolc után ér a falujába. Ha most el-indulna, még idejében hazaérhetne, számította magában minden külö-nösebb cél nélkül.

Maga sem hitte volna, hogy erre a felfedezésre milyen nyugtalan-ság fogja eltölteni. Bolondság, nem érdemes rágondolni — csitította magát és nem tudott parancsolni a belsejének. Szétnézett maga körül, s egyszerre türhetetlennek talált mindent, amire az elébb úgy gondolt, mint a legnagyobb élvezetre. De hiszen nappal jó időben másfélórai út — próbálta fékezni a gondolatait — az utat alig ösmeri, egyszer járt arra, az is régen volt. De mégis. Itt lenni, messze tőle, unalmasan kvater-kázni ebben a füstben, vagy egy üres kaláberpartiet csinálni lefekvésig, aztán korán bebujni az ágyba, oktalanság. Nem ér semmit az egész.

Milyen jó lenne menni Babival a ködben, a sárban, az öreg cseléd elől ballagna a lámpással, a Pista utána az út közepén s ők leghátul, ahova alig ér a fény.

— Öregem — szólt hirtelen elhatározással — én mégis haza megyek ma este.

A házigazda épen töltött.

— Micsoda? — rivalt rá teljes torokkal s a pohár egyszerre teleloccsant borral.

— Komolyan mondom. Indulok is vacsora után.

— Az én kocsimon ugyan nem. Elég volt a lovaimnak — szólt mogorván a házigazda.

A fiú elmosolyodott.

— A viláért sem kívánom. Gyalog megyek a hegyeken át.

A házigazda úgy nézett rá mint az eszelősre, aztán Jozsóra bámult kérdőleg, mint akinek a füle káprázik.

— Hagyjad — legyintett Jozsó. — Ha mindenáron a vágásban akar éjtszakázni. Az csak okosabb dolog, mint itt szomorkodni.

A fiú hangosan felnevetett.

A házigazda rá, se nézett. Mérges arccal, gesztikulálva magyarázott Jozsónak.

— Gyalog a hegyen át nappal is jó két óra. Nappal. Amikor lát az ember. S akkor az útat is ösmerni kell.

— Ugyan — legyintett a fiú még mindig nevetve. — Valamikor két év előtt vadásztam arrafelé. S amit én egyszer megnéztem magamnak, abban behunyt szemmel is eligazodom.

Nem értette sehogy ezeket az aggodalmakat. Neki olyan egyszerű volt minden.

Befejezték a vacsorát, rágyújtottak. A fiú hirtelen felállt.

— Mennem kell. — szólt határozottan. — Elég későre jár.

A férfiak hallgattak, csak a háziasszony tett egybátortalan kísérletet.

A fiú észrevette az arcán a sértődést. Kedveskedve hajolt meg előtte :

— Igazán ne vegye rossz néven nagyságos asszonyom, hogy talán kissé udvariatlan vagyok.

Az asszony tekintete megenyhült.

— Hát ne erőlted — szólt az urához. — Ha egyszer mennie kell.

A férfi mogorván vágott bele.

— Én? Egy szóval se. — Nem fogom kötéllel a vendéget.

A fiúnak egy pillanatra megingott az elhatározása. Hát érdemes egy szeszélyért, ostoba ötletért barátságot, egy jó estét, mindent sutba hajítani. Aztán vállat vont.

— Na, ne haragudj öregem, megengedem, hogy legközelebb te is így tégy velem — szólt békítőleg.

A házigazda elnevette magát. Az neki magának lenne a legnagyobb büntetés.

— No, igyuk meg a békepocharat.

A házigazda kikísérte. A hangja szelid gúnyba csapott át. A pitvarajtó előtt állva magyarázta az útat, amíg a fiú a kutyáit cvorkára kötötte.

— Csak a vágásban el ne tévedj. Füh! nem látni egy lépést se.

A kutyák szomorúan álltak a gazdájuk lábánál. Jól telefalták magukat a konyhán s nehéz szívvel néztek a kényelmetlen utazás elé.

A fiú elköszönt s kilépett a ködbe.

A házigazda nézte a küszöbről. Elmosolyodott.

— Karkilamanye — kiáltotta utána az ismert vadászüdvözetet, ami magyarul annyit tesz: Szerencsés nyaktörést. Vadászat előtt legalább is kétértelmű szó, most azonban határozottan csak egy értelme volt.

Mikor újra az ebédlőbe nyitott s a szoba jó melege megcsapta, összedörgölte a kezét és nevetve mondta:

— Bolond ez egészen. Soh' se láttam ilyet. Nem tenném meg a . . .

— Ilyenek a fiatalok. Biztos, hogy valami leányhistoria — szolt a szakértő Jozsó, miközben a borosüveghez nyúlt. De aztán meglátva a diákat, elhallgatott.

III.

Palkó pedig egészen nekividámodva ment az aludni készülő falun végig. Néhol bokáig cuppogott a sárban, másutt emberfej nagyságú kövekbe botlott a lába. A nyomorúságos házak tenyérnyi ablakain kövér cseppek gurultak alá s a kiverődő fények piszkosan kerültek el a ködben. Mikor egy helyen a patakon keresztül kellett mennie, körölköre ugorva, a lába megsiklott s térdig a vízbe pottyant. Toppantott vagy kettőt a lábával, elnevette magát. Majd megszárad útközben.

Átvágott egy parasztudvaron, a gyepes szilváskerten s nekieredt az agyagos, csúszos mezőnek. A falu elmaradt. Nagy csend volt, még egy kutya sem vakkantott a háta mögött. Valami fölényes, nagyszerű érzés uralkodott benne a léptei ritmusára. A kutyák cvorkáját átvette a balkarján, a sapkát a szemére húzta, a gallért feltúrta a nyakán, zsebrevágta a két kezét s előreszegzett fejjel fúrta magát előre a szürke semmibe.

A cvorka megfeszült. Megállt s várt egy pillanatilag. Azt hitte, a szokott dolog. Elindult. Az egyik kutya nem mozdul. A fiatalabbik volt, a Tambor. Megrántotta a zsinetet. A kutya a négy lábát megvetve ellenkezett. Mi az ördög? A szegény egész nap ázott-fázott, kimerült és este telefalt állat visszavágyott a meleg vacokba. A fiú maga is visszaneézett s egy pillanatilag józanul látta magát a kietlen mezők közepén, az éjtszakában — amott az elhagyott biztos, meleg vacok, előtte meg a jövő megsejtett, kietlen bizonytalansága. Miért? Dühbe jött, nagyot rántott a zsinegen, mintha magát lóditaná előre. — Majd jösz te — mordult a kutyára. Nekifeküdt a zsinegeknél s vonszolta a makacs dögöt.

Egy darab rögös szántáson mentek így végig, akkor a Tambor feladta a harcot. A fiú menetközben lehajolt s biztatóan veregette meg az állat nyakát.

Mikor ismét felegyenesedett, mintha zsákok húztak volna a fejére. Nem látott semmit hosszú pillanatokig. Elöntötte egy sűrűbb köd-hullám, amit a szél a völgyön végig hömpölygetett. Bizonytalanság fogta el. Még egy malomnak kell útjában lennie, azon túl már csak a vak éjtszaka. Még épen ideje volna szégyen nélkül meghátrálni. Ám, mikor az út végcéljára gondolt, összekapta a fogát. Felvágta a fejét s keményebben lépett ki.

A malomban lámpást kért. Piszkos, pókhálós, nehéz, vasalt lámpás került elő valahonnan, benne bádog olajmécs, az üvege eltörve. Sebaj. Jó lesz az.

Eljutott a vízhez. A folyó láthatatlanul zúgott a sötétségben. Csak két nedves gerenda látszott a parton magas oszlopokra fektetve, de két méteren túl az is a sötétbe vészett. Korlátnak nyoma se volt. Szabadonengedte a kutyákat s az öregebbet felsegítette a gerendára. A kutya visszanezett, aztán óvatosan billegve, eltűnt. A fiatal kölyök-kutya azonban megint megkötötte magát. Nagybúsan állt ott, a fejét lelógatta s ha feszült a nyakán a zsinog, megvetette a négy lábát.

A fiú nem boldogult vele. Homlokát kiverte a verejték s tehetetlenül, dühösen meredt maga elé. Aztán a puskát karabély módjára átvette a hátán, megszorította a hátizsák szíját s felmászott a híd gerendáira, melyeknek vékony végei közt széles nyílás tátongott. Széttérpesztett lábbal megállt a síkos törzseken s megpróbálta a zsinórnál fogva kényszeríteni a makacs állatot, hogy utána ugorjon. A kutya szűkölt félelmében és lehasalt. A fiú kétségbeesetten fújt egyet. Pihent. A háta mögött zúgott a víz, az idő rohant a siető vízzel együtt a nagy ismeretlenségben; a lámpás gúnyosan pislogott bele a vastag sötétségbe; kormos üvegjén s a fiú kihevült arcán cseppekbe csapódott a köd.

De a fiú akaratát csak annál vadabbá keményítette a legkisebb dolgokból özönével előtörő nem sejtett akadály. Belevágta a sarkát a fába, a lámpást balkezébe kapta s egy dühös fogással a levegőbe emelte a szerencsétlen dögöt. A kutya remegve állt meg a fatörzsön, lépni próbált, elcsúszott; a hátulsó része eltűnt a gerendák között, csak az első lábaival kapaszkodott még kétségbeesett erőlködéssel. A fiú ijedten hajolt utána. Megragadta a nyakán a bőrt. Felegyenesedett. Jobbjában a nehéz állat, baljában a lámpás, hátán a megrakott hátizsák, puska. S alatta!... Nem gondolt rá, nem látott. Minden izmát megfeszítve, lassan újjnyi széles lépésekkel csúszott oldalt, tovább, tovább. A víz nagyokat csobbant időnkint a mélységben, a szélhullámok mellbelökték. A lámpás kialudt. Mindegy. Néha lehúnyta a szemét. Főlöskézes volt látnia. A híd közepe táján átvillant rajta az egész helyzet furcsasága. Abban a pillanatban előrebillent, az arcában érezte a mélység nedves hidegét. Hátralendüjt. Nyilaló

érzések szaladtak végig a hátán, mint a hideg zuhanytól. De teljes fatalizmussal várta a következő pillanatot. Nem gondolt semmire, legkevésbé arra, hogy milyen érzés lenne repülni... bele a vízbe. Minden idegét lekötötte a pillanatonként változó küzdelem. Így értek partot. Előrehajította a kutyát, leugrott a kavicsra; Dudás boldog örömmel ugrott neki az első lábaival a mellének.

Fújt egy nagyot, levetette a sapkáját. Csuron víz volt a feje. Visszanézett s ott látta magát a hid közepén, lehetetlen egyensúlyokkal a két markában. Elkezdett nevetni. Eleinte halkán, csak úgy magának, aztán egyre viharosabban. A végén görcsösen kacagott percekig, csak úgy folyt a könnye.

Felkapta a fejét. A láthatatlan hegyoldal groteszkül adta vissza a nevetés rekedt hangját. Megjőzanodott. Gyerünk — mondta hangosan s maga köré tapogatott. Meg akarta gyűjtani a lámpást s akkor látta, hogy nincs több olaj benne. Fanyarul forgatta a kezében a fölösleges terhet. Mindegy, most már csak cipeld, vagy ha úgy tetszik, vidd vissza a malomba — beszélt magához gúnyosan, — mintha egy idegen szemével nézte volna ezt a nagy bolondot.

A kutyák teljesen rábízták magukat s megadással, lógó fejjel bandukoltak a sarkában. Vigan és gondolat nélkül kapaszkodott a kavicsos vízmosáson a hegyre fel. Nagyszerűen, majdnem programszerűen megy minden — gondolta jókedvűen — s már otthon képzelte magát. Fel se tűnt most a félórás meredek út; az egész napi járást mintha kifürödté volna. Nem kellett figyelnie az útra, elálmodozhatott s hallgatta a léptei koccanását a kavicsokon.

Majd puha, mohosfüvű rétre ért, a lépés zaja elhalt. Jól esett ez a csend, a kutyák, mint az árnyékot követték, néha szinte megfordult, nem üresen húzza-e a zsinetet?

Elképzelte maga előtt a terepet, a meredek rétet, amely felnyúlik egészen a tetőig, itt-ott ritkán elszórt mogyoróbokrok rajta. Jól ismerte a helyet. Egy negyedóra és a gerincen leszek — gondolta.

Igy ment percekig. Az átázott mohában bokáig süppedt a lába. Megkerült egy bokrot s újra irányt vett. Ismét egy bokor állotta útját. Majd nagyobb sűrűség. Egyszerűbb, ha átvág rajta.

Hirtelen lefelé lépett s érezte, hogy mélyebb, levegős völgy van előtte. Megdöbönt. Lehetetlen, hogy már a nyergen lenne. Eltért s most valamelyik mellékvölgynek tart.

Maga elé vágott a kezével, amerre a helyes irányt sejtette s elindult, hogy megkeresse a rétet, vagy akármit, amiről ráismer a világra. Mindegy volt, hová jut, csak biztos föld legyen a talpa alatt.

Ment, botorkált, bukdácsolt percekig. Nem is sejtette, merre jár. Már rég nem gondolt eredeti céljára, melyért nekiindult ennek az örült útnak, mely lépésről-lépésre hallatlan akadályokkal lepte meg. Valami makacs düh hajtotta. Múlt az idő, az óráját meg se nézte, olyan mindegy, hogy mikor, csak hazaérjen.

Az út egyre határozottabban lefelé vitt. S ő ment. Egy idő múlva valami tehetetlenség ült rá. Mindegy. Fáradni kezdett s őszinte lelkiismeretfurdalás gyötörte, ha a kutyáira gondolt. Szegény dögök. Milyen teljes megadással bízzák rá magukat, milyen türelemmel várják, míg egy-egy bokorból kiszabadítja őket.

Mintha ráismerne a helyre. Visszafelé menne? Mindegy. Hát visszamegy. Csak annyi lesz a baj. Visszamegy. Nincs értelme annak a makacsnágnak. Sejtelve mind valószínűbb lett. Nem fordult meg. Ment súlyos lépésekkel s nem volt ereje, hogy megállítsa magát. Mégis csak biztosabb erre, mint amarra fel. Visszamegy. Úgyis elkésett már.

Megállt, mintha mellbevágták volna s irtózva emelte meg tehetetlenségében a két karját. A hid jutott az eszébe. Nem, még egyszer nem. Tisztára örültség volna.

Hanem akkor nincs más hátra, mint újra a hegynek fordulni.

Nagy felszabadulást érzett erre az elhatározásra. A legsúlyosabb elhatározás is jobb a határozatlanságnál. Magára talált. Az ember csinálja végig, bármi áron, amit elkezdett.

Az úton állt, amelyen egy jó félóra előtt a rétre igyekezett. Megfordult, egy jóízűt lélekzett. Abban a pillanatban tisztán állt előtte minden. Micsoda nevetséges vargabetűket csinált, mióta a rétet elvesztette. Egy kis hegykúp körül botorkált az egész idő alatt. Most visszafelé gondolkozva, ráismert úgyszólván minden bokorra, amin örült kínlódások közt verekedte magát keresztül a kutyákkal, pedig két lépéssel megkerülhette volna.

Befelé nevetgélve hatalmas lépésekkel hágott egyre magasabbra. Jól esett menni, feljebb jutni, egy árkot megmászni, egy kőre lépni és kiegyenesedni. Jól esett tudni, hogy minden mozdulat biztosan a cél felé viszi.

A cél felé. Valami hosszú, makacs küzdelemben gondol-e az ember arra, amiért elindult? A végcél csak sejtéssé lesz, valami uralkodó alaphangulattá, mely ott van, áthat mindent, aláfesti a tudatot, akárcsak a hit, ami az embert távoli nagy célok felé ragadja. De az élet reális örömet a lépésről-lépésre kivívott diadal adja. Mert a gyönyör mégis mindenben az, hogy az ember érzi, hogy most tényleg győz. Hacsak annyiban is, hogy egyet lépett előre.

Még a végtelenség is parányokból van összeróva.

Hideg szél csapta meg a tetőn s végigborzongatta izzadt derekát. Megérezte, hogy innen túl minden egészen más vidékbe csap át.

A köd nagy hullámokban jött a völgy felől s egy pillanatra felrévlett előtte jobbról a sziklás, ritka fákkal koronázott hegyorom.

Szemben előtte nagy mély üresség tátongott. A mező tulsó végén négy-öt száz méternyire sűrű szálerdő kezdődik. Azon az erdőn átvezet az ő útja s neki meg kell találnia annak az útnak nyílását. Ha itt csak egy lépést téved, akkor, mire az út végére ér, völgyek, hegyhátak, falvakkal népes egész vidék választja el a helytől, ahova igyekszik.

Ha csak úgy vaktában nekiindul a rétnek, még ha innen a legpontosabban látná is az útnyílást odaát, tizlépéssel odébb már egy fűszál se lesz, mely tájékozásul szolgálna s olyan tehetetlenül fog ott állani ezen a tenyérnyi kavicsos mezőn, akárcsak a Hortobágnak végtelen síkján tévelyegne.

A hideg borzongás és a vadul süvítő szél sietésre, mozgásra ösztönözte.

Elindult. Mélyen lehajolva ment. Nem látott semmit. Bármerre néz : fel a magasba, oldalt, vagy a föld felé, mindenütt egy mély, árnyék- és fénytelen szürkesség minden. A lábára bízta magát. De ez is bizonytalan volt. Még egy kísérletet kell tennie a lámpással.

Leült a földre, a bicskájával kihúzott egy darab belet. A kutyák mellé bujtak : a Dudás hideg orra az arcához ért. A két hóna alá fogta jobbról-balról a két hűséges társ nyakát s különös ostoba nyelven tár-salgott velük. Így bátorította magát.

A lámpás pislogott egy darab ideig. Ezalatt guggolva, csúszva ment előre. Mikor a bél újra leégett, gyufaszálak világánál vergődött előre, vagy egyszerűen rábízta magát a tapintóérzékére.

Végre ott sejtődtek előtte az erdő fái. Felállt, kinyújtózott s akkor komoly, férfias megelekedés fogta el önmagával szemben.

Az erdei út eleinte elég széles észrevehető volt. De beljebb egészen elfedte a hullott lomb, a kerékvágásokban is sűrűn állt a magról nőtt hajtás. Csak most látta, hogy az előbbi sötétség semmi ahhoz képest, ami itt körülfogta. Ott, a mezőn, mégis volt valami derengése a levegőnek, itt a szeme elé tartott tenyerét se sejtette. Néha előrenyújtott kézzel, behunyt szemmel ment, hogy legalább a szemét védje az ágaktól. Különben mindegy volt. Ha nekiütődött egy fának, tudta, hogy letért az útról. Ilyenkor azonnal megállt s óvatosan kitapogatta az elvesztett ösvényt.

Mégis el kellett tévednie. Maga sem tudta, hol? Talán, amikor egy kis rét-félén, valami erdei tisztáson ment át, mert érezte egyszer — egy különös érzéssel, melyről most tudta meg, hogy van — érezte, hogy tágabb körülötte a tér s a levegő nyomása, mely mozgás közben, talán a közeli fákról hatott vissza rá, most enyhébb lett. Csak arra lett figyelmes, hogy a lába mélyebben süppedt a rendesnél és sűrűbben pattannak a lába alatt a korhadtt faágak. Jobbra lépett, tapogatódzott : csak sűrűség. Balra lépett : újra akadály. Megfordult, hogy visszamegy egy darabon. Nekiment egy fának. Megzavarodott. Kapkodva indult új- és új irányba. Tehetetlenül állt meg. Teljesen elvesztette a tájékozódást.

Egy pillanatig különös félelem cikkázott végig rajta, amit csak az ismer, aki egymaga eltévedt már az erdőn. Nem volt kezdő vadász, számtalanszor volt éjjeli lesen mással, vagy egyedül, órákon át gyalogolt éjjel rengeteg erdőkön át. Hált a szabadban nem egyszer. Mi hát az a különös borzongás, ami most elfogta? Miért kellemetlen a gondolat, hogy esetleg itt kell bevárnia a hajnalt? Másfél órája jön és most jut eszébe félni? Leül, tüzet rak, úgy mint máskor tette.

Nem az, mégsem az. Mindaddig jó, amíg az ember tudja : hol van? Mindaddig jó, amíg az ember megy, vagy mehet. Amíg szabad. De most fogva van és körülötte ismeretlen minden. Nem tudja elhelyezni az ismerős mindenségben azt a pontot, ahol áll. Ez az ismeretlenség és tehetetlenség az, ami rémít.

S akkor kész a baj. Az ember rohanva megindul egy irányba. Izgalmában nem ítél meg helyesen se időt, se távolságot : terv nélkül, kapkodva cselekszik. Idő előtt meginog a hite, elfogy a türelme, amikor talán egy hajszálnyira van a céltől. Nem leli, vagy egyszerűen elnézi, amit keres, ha rá is talált volna. Az izgalom, a zavar nő s a végén a leg-egyszerűbb helyzetből örült chaosz lesz, amiből nincs kiút, csak a napvilágnál.

Szerencsére mindez még idejében eszébe jutott. Megállt. Ezt a pontot nem szabad elvesztenie. Megfogja tehát jelölni, hogy ide visszaterhessen. Úgy indul megkeresni az útát.

A kutyákat egy bokorhoz kötötte, a kialudt lámpást, mint felesleges terhet letette s elindult. Jobbra próbálkozott. Egy idő múlva teljesen belegabalyodott valami ismeretlen, fatönkkel, gallyfával, cserjével keresztül-kasul szőtt sűrűségbe. Érezte, hogy meredek hegy van előtte. Az irány rossz, de a hegy dölése legalább egy határozott sikot jelentett a térben. Visszakell mennie a fix ponthoz s onnan ellenkező irányban keresni. Keresztül törte magát a sűrűségben, sebesen, amennyire tudott, igyekezett a meredeken alá.

Megállt s akkor furcsa érzés fogta el : most merre? Dudás, na ! — szólt bele hangosan a sötétbe. A hangja idegen volt, üresen vészett el, fent a gerincen valami megriasztott vad csörtetése hallatszott.

Kínosan elnevette magát az ostobasága miatt. Hiszen a kutyák némák, a lámpás sötét. Telekiabálhatja az erdőt, senki se válaszol neki. Meghökken. Találomra elindult s néha halkán beleszólt a titokzatos ürességbe : Hahó na ! Hahó na ! Semmi, semmi. Megzavart madár surran előtte, egy béka mászik a lába előtt, az zörgeti a lombot. A fákról szomorúan cseppen a ködnek meggyúlt nedvessége. Titokzatos csacsogó hangon hull a lombra a víz.

Rémület fogta el. Hangosan belekiáltott az erdőbe : hahó na ! A csend csattanva vágta el a hangot s ellenségesen feküdt rá a tagjaira, a torkára. Az egész földön egy nagy, megfoghatatlan, láthatatlan rém ül s testtelen tagjaival mohón falja magába a mindenséget. Körülvesz, körülölel, nincs előle menekvés.

Újra nagyot kiáltott: tuú-na-na-na ! Nyomban utána ismét. Tombolva szakadt a torkából a hang, nem merte abbahagyni.

Nem bírta tovább. Egy fának dőlt, a két karjával a törzsébe kapaszkodott, tág szemmel irtózva meredt maga elé. Így állt pillanatokig, mint a halálasztott, aki nem tudja, honnan jön az ellenség. Majd szünt rémülete, görcsös újjai leváltak a kemény fakéregről s most a tehetetlenségnek vad kétségbeesése fogta el. A könnye a szemébe szaladt ;

a hajába markolt, az öklét a szájába nyomta s nyögött egy keserveset, mélyet.

Egy kövér vízcsepp a nyakába hullt s végigszaladt a hátán. Kiegyenesedett s ideges kacagás szaladt ki a száján. Kiegyenesedett, megrázkódott. Álmodik? vagy ébren van? Mit csinál ő itt? Mit bömböl, mint egy őrült? Tényleg, rossz álomból ébredt. Az embert sötét, fullasztó alagútban gorgófejű kutyák üldözik; egyszerre kialszik minden fénysugár, rohanni, rohanni kell és nincs semerre út, mindenütt a puszta szikla, kapaszkodnál rajta és visszaesel, cserjéje kiszakadt tövestől a kezéd alatt, — jaj! Mindjárt itt az üldöző. Az alvó nagyot rúg magán, szeme felnyílik s megismeri az ablakot szemben az ágygal. A rémülete boldog örömbe ful.

Lekuporodott a fa tövébe, ahol állt. Tompa megenyhülés simogatta végig. A fejét a tenyerébe hajtotta s az egésznap nagy fáradás összemorzsolta a tagjait.

— Haj! Babcsi, Babcsi! ha maga ezt tudná — dadogta. — Minek is volt mindez? Minek a vágyak, a nyugtalan vér? De jó annak, kinek elég az élet mindennapos ajándéka.

Maga alá gyúrte a hátizsákját, mert nedves volt a föld. Így gunyaszott egy darabig. Megcsitult, a feje zsongott, álom kerülgette. Ásitott egy nagyot s utána tüzes körök nyíltak a szeme előtt. De jó volna valahol, akárhol száraz ágyba bebújni. Hej! Babcsi, Babcsi! Ha maga látna most.

— Mit látna, — ütötte fel a fejét. — Hogy milyen gyáva, ostoba vagyok, hogy milyen tehetetlen vagyok. Attól félek, hogy itt kell aludnom egy fa tövében? Egyedül. Ha-ha-ha. Egyedül. Talán pesztra kéne, aki ringasson.

Elhelyezkedett a lehető legkényelmesebben. A hátát jól megvetette a fatörzsön, a kezét összekulcsolta a mellén. Befelé nevetgélt s nagy, jóleső büszkeség fogta el.

— Igen. Ha Babcsi látná! Úgy érezte, mintha máris az ő szeme figyelné.

Elgondolta, hogy fogja elmesélni kalandját.

Felállt, nyújtózott, az öklével maga elé vágott. Friss energiák gyülekeztek benne. Az előbbi negyedóra teljesen kiszakadt belőle. Undorodva, megvetően dobta el magától.

— Minek ez az egész? Hiszen a kutyák itt vannak, itt valahol a közelben. Nem nyelte el őket a föld!

— Dudás, na! — szólt bele halkán a sötétségbe, mintha csak maga előtt látná az okos pofáját. Elindult lassan. Kutyukám, te! Mintha zörrenne előtte valami. Arra tartott. Ne kutyám, ne! Újabb nesz. Megdobogott a szíve. Pár lépést arra sietett. Hahó, na! A hangja csupa reménykedés volt. A zörgés erősödött. Hiszen ez... kezét kinyújtva előresietett. A zörgés közvetlen előtte eredt. Ugrott egyet. Abban a pillanatban kemény körmök karcolták végig a kabátgombjait, valami

nedves dolog az arcához ért. Odakapott, egy szőrös, lihegő fej volt a tenyerében. A Dudás állt ott két lábon, a nyakát majd elvágta a zsinagoga nagy erőlködéstől, hogy közelebb jusson. A fiú lehajolt, a Tambor is ott erőlködött feléje kifeszített zsinaggal a nyakán. Össze-visszaölelte őket. «Szegény kutyukáim, ti bestiák, bitangok, csavargók! Hát itt vagytok. Csakhogy együtt vagyunk».

A kutyák majd kibújtak a bőrükből. Minden becéző szónál csak úgy csépeltek a bokrot a farkukkal a hátuk mögött. Ez a zörgés vezette útba.

A további keresésnél már óvatosabb volt s a higgadtsága hamarosan eredményre vezetett.

Kiérték a sűrűből. Nem volt több akadály s már csak idő kérdése volt a hazajutás. Az erdőszélen megállt a fiú, lerázta a vizet a ruhájáról, a kalapjáról s néhányszor nagyot lélezett.

Felséges élvezet volt most biztos úton járni, bátran lépni a hegyen lefelé s nagyranyitott szemmel belekémlelni a völgybe ahol mélyen lent és messze, még messze, de mégis ott, ahova néz, ott elrejtőzik a falu, a házuk, a szobája.

Csikorgott a homokos kavics zörögtek a kimozdított kődarabok, füleiben nagyokat dobbant a sebes vér; a karját vállát suhogva csapdosták az ágak.

Megtorpant s fülelve állt meg egy pillanatra valami szaggatott harsogó hang zúgott a völgyben. A vonat, a vonat kapaszkodott valahol messze, fent a héthársi dombon. Talán egy órája már, hogy erre ment. A Babcsi régen otthon van Pistivel, ki tudja, mit csinál, mire gondol. Órá gondolt-e egyszer is az este?

Hiába volt az egész fáradás. S különös, hogy egy csöppet se hangozta le ez a tudat. Olyan csekélységnek látszott az elmulasztott öröm ahhoz képest, amit ő ma este győzedelmesen átélt.

A bórókáson túl szántóföldek jöttek, aztán a vasúti őrház. Már régen lefekhetek ott, csak a kutya acsarkodott dühösen a kerítés mögött. Még egy negyedóra, még néhány perc, aztán már egy kőfal mellett vitt az út, majd előtűnedeztek a házak is. Itt-ott még égett egy lámpa. Az utcán egy lélek se járt, csak a kocsmá eresze alatt, a küszöbön mozdult meg az éjjeli őr nagyszőrű báránybundája a lépések neszére.

Jó volt cammogni az út közepén a sárban, bátran lépni bele a bakkanccsal.

Nini! a Babcsiéknál még világos az utcára néző két ablak. Miért ne, hiszen alig van tíz óra. Csak neki tűnik olyan hosszúnak az este.

Nem tudott ellenállni a vágynak. Lekerült az útról, az ablakhoz lopódzott, hátha találna egy kis rést a függöny szélén. Tényleg, belátott a szobába. Csak ketten voltak bent. Babcsi az asztalnál ül háttal az ablaknak, lehajtott fejjel, biztosan egy láthatatlan kézimunkán dolgozik. A mamája szemben áll vele s beszél hozzá. Baloldalt megbontott ágy látszik.

Az asszony most megfordult, az ajtó felé ment, félig kinyitotta, hátrafordulva szólt valamit a lányához, aztán kiment.

A fiúnak az ablak alatt a torkában dobogott a szíve. Várt egy pillanatig s aztán elsáppadva, elszántan megkocogtatta az ablakot.

Babcsi ültében megfordult, az arca ijedt volt. Úgy látszott, mintha kiáltani akarna, tanácstalanul nézett szét, az egyik kezét az arcához emelte. Aztán megbátorodott, felállt s az ablakhoz sietett. Félrehúzta a függönyt. Üresen nézett ki a sötétségbe, nem látott. A fiú remegve nézte. Aztán ijedten csillant meg a lány szeme s a fiú érezte, hogy ráismert.

Egészen odanyomta az arcát az üveghez s az ajkát összecsucso-
rítva rányomta az ablaktáblára.

Babcsi kétségbeesett, tiltakozó mozdulatot tett, de nem engedte le a függönyt. Így álltak pár pillanatig. A Babcsi szeme megszűnt haragos lenni. Valami ijedt és mégis esengő volt a tekintete, mint a megriadt özé. A fiú szíve majd kipattant a gyönyörűségtől.

De megcsörrent az ajtókilincs, a lány keze elengedte a függönyt.

A fiú ott állt még egy pillanatig. Mire várt? Valami csudára. A szíve telve volt, mellén minden lélekzetnél pattanásig feszült a vadász-
kabát. Ezért, ezért minden érdemes volt. Nézte az ablakot, a függö-
nyön mozgó árnyékot. Egyszerre az árnyék is eltűnt.

Hirtelen megfordult, átugrott az út szélén levő széles árkon, bele egy puha sárkupacba, amit az útkaparó hordott össze. Nevetett, tovább ugrott.

Ment. Maga se tudta, hogy lép. Élvezte az izmai ruganyosságát. Szinte meghökkent, hogy már az udvarukban van. Most ment volna megint frissen és öntudatlanul — bármедdig. Ment volna újra vissza, mindenén át még egyszer. A világ végéig, ha kell.

A ház már sötét volt. Felzörgette a cselédet, tüzet gyújtatott a szobájában a kályhába. Nyomban vetközni kezdett. A ruhát egy sarkokba hajigálta. Meztláb odament a szomszéd szoba ajtajához, halkan felnyitotta.

Sötét volt odabent s csak csendes, egyenletes lélekzés hallatszott. «Jó éjtszakát» — szólt be halkan, repeső szívvel. Senki sem felelt. Mosolyogva húzta be az ajtót.

Az ágyához pattant, gyorsan bebújt a takaró alá. Hanyattfeküdt az édes, drága jó ágyban.

Baljánál a falon a fegyvertartó volt. Két keresztbefutó, barnára festett faragott fa, mint valami fonott kerítés.

A kiálló fakampókon fegyverek lógtak. Öreg löportülkök, patron-
táskák, kulacsok csüngtek alá s a kürt koccanva verődött minden moz-
dulatnál két keresztbefektetett, kimustrált francia karabély csövéhez.

Az egésznek a tetejében egy nagy fából faragott barna kutyának bozontos feje és elölába látszott a kerítésre kapaszkodva. A kutyának a nyelve kilógott, két fehér szeme elevenen bámult alá.

A fiú eloltotta a gyertyát. A kályhában vigan lobogott fel a tűz, táncoló árnyékai végigszaladtak a szobán. Boldog sóhajtással nézett fel a gerendás, öreg mennyezetre, a fejében az elmúlt napnak a képei — mint a lobogó tűzfoltok — rajokban tolongtak.

A kutyára nézett. A kutya vissza. Értelmes, hűséges kutyaszemmel. «Emlékszel, hogy félted tőled gyermekkoromban?» kérdezte a fiú. A kutya emlékezett. Látszott a szemén.

Elmosolyodott. Zsibbadás szaladt végig a tagjain. Sóhajtott. Milyen jó, milyen gyönyörű dolog lenni.

A kályha zümmögő, pattogó dalára megindult a szoba, lassan hintázó mozdulattal felemelkedett az ágy s elindult a nagy vízen, melynek ezüstös hullámain messze egy nagy, ijedtszemű kislány kinyílt margarétát szedett.

A láng foltjai vigan, fáradhatatlanul lobogtak. A kutya szeme egészen megéledt. Kinyitott szája lihegett.

Úgy virrasztott az éjben a gazdája ágya felett.

Ujjalusi László.

LÁMPÁK.

*Fanyar ködben, december éjtszakában
Szaporáztam fázó léptemet.
S valahol egy ötödik emelet
Esőtől csapzott apró ablakában
Kigyúlt a sárga villany hirtelen.
(Lélek, akil az éjjél élni oldott.)
És halkán, halkán utánam sikoltott:
Testvér, ne menj el! Maradj itt velem!*

*Megálllok. Rozzant kisember-kaszárnya,
Lomhán előltem fölnyujtózkozik.
És most egy lámpa, már a második,
Aztán megint egy, mintha engem várna,
Kigyulad és a szívemen kopog.
S míg sír a köd és sír a járda mocska,
A három árva lámpás ablakocska
Zsongó szívemben jélénk dalba fog.*

*És szálló lelkem föl, hozzájuk, érez.
Padláskamra. Szegényszag. Félhomály.
A lepedőtlen ágy a zugban áll.
Egy csikos párna, verejtékes, véres,
És egy kiszolgált vén bakaköpeny.
Két bütykös lábfej. Egy kísértel arca,*

És sipol szörnyű köhögése harca
S dörömböl fojtogatva mellemen.

Ó jaj ! Tovább ! A másik kamara hi most.
Kis ágynál látok fiatal anyát.
Az éji szekrény hangos villanyát
Halkítja kékre gondos lány papiros.
Az ágyon egy kis gömbölyű gyerek,
Arcán nevet az angyalok aranyja,
S oly máriás mosollyal nézi anyja,
Hogy engem is előnt a jó meleg.

Tovább ! Harmadik ablak mélye tágul.
Bozontos fej, halom papír felett,
Szemében láz, szájába' cigarett.
Tovább ! Csilláros szalon ablakából
Szakállas férj néz a semmibe.
Tovább, tovább ! Egy kisírt szemű lányka
Tükör előtt. A szesz boszorkalángja
Mellette alattomosan libeg.
S látom, hogy lobban százezernyi villany —
Kigyúlnak, élnek mind az ablakok.
És minden ablak új sorsot sajog,
S mögötte más-más élet tilka csillan.
Minden lámpáska egy-egy zárt világ.
Forog a föld a zordon éjtszakában:
És petty-egymáson, mégis mind magában :
Millió fénycsepp ég felé kiált.

Égő lámpások, szívek fölsajognak
A csillagokhoz, s csillagokon át
Ahhoz, aki az éjre napot át,
És szívet tár az ezeregy titoknak,
S villanyos szívem, véres-mély rokon
Minden lámpával, felgyúl zsongadozva
S az ezerhangú emberszív-zsolozsma
Egy hangba reszket élő húromon.

Sík Sándor.

DIADALMAS ÁRTATLANSÁG.

Kis táskáját az ülés alá téve, szerényen ült be a villamos sarkába és azután, mintha minden állomáson bocsánatot kért volna a felszállóktól, hogy neki még a pályaudvarnál hely jutott a túlsúfolt kocsiiban. Félénken kémlelt körbe tiszta gyermekszeme. Szívét ideges vonaglások markolászták, úgy zúgott, sikoltozott és rohant körülötte ez a nagyváros, hogy egészen belekábult.

Nem ilyennek képzelte el a feljövele előtt. Nem is gondolta, hogy ilyen nagyon éljen. Robotban eltöltött élete egyetlen neki maradó eredménye volt ez az út. És valahogyan a nyugalom tündérorszáágát várta, ahol álomszerű élmények veszik majd körül.

A maga lakóhelyén már nem várt semmit. Ott már eltöltött húsz évet és az ismerősei már szánakozva nézték varrás fölé hajló finom testét. Újabb sorsának osztályosai közül többen férjhezmentek. Kereskedők és iparosok vették el műhelybeli társait. Leányságukért újra csak munkával telt, de legalább biztosított életet adtak cserébe.

Erzsinek is kínálkozott ilyen alkalom. De a vasárnapra kimosdott mézáróselegényen átütött a hétköznapiok vérszaga. Minden vonatkozásban átütött. És Erzsik megborzadva fordult el attól az élettől, amit ez kínálhatott fel neki.

A szomszédok — a házasságot közvetítő jóakarók — akkor bolondnak kiáltották ki. De az idő már elmosta ezt a könnyelműséget. S az emlékezés már csak a nősülni szándékozó férfiak lépéseit gyorsította meg, ha elmentek az Erzsik ablaka alatt.

A leány dolgozott és várt. Még álmatlan éjtszakákon sem látta meg, hogy voltaképen a szerelmet várta. Nem is merte elképzelni, hogy valamikor még ez is eljöhessen hozzá. De azért megtörtént, hogy a fanyalgó nagyságák kötözködéseiből meleg férfihang hullámozott ki, mintha az élet felé hívta volna. Ilyenkor felragyogott körülötte a világ és mosolygós lett a mindig komoly szeme.

És most itt volt, ahova beteges folytonossággal vágyakozott. Itt, ahol senki nem ismerte a mostani életét. Még nem tudta, hova megy. Találomra ült be a legelső villamosba, mert úgy gondolta, hogy útközben is ráér kérdezősködni. Mintha nagy felfedezésekre indulna, apró hőseinek izgalmát érezte. Mintha nagy felfedezésekre indulna, a mindig gyáva leány. De eddig mégsem merte megkérdezni senkitől, hogy hol hajthatná le éjjelre a fejét. E pillanatban ez még nem is látszott fontosnak. Hiszen dél volt csak s a szívéhez szorított kis ridi-

küljében pénz! Sok pénz! Évek lemondásának végösszege, talán három napot is fent tölthet belőle...

A lárma különben is nagyon elkábította. De hogy a villamos egyre sebesebben zúgott és egyre gyérültek rajta az utasok, megérezte, hogy talán már kifelé is haladnak a városból. Most már komolyan tanácsot kell kérnie!

Kicsit kijózanodva nézegetett körül. Egy kofa széles háta még mindig elsáncolta a többi utasoktól. És a járkáló kalauz unott hangja mindig elhallgattatta:

— Kérem kezeltetni a jegyeket... Ahol még nem kezelttem volna a jegyeket!...

Erzsi őt szerette volna megszólítani, de a táskájában motozó ember olyan megközelíthetetlennek látszott hivatalos elfoglaltságában, hogy újra összeszorult a szíve. Elhagyatottságára eszmélve riadtan emelte fel a szemét.

Megrettent nézésébe egy férfit tekintet kapcsolódott bele. Már régebben figyelte a leányt, de ez önkivületes állapotában nem vette ezt észre. Egyszer le is akart szállni, de a leányból kisugárzó nagy érintetlenség újra megállította. Most megsejtette a teljes gyámoltalanságát is. Egy másodpercig még gondolkozott. Ahogy a cigarettatárcája után nyúlt, egy másik tárgy is a kezébe került. Újra végignézett a leányon, mintha kiindulópontot keresne a beszélgetésükhöz.

Úgy látszik, talált is valamit. Örömmel kapta fel a fejét. Félretolta a közöttük állókat. Megragadta a leány kezét.

— Bözsike! Csakugyan maga volna?

Az ismeretlen arc idegensége megremegtette Erzsit. De az kitérte helyéből a mellette ülő tejesasszonyt és kezét el sem engedve simult közelebb hozzá.

— Bözsike, én mindig tudtam, hogy mi valamikor találkoztunk még!

A hang is ismeretlen volt. Pedig Erzsi mélyen benyúlt az emlékei közé, de nem talált közöttük hasonlót. Kábultan vont a leány foglyusított kezét.

— Bözsike, hát igazán nem emlékszik reám? Hiszen mi gyermekkorunkban jó pajtások voltunk!

Már szeretett volna emlékezni a leány. A meleg hang, a sötét szem simogatása felébresztette benne a sóvárgást, hogy bárcsak igazán gyermekkori ismerőse lenne ez a férfi és mulnék el az a szorongó érzés, ami tiltotta tőle. De így csak a fejét rázta és a kezét vont a leány határozottan.

A férfi felnevetett. Elengedte ugyan a leány kezét, de még közelebb húzódott hozzá, hogy vékony kabátján átérezte a karja melegét.

— Na, mindjárt emlékeznie kell... A nagy ház, Bözsike... Meg a régi kerítés, ahol átleskelődtem...

Erzsi húsz év óta élt egy alacsony, nyomorúságos kis házban.

A házat két oldalt a szomszédok rozoga épületei vették körül. De a régi emlékek között mintha felderengett volna egy düledező kerítés... Nem volt ez igazi emlék, hiszen a régi otthonból olyan régen elkerült... Lehet, hogy csak a férfi szavai nyomán bukkant fel ez a látomás... De határozottan megcáfolni már még sem merte.

— Bocsásson meg, kérem... Én... Én...

— Nem emlékszik, úgy-e?... Persze, persze... Így elfelejtjük a régi barátokat!

S a férfi szomorúan bólintgatott, mintha ez a leány képviselte volna az asszonyi ingatagságot. Sóhajtott is:

— Pedig én... Hej, Istenem, én... De így ne is beszéljünk erről...

A leányon megmagyarázhatatlan érzések száguldoztak át. A nap épen elűzte a fellegeket és egyszerre felragyogott az ég. Bokrok bújtak ki a villamos mentén s egy liget előtt álltak meg.

A kalauz recsegő hangon kiáltott fel:

— Végállomás!

Erzsi felállt. Kivette az ülés alól a kistáskáját. A férfi szakértő szemmel nézett végig a szerény poggyászon.

— A rokonaihoz megy, Bözsike?

A leálynak nem voltak rokonai a városban. Még csak most lett egészen tanácstalan, mert nem tudta, merre induljon most már. Talán újra be a városba? Szállodába? De akkor mégis csak kérdezősködni kell valakitől...

A kalauz is leszállt és lent beszélgetett egy társával. A kiürült villamosban már csak ketten voltak. S a férfi sürgetve ragadta meg a táskát.

— Jöjjön na, Bözsike. Hiába, nem emlékszik reám, mégis csak elkísérem a rokonaihoz.

Leugrott a kocsiból. Nyujtotta a leány elébe a kezét.

Erzsi engedelmesen szállt le utána. A férfi kezének meleg érintése végigsütött a testén. A nap ragyogva szállt feljebb a tavaszi díszen pompázó bokrok felé s a leány úgy érezte, hogy soha életében nem láthat már szebbet, mint az eső után sziporkázó fák üde zöldje.

Csak lent ijedt meg, hogy a férfi megindult. A táska után kapott.

— Kérem... Én... Nekem... Izé, igen. Nekem nem lagnak itt rokonomain.

A férfi megállt. Szemében diadal villant meg.

— Nem? Hát akkor, kihez jött?

Kezét tördelve állt meg a leány is.

— Én... Én nem is tudom... Valami szállodába kellene mennem... Oda akartam... De nem mertem megkérdezni, hol kell leszállani...

Fölényes mosoly remegett meg a férfi szájaszögletében.

— Már elhagytuk az arravaló szállodákat... Dehát annyira ismeretlen itt, Bözsike?

— Most vagyok itt először. És nem ismerek senkit.

Sírás vonaglott a leány szívében. Most világosan látta beteljesült vágyának irrealitását. Menekülni szeretett volna már.

A férfi megsejtette ezt a gondolatot.

— Nem baj az, Bözsike. Hiszen itt vagyok én! Elkalauzolom magát szívesen. Ezzel tartozom a régi ismeretségünknek.

A leány felemelte a fejét. Nyíltan és kérdezően villant nézése a férfi szemébe. És kérdezett a szája is:

— Miért mondja, hogy ismer? Én nem emlékszem semmire. Nekem nem voltak fiú ismerőseim. Sem, míg a szüleim éltek, sem, amióta meghaltak.

Magányos életének tragédiája sirt ki a szavak mögül és ez meghatotta a férfit. Letette a táskát és elvörösödött. Visszanézett az induló villamos felé, mintha menekülni akarna attól, amit elkezdett. De a villamos már befelé kanyarodott... Ej, ostoba érzékenykedés... Minek is utolérni!

Újra a férfi fölényes öntudatossága zündült a hangjában, mikor megfogta a leány kezét.

— Bözsike, már látom, hogy egészen az elején kell kezdenem. A szüleink haragban voltak...

A leány befelé nézett, mintha látni akarná azokat, akikre jószívű szülei haragudni tudtak volna. De senkit nem látott. Szomorúan csóválta meg a fejét:

— Az én szüleim nem haragudtak senkire... Mi csak... Mi csak...

Már közelgett a sirás és a férfi félt ettől. Karonfogta a leányt és bevezette a liget bokrai közé. Egy pad előtt állt meg.

— Üljön le, Bözsike. Úgy ni, üljön le szépen, kicsi leány. De sírnia nem szabad! Még az lenne szép, ha épen most sírna, mikor végre így összekerültünk. Így mondja hát el, amit elkezdett: A szülei nem haragudtak senkire, csak...

— Csak kerültük az embereket, mert nagyon szerencsétlenek voltunk. Mikor apa tönkrement, nem volt helyünk többé a régi ismerőseink között...

— Ezért kerülte hát az öregúr az apámat is! Pedig mi igazán...

— De hiszen... De hiszen azt mondta... Azt mondta, hogy a szüleink haragban voltak...

S a tiszta szeméből gyanakodás csapott a férfi felé.

Kicsit zavarba jött. Kezdte elveszíteni hódító fölényét. Megbánta, hogy elkezdte ezt a kalandot, azt hitte, egyszerűbben megy majd a dolog. Vagy sikerül a terve vagy nem. De ez most elhuzódik és minden lépés távolabb viszi a céljától. Belegabalyodott a hazugságaiba. Most már minden szavára vigyáznia kell:

— Lehet, hogy csak az én gyermeki fantáziám színezte így ki a dolgokat. Lehet, hogy csak a szülei visszahuzódása keltette ezt a lát-

szatot. Engem egyszer haragosan kergetett el az öregúr, mikor magának integettem; lehet, hogy emiatt képzeltem a haragot. Hiszen olyan gyermek voltam még akkor!

A leány szívében újra elterjedt a különös melegség. Egyedüliségében sokszor vágyakozott valami szép emlék után. Hányszor kívánta, hogy legalább néhány gyermekpajtása lett volna, akiknek az emlékéét elővehetné az üres napokban. És ime lett volna emléke. Volt valaki, aki ragaszkodott hozzája... És nem tudott róla!

Haragjában meg tudta volna ütni szőke kis fejét, amiért el engedte kallódni ezt a drága tény. Szomorúan kulcsolta össze a kezét.

— Lehet, azért nem emlékszem, mert én még kisebb voltam. Hiszen idősebb lehet nálam, úgy-e?

— Harmincéves leszek.

Felvidámulva számíttatott a leány.

— Akkor azért nem! Mert én olyan buta vagyok! Én már alig tudok a gyermekkoromról. Csak a szomorú szüleimet látom meg a nagy kertet, ahol talán játszottam is, de az is lehet, hogy ezt már csak a szüleim elbeszélése után képzelem el. Úgy-e, nem haragszik reám? Én... Én egy pillanatig már azt hittem, hogy... hogy...

És nyújtotta a kezét a férfi felé, hogy bocsánatot kérjen a szörnyű feltevésért.

A férfi alig szorította meg a kezét. Végigvert rajta a ki nem mondott szó. Igen, aljas, rút szándékkal szólította meg a gyanutlan leányt. Pedig igazán nem volt hivatásos csábító. Csak valami nagy várakozást látott a leányon. S aztán az a fatális véletlen a kulccsal... De most maga is érezte, hogy inkább játék volt ez, mint komoly aljasság. És most nézett először rút vágyak nélkül a leányra. De a szája csak hazudott tovább, mert nem tehetett mást.

— Tudom, hogy mit gondolhatott, Bözsike. De most már nem hiszi azt. Úgy-e, nem?

— Nem. Különbén is tudom, hogy ostobaság ilyesmire gondolnom. Hiszen soha nem voltam szépség. Feltűnően sem viselkedtem. Úgy-e, kérem, nem?

Könyörögve tette össze a kezét, hogy hallja a maga igazolását.

— Igazán nem!

— És a nevemet is tudta! Még csak nem is úgy szólított, ahogyan most hívnak, úgy mondta, ahogyan az anyám szólíttatott: Bözsike... Így mondta az anyám...

Álmodozva mondta ki az anya szót és erre az idézésre sápadt, sírószemű asszony lépett a gyermeke mellé. A férfi látta. Minden hazugságán győzedelmeskedve látta ezt az alakot. Távolabb huzódott a leánytól, mintha eltiltotta volna az intése.

Hallgattak. A csend melléjük ült és körülszötte őket. A férfi elcsitult vágyaiból új érzés sarjadt. Meghatottan cirógatta nézése a távolbanézó leány szőke fejét, hamvas arcát. És látta, hogy szomorú

vonás mélyül a szája mellé s ez szétsugározza a fájdalmat az egész arcára.

A leány a multat látta. Nem az igazit, hanem a férfi elbeszéléséből kinövőt. A düledező, korhadt kerítést, amely pedig nem állt a kertük körül soha s egy nagy fiút, aki átleskelődik . . . Utána leskelődik, pedig még a nevére sem emlékezett már. És magát is látta, a leányt, aki szomorúan járja az életet és nem tudja, hogy követi a nagy hűség! A csodálatosan nagy hűség, ami éveket áthidalva felismeri egy nagyváros forgatagában egy felnőtt leányban a kicsi gyermeket . . .

Ez a gondolat hozta meg a szavát:

— Csak azt nem értem: hogyan ismerhetett reám olyan hosszú idő múlva!

A férfi az ajkába harapott. Szerette volna már eldobni magától ezt a hazugságot. De a kérdező szemeknek felelnie kellett. Elpirulva tördelte:

— Egészen bizonyosan azért nem tudhattam . . . Nem vette észre, Bözsike, hogy háboztam egy kicsit? Mert egyszerre mintha a kicsi leányt láttam volna egy pillanatra, de magam is megijedtem, mikor megszólítottam!

— Jól tette, hogy megszólított. És én . . . Én még csak a nevét sem tudom!

A férfi felállt. Meghajolt az egyszerű ruhás vidéki leány előtt. Megmondta az igazi nevét:

— Ferenczy Béla vagyok.

Mikor kimondta, újra megijedt. A leány kérdezősködik; ha hazamegy, rájön az egész hazugságra! És egyszerre neki kezdett fájni ennek a szegény teremtésnek a nagy csalódása.

— Ferenczy . . . Ferenczy . . . Igazán nem emlékszem! Már bizonyos, hogy maga még Kassán ismerhetett engem. Persze, hogy ott ismert. Ötéves koromban jöttem el onnan.

A férfi fellélezett. Örömmel hagyta rá.

— Igen! Persze, hogy Kassán volt. Hát már nem ott laknak? Mert én azóta sem voltam ott, hogy elköltöztünk. Mert mi is elköltöztünk.

— Mi egy kisvárosban élünk. A kis hugommal. A szüleink meghaltak. És én azóta varrok. Másoknak. Nézze.

Lehúzta a cérnakeztyűjét és megmutatta átvarrott ujjait. A férfi szerette volna megsimogatni a nehéz élet tanuit, de félt, hogy fájna az.

A leány beszélt tovább.

— Diplomám nincs. A szüleim meghaltak, mielőtt végeztem volna. És én nem voltam olyan jó tanuló, hogy ingyen tanulónak felvehettek volna. Mindig dolgoznom kellett otthon, mert az anyám beteges volt és csak lopva tanulhattam. Hát azért fogtam varráshoz. De a hugomat taníttatom!

Lehetetlen, hogy közönséges leány legyen — gondolta a férfi —

bár nem tudta volna megmondani, hogy mire alapozta ezt a feltevését. Hát csak tapogatózott tovább. Félmondatokkal ment előre, fedezte magát és vigyázott minden szavára.

— De hiszen a szülei...

— Hogy az apámnak valamikor nagy birtoka volt, az később csak utunkba állott. Sajóváriban már nem is beszéltünk róla. Ott már csak az irnokot ismerték. És ez jobb is volt így. Azért költöztünk el Kassáról is, hogy a szüleim jobban felejtsek a multat. S az én életem már ez volt, mióta az eszemet tudom.

Elnézett újra a bokrok felett és a férfi hiába keresett áthidaló szavakat. Felállt.

— Bözsike, már két óra lesz. Ebédelnie kellene. Megengedi úgy-e, hogy most már én vezessem magát? Hiszen nem ide akart jönni, úgy-e? A villamos megálló felé igyekeztek és a leány nevetve haladt mellette.

— Magam sem tudom, hova akartam menni.

Megütközve nézett reá a férfi.

— De hát csak volt valami terve... célja... dolga...

— Semmi.

— Hát miért jött fel?

— Nem tudom.

A férfi megállt. Hát mégis tévedett volna? De nem... a leányszem ártatlanul és elfogulatlanul nézett vissza reá. Kacérság még csak nem is lappangott ebben a nézésben.

Üres autó zúgott feléjük. A férfi megállította.

— Üljön be, Bözsike, így hamarabb ebédhez jutunk.

Vonakodva akart továbbmenni a leány. S inkább a chauffeur kérdő nézése parancsolta be.

Szótlatlanul mentek egy vendéglőbe. És csak ebéd után, feketekávéját kavargatva tért vissza a férfi a régi tárgyra.

— Most már talán megmondja, Bözsike, az igazat, hogy miért jött fel, hiszen most már igazán régi ismerősök vagyunk.

A leány hátradőlt. Megszédítette ez a neki megszokottnak látszó pompa. Az étterem diszkrét zaja, a pincérek szolgálatkész mozgása olyan volt, mintha álomban élne. Sok, jóval több, mint amennyit ettől az úttól várhatott. És mosolyogva gondolta el, hogy igazán ki kellett mozdulnia. Hiszen mindez reá várt! Igaz, hogy holnap talán már be is fejeződik, mert most már nem is akart egyszerűbb helyre menni s a pénze itt nem tarthat sokáig, de legalább vihet magával emlékeket a nagy sivárságba... Vagy...

— Bözsike, hát csak nem akarja megmondani?

Gyermekes mosolygással mozdult meg a leány. Úgy beszélt, mintha álmot mondana el:

— Igazat mondtam... nem tudom, miért jöttem. Én csak jöttem. Mert vágytam. Mert nem bírtam már, hogy ott élek. Csupa olyan

emberek között, akiket idegeneknek érez a lelkem. Rakosgattam félre a pénzt. Magamnak ruhát sem varrtam soha. Mindent félretettem, amit lelkiismeretem szerint magamra költhettem volna, mert egyszer vissza akartam térni oda, ahol az elődeim éltek. Úr akartam lenni, csak egy kicsit... Pár napig. És... És valami szépre is vágytam. Itt olyan sok szépség lehet, — nem ismeri a kisvárost, — a kisvárosban soha nem sehet szépet látni! Itt vannak képek, szobrok. A Duna. A Vár. Sok, sok régi ház! Látni akartam mindent, hogy magammal vihessem. Mert újra kezdődik majd a robot. Az üresség...

— Miért nem megy férjhez, Bözsike? Hiszen a támasznélküliség teszi sivárrá az életet!

Szinte ellenséges ütésnek érezte a férfi kérdését.

— Nem mentem. Nem is megyek... Én nem mehetek...

A férfi megbánta a kérdését. Szavak nélkül is érezte a leány okait. És maga is érezte, hogy ez a leány nem mehet az ottani ismerőseihez.

A leány felvillanó szemmel nézett széjjel. Mintha valami az eszébe jutott volna, az, ami a legegyszerűbb.

— Tudja, mit gondoltam most? Hogy miért ne lehetne ennek a városnak a sok ingyen szépsége végképen az enyém? Hiszen dolgozni mindenütt lehet! A hugom itt még könnyebben tanulhat, mint a kisvárosi polgáraiban. Én itt keresek munkát!

És felállt, mintha máris indulni akarna.

A férfi visszatartotta. Parancsolóan zengett a hangja.

— Én pedig azt mondom, hogy délután indul egy gyorsvonat... Én azt szeretném... Úgy akarom... Igen, Bözsike, magának még ma délután haza kell utaznia!

Szivére szorított kézzel hajolt feléje a leány.

— Azt mondja, hogy menjek haza? Miért? Miért akarja, hogy elmenjek?

A férfi cigarettre gyujtott. Kettőt szippantott és eldobta. Ajkát rágta. Még küzdött magával. De győzött benne a különös kényszer.

— Mert haza kell mennie! Nem barangolhat itt egyedül. Ismerősök nélkül! Ez a nagyváros nem az, aminek képzelem. Ez a szépségeit nem adja ingyen! Nem ilyen nyugalmas, ragyogó és adakozó ez, mint amilyennek most képzelem. Itt mindenütt ismeretlen ellenségek leskelődnek az ártatlanokra. A múzeumokban, a Duna partján, a csendes budai utcákon, mindenütt. Még a villamoson is. Igen, még ott is. Haza kell mennie innen!

— De hiszen most, hogy találkoztunk...

A férfi idegesen dobolt az asztalon.

— Az nem jelent semmit. Bennem sem szabad bíznia. Nem szabad bíznia senkiben. Érti, senkiben! Csak abban, aki otthon keresi fel magát. Az ölébe veszi a kicsi hugát és úgy mondja magának: Nem arra születtem, hogy asztalosok, mészárosok...

Elcsodálkozva nézett reá a leány.

— Hát ezt honnan tudja?

— Sejttem. Mindent sejtetek. És azért kell hazamennie, megvárnia, míg a szomszédok mindent látó szeme előtt, pletykától nem félve, megy el magához az, akinek egyszer el kell mennie. Az majd elvezeti onnan. Becsületesen. Hátsógondolatok nélkül. A kis hugával együtt, örökre. Megértette, Bözsike?

A leány újra felállt. Asszonyi alázatossággal hajtott fejet:

— Megyek.

A férfi a vad asszonyra gondolt, aki hónapok óta csalja vele az urát, de aki még soha meg nem találta az igazi asszonyiség mozdulatait. S az aggódó anyja hangját hallotta: Inkább vedd el a legelső kis falusi leányt, mint ez a gonosz asszony tegye tönkre az életedet!

Egyszerre úgy érezte, hogy szétpattant a szive és kidobott magából minden gyötrelmes, rút érzést és máris kezd összeforradni, hogy befogadja magába az engedelmesség mozdulatait. Ezt a szelid kis arcot.

Az úton hallgatott Erzsí. Könnyek születtek a nagy gyermekszemében. S a férfi érezte, hogy a leány lelkében zajló kérdések viaskodnak a megszólalással. De nem felelt, még egyszer nem hazudhatott. És még nem találta meg magában az igazi feleletet.

Gondoskodva ültette be a vonatba. Ujságot, cukrot tett le melléje. S amikor a leány levetette a kabátját, megigazitotta a blúzát, amelyből árulkodva bujt ki az ingére hímzett neve: Erzsébet.

A leány ijedten nézett a keze után. De a férfi már megtalálta néma kérdéseire a feleletet. Határozott. S az indulásrakész vonaton kezetsókolva súgta oda:

— A jövő héten meglátogatom, Bözsike. Csókolja meg helyettem a kis hugát.

Még megláthatta a leányszem felragyogását. De a vonat már ment. Ritmikus döccenésekkel csattogott át a váltókon. A férfi kihúzta a zsebkendőjét, hogy utána intsen. És pengve koppant le valami a zsebéből a perronra.

Üllői-úti különszobájának a kulcsa volt, aminek úgy megörült délelőtt a villamoson.

Atlépett rajta és álmodó mosollyal indult befelé.

Szabó Mária.

VÁNDORÚT ELŐTT.

Úgy távozom innét, ahogy jöttem:
Szomorú, hideg őszi ködben.

Sötét, vak éj volt,
Csillag nem gyúlt az égen,
A földre sűrű köd borult,
Midőn egy vén tető alatt,
Szegényes kis szobában
Világra jött egy csecsemő,
Világra jöttem én.

Az a picinyke fény, a lélek,
E szárnyas szikra,
Ki tudja, honnan költözött
A csöpp, parányi testbe?
Fázott-e, míg állalrepült
A néma ürön?
Fázott-e, amikor leért
A nyirkos őszi ködbe? . . .
Mily boldogan pihent meg
Örömtől mámoros
Meleg keblén a jó anyának,
Aludva öntudatlanul.

De lassan ébredezni kezdett,
S amint kinézett ámulattal
Két fényes ablakán,
Új volt előtte minden,
Tündéri képeskönyv, tele
Színes csodákkal.
Belémerült mohón,
Nézhetle százszor,
Betelni nem tudott vele.

Azóta sok, sok év lefolyt,
Egy hosszú emberélet.
A képeskönyv elrongyolódott,
Alig van egy ép lapja már.
Fakók a színek,
Tündérecset varázsa nem büvöl.
Hogy' is büvölne!
A fényes ablakok homályosak,
A csüggeteg, borongó lélek
Sötéten néz ki rajtok.
Eltölti méla búval
A sárguló mezőkön
Haldokló őszi hervadás.

S oly nyugtalan,
Mint vándorútra készülő
Fecskénk Kisasszony nap körül.
Helyét alig találja,
Munkára kedve nincs,
Fészket leverhetik,
Már nem rak újat,
Folyvást csak a nagyútra gondol . . .

Lelkem, te szárnyas égi vándor,
Már nemsokára útra kelsz.
Repülsz, repülsz megint
A néma ürön át,
Ki tudja, merre?
Ki tudja, hogy hová? . . .

A végtelenség nyílik meg fölöttem,
Miért maradnék lenn, az őszi ködben.
Vargha Gyula.

ÁRBOC NÉLKÜL.

(Egy hajóslegény története.)

I.

EGY HETE már, hogy a *Mályva* elhagyta Batáviát. Mintha Borgel kapitány porhüvelyével ott visszamaradt volna valami a legénységből is. Levertség váltotta fel a szokásos életkedvet. A szíveket csüggedés töltötte el, amely gúzsba kötött úgyszólván mindent, még a lobogó is szalagként csüngött alá a nagyárboc tetejéről. A matrózok gépiesen végezték dolgukat, csakúgy megszokásból és fegyelmezettségből. Ott lebegett a végzet a gyászbaborult vitorlás felett; valami újabb szerencsétlenség volt készülöben. Az árbocőrök, akik a kötélzet közt kifeszítették a vitorlákat, időnként félbehagyták a munkát és nyugtalanzkodva tekintettek le a fedélzetre, valami kísértetet lestek. Azután fáradtan és szótlánul folytatták megint a kemény munkát.

A tatbalon egyik matróz felgöngyölte a köteleket; tizenhat-tizenhét éves volt és szabályos, szomorú arcából jóság és értelmesség sugárzott. A szeme időnként a véghetetlen látóhatárba meredt, a tengereken túlra, hol Kempenben hagyott édesanyja kedves képét látta; és a szemepillája könnybe lábadt.

Az indiai tenger hullámai ott terültek el előttük, el a végtelenségig. A könnyed szellő épen csak hogy felfodrozta őket. És a hajótöke alatt, amely lassan szelte a vizet, a habban kurta kis hullámok evickéltek. Vörös golyóként áldozott le a nap, szerteszórva rubintjait; ahogy aztán közelebb hajolt a víz színéhez, a látóhatár felől valami langyos áramlat kerekedett és váratlan enyhülés borult a hajóra. Semmi nesz a víz felől s ebben a csendben a segédtsízt parancsai — mert ő vette át a parancsnokságot, mióta az indiai kikötőből kifutottak — mégis alig értek el a legközelebbi matrózokig. Nyomasztó volt ez a halálos szorongás.

A *Mályva* körül sirályok röpködtek. Nagy körben keringtek, messze eltűntek, már-már láthatatlanná váltak, majd újra feltűntek és egy-két szárnycsapással odaérve, vijjogva keringtek az árbocok körül...

Stave Kessel, a hajóslegény, szemmel tartotta a madarak mozgulatait; főleg az egyik kötötte le a figyelmét, egy teljesen fehér sirály, hosszú feketefoltos szárnyaival, villaalakú farkával, amely egy percre leszállt a hídra, hogy ott költse el a kifogott hálnak a máját. Majd

ismét felemelkedett a levegőbe, újra kóvályogni kezdett. Ez a libanagyságú sirály azonban sohasem elegyedett a zajos csapat közé; magában maradt, a többi előtt röpködött vagy még gyakrabban nagy szárnycsapásokkal követte őket kellő távolságra; mikor pedig az öreg sirály rikácsolt, az úgy szólt, mintha a csapatot vissza szeretne volna tartani a gyors iramban. Stave Kessel amolyan meghitt viszonyba került a madárral; ismerte már nem egy hete. Mostan pedig, a sívár és skarlátszínű messzeség halálos csendjében, elmerült emlékeibe.

Elsőizben a hajóslegény akkor látta a madarat, mikor Rio-ban felszedték a horgonyt. New-York-ig nem hagyta el az árbocok ormát, ahonnan csak halért szállt alá. Napok hosszat ott húzódott meg félénken. Kirakodás után felszedve az új rakományt, alig hagyták el az amerikai kikötőt, a sirály máris nekibátorodott; elmerészkedett még a hajófülkéig is és a fedélzeten foglalatoskodó legénység sem riasztotta el. Ott lépdelt büszkén, begyeskedve, elszántan összeszorítva hatalmas, hajlott csőrét; széles evezőtollaival végigsöpörte a vizes és síkos padlót, de ha valaki a közelébe ért és utána akart nyulni, felröppent és kiült az előárbcra.

Későbbben, útban a Vörös-tenger felé, egyik derús reggelen, mikor a boldog hajón úgy születnek meg a dalok, miként a réteken fakadnak a virágok napsugaras virradatban, a hajóslegény az árbocokosár tetejéről figyelte azt a fehér, habos sodrot a *Mályva* mögött, amely ezüstös kígyóként vészett a távolba. Hirtelen felneszelt valami nyöszörgő sivitásra és csattogó szárnyzuhogásra. Ott lebbent el a remete sirály a vitorla mellett, melyet a hajóslegény épen kifeszített. Összerezcent, mint valami feljajdulásra. Szemével követte a fehér sirályt, amint leereszkedve a víz szintjéig, röptében a hullámokhoz igazodva, csak távolodott, csak távolodott... Nemsokára egybevegyült a vízzel, mintha a víz elnyelte volna... És a hajóslegény néhány napon át nem látta kedves madarát...

A rákövetkező héten, miközben a *Mályva* a Vörös-tengerben vitorlázott tova, egy este, hogy Stave Kessel a fedélzeten őrszolgálatos volt, egyik társa odajött szólni, hogy Borgel kapitány lázas és hogy le kellett feküdnie... Másnap állapota rosszabbra fordult és Frank Baelen hadnagy vette át a parancsnokságot. Az öreg árbocőr, aki a kapitány mellett virrasztott, napjában háromszor-négyszer kijött a fedélzetre, valamivel tisztább levegőt szívni, mint amilyen a beteg szobájában volt odabenn.

— Hogy van a kapitány? — kérdezte a hajóslegény a tengeri medvéhez lépve, aki a hajósánc fölé hajolt és szórakozottan leste a hullámok játékát a táncoló hajótké és csapkodó vitorlák vetette remegő árnyékában...

— Ó fiam, igen rosszul van! Már nem beszél, már nem hallok kedves, dörmögő hangját... A szíve alig ver; ott fekszik erőtlenül... Ha felemeli a karját és odaint, lefogyott keze úgy hanyatlik vissza a

takaróra, mint valami hatalmas ólomsúly. Sóhajtozik, nyögdéssel néha a feljajdulása olyan, akár a kettéhasadó vitorla. Azt hiszem, nemsokára bevonhatjuk a vitorláját . . . Szegény kapitány, révbe ér ! . . . Ő érzem én azt, hogy már készül a horgonykötelet leoldani . . . Egy negyedszázada, hogy ezen a hajón élek s a fekete lobogót most húzzuk majd fel elsőizben a keresztárbc tetejére, mert ezen a deszkaalkotmányon még nem halt meg senki . . . Holnap, legkésőbb holnapután, bizony tartok tőle, Borgel kapitánynál is elszakad az a titokzatos hajókötél. Mikor már az ember olyan régen vitorlázik együtt, akkor mégis csak jelent valamit az az elválás ! Megvénültem az ő parancsnoksága mellett és vagy száz esetben közel voltam a pusztuláshoz vele együtt. Jobb lett volna nekünk hajótörést szenvednünk. HajóseMBER ne az ágyban haljon meg, hanem fejest ugorva. Ne a férgek egyék meg, hanem a rákok meg a cápák . . . Hej, kapitány úr, mostani utolsó kifutása után az én szívemben bizony kongani fog a hajóür . . . Soha többé nem térünk haza kettesben, mint eddigi útjaink után, a derús Waes vidékére, ahol egyazon faluban pillantottuk meg a napvilágot, ott a Schelde mentén . . . «Kedves, jó Kobe Kobus, — mondta nekem tegnap két lázroham között, amint a kerek ablaknyíláson át nézegette a tengeri utat — ha viszontlátod a hazai földet, odahaza Hamme-ban, a Durme mentén, majd mondd meg, hogy csupán azt sajnálom, hogy szárazföldi bajban haltam meg . . .»

Az árbocór elhallgatott, két könnyes szeme a veszedelmes hullámokra szegződött. Hirtelen rándított egyet a vállán, beledörgölte öklét a két szemébe és odafordult Stave Kessel-hez. A hajóslegény, aki megszerette a parancsnokát, egy kötélgöngyölegesen ült és csendesen sírdogált. Egy pillanatra találkozott az öreg matróz és a fiatal matróz tekintete, csordultig ugyanazzal a fájdalommal; Kobe Kobus bólogatott, aztán szótlánul a csapóajtó felé tartott és eltűnt.

A tengeri út vége felé jártak. Még néhány nap és feltűnik Szumatra. Amilyen mértékben közeledtek a szárazföld felé, olyan mértékben fordult rosszabbra Borgel kapitány állapota is. Már azon a ponton volt, hogy kilehelje lelkét; mozdulatlanul feküdt a vékony gyapjútakaró alatt, mely halotti lepelként símult szikár, megnyúlt és szinte élettelen testéhez. Tekintete rendületlenül odatapadt a fülke mennyezetére, ahol a *Mályva* ringása vagy bukdácsolása szerint, apró hajócskák himbálóztak, amolyan cérnaszálkötéltel; ezeket harminc-negyven évvel azelőtt készíthette; az elsőket még otthon az apjánál, a folyami hajósnál, a többit pedig a tengerészeti iskolában, a tanítási órák után . . . Minden egyes apró hajócskával valamikor elindult volt tengeri útra, a kalandok és a szerencse távoli országai felé . . . Ha úgy nézegette őket, újra átélte ifjúkorát. De most aztán már vége volt a kedves álmoknak. Egy a vége minden hajónak és a legszebb hajó is csak úszó koporsó, akár a többi.

Valamelyik reggel Stave Kessel többedmagával mosta a *Mályva*

áttüzesedett fedélzetét. Kötélre kötött vödrökkel meregette a tengerből a vizet, amelyet aztán végigöntött a padlón. A matrózok elhessegették a tolakodó sirályokat; célba vették őket és teli csöbörrel locsantották le. A leöntött madarak rikácsolva csapkodtak szárnyaikkal, elrepültek, majd megint visszatértek a fedélzetre, lökdösődve, civakodva.

Stave Kessel egyszerre csak meghökkent; ott volt köztük az ő kedves sirálya is. Csakhogy megváltozott volt, fehérebb lett, mintha meg is nőtt volna. Amint az alkormányos úzóba vette, a sirály ide-oda röpködött. Visszavágódott a kormányrúdról és Stave Kessel lába közé szorult. Mikor kiszabadult, felröppent, a hajó korlátjára ült, egyensúlyozásul teljesen széttárta a szárnyait, amelyek fenségesen rajzolódtak le a tenger bronz- és aranyszínű hátterén. A madár nekilendült, rézsutosan égnek emelkedett, mintegy a nap sugarain síklott tova és vizes teste úgy csillogott, mintha drágakövekkel lett volna telehintve. Miközben a magasba emelkedett, a szokottnál élesebben rikácsolt és ez a rikácsolás szívettépő panaszként szólt.

Ebben a pillanatban dugta ki Kobe Kobus megrémült arcát a csapóajtón. Ha nem szólt is, szeme, szája, homloka, mindene elárulta a szörnyű hirt. Borgel kapitány meghalt! Az emberek valami rövid, fagyos lökésfélét éreztek a szívük táján és egy pillanatra lehajtották a fejüket, mintha a holttest előtt állottak volna... Még a csend is elnémult! A hajók csak amolyan nagy koporsók, amelyek élőkkel és halottakkal megrakodva úszkálnak a vizen!... Lassan, rángatózva egy vékony fekete zászló kúszott fel a keresztárbocra, mint valami hosszú szalag, amely meg sem lebbent a gyenge szélben. Ott lógott az elővitorla rúdján, alaktalan rongyként... Még soha nem volt használatban. Negyedszázada, hogy a *Mályva* a tengert járta, de még csak őket hordott a fedélzetén.

Hajnaltájt feltűnt a szárazföld. Aznap este a *Mályva* horgonyt vetett a batáviai kikötőben és felvonta a sárga lobogót. Másnap reggel pedig a hatósági orvosok felmentek a hajóra; elszállították Borgel kapitány holttestét, melyet a hollandus temetőben helyeztek nyugalomra. Félig-meddig otthon volt; körülötte a keresztiek és kőlapok feliratai nagyon emlékeztettek anyanyelvére... Azt a két matrózt, aki elhantolta a szegény hajóstisztet, lázas tünetekkel a kórházba kellett szállítani, ahol benntartották őket kezelésre. A rövid vesztegár leteltével és a formaságok elintézése után kiköthettek.

A kirakodás több napot vett igénybe; utána a hajó egy Melbourne-be irányított olajrakományt vett fel. Október 29-én pedig a *Mályva* útra készült. Beleszámítva a tiszteket, Frank Baelen hadnagyot és Dick Hardwood alhadnagyot, egy chelmsfordi angolt Essex grófságból, a személyzet még mindig huszonhárom emberből állt. A két beteg matróz, ez a két edzett cimbor, meghalt a kórházban, még azalatt, hogy a hajó ott vesztegelt; ketten meg nyilván attól tartva, hogy azon az átkozott hajón megkapják a lázt, megszöktek.

Csak óvatosak voltak ; mert alig tűnt el a sziget, Frank Baelen máris ágynak dőlt és a parancsnokságot átadta az alhadnagynak. A végét járta és Stave Kessel, aki a hajó tatján teljesített őrszolgálatot, el volt rá készülve, hogy Kobe Kobus, az öreg árbocőr, ismét megjelenik megnyúlt arccal a csapóajtó nyílásában, úgy, mint néhány hét előtt . . . A hadnagy haldoklott . . . Megint fel kell majd vonni a gyászlobogót a keresztárbc ormára . . .

A hajó aggasztó csendben haladt előre. Senki nem beszélt, senki nem dalolt. Már nem szólalt meg többé sem harmónika, sem okarina, amivel kíséreni szokták azokat a régi balladákat, amelyeket az antwerpeni polderek vagy a bruggei lapály fiai szoktak előadni. Ebben a nyugalomban volt valami nyomasztó, nyugtalanító, ijesztő. A legapróbb szócska, csak félhangon is kiejtve, végighangzott a hajó orrától a faráig. A hajóműveletek kedvetlenül folytak ; az árbocőrök a köteleken gubbasztva, fáradt mozdulatokkal feszítették ki és vonták be a vitorlákat. Nemcsak a hadnagy járta a végét, de mintha az egész személyzetet valami titokzatos nyavalya lelte volna . . . Arra járt a kaszásember, aki mindnyájukra leleselkedett.

Stave Kessel szinte látja sárga arcát és csontos kezét, amint a kasza nyelét szorongatja . . . De tulajdonképen miért félne tőle? Szembeszállt ő már viharok idején sokkal félelmetesebb ellenféllel is. Csakhogy a láz az álnokabb a viharnál. Alattomos. És a hajóslegény önkéntelenül is összeborzad . . .

— Stave, ide !

Ez az elfulladt segélykiáltás a hajóslegényt egyszeriben kiragadja keserű ábrándozásából. Látja, amint egy jól megtermett árbocos, egy fiatal és erőteljes legény, néhány lépésnyire a kormánytól megtántorodik. Odarohan hozzá, hogy elkapja.

— A láz ! Az az átkozott láz ! — hördül fel dühösen a hajóslegény.

Keze ökölbe szorul és úgy nézi szerencsétlen társa fakó arcát, amint mozdulatlanul elterül a kormányhíd padlóján ; hirtelen meg-rázkódik egész testében, két keze görcsösen a mellére szorul, szeme eltorzul az undortól, rémület sugárzik a szeméből, mintha csak valami gonosz szellem jelent volna meg hirtelen a földön fetregő ember láttára.

Két órával később halott volt.

Másnap temették, napkeltekor. Mikor a hullámokból előbukkant a ragyogó nap, első sugaraival azt a fenyődeszkát köszöntötte, amely magával vitte a tenger fenekére a még hajlékony hullát . . . Megnyílt a tenger, egy örvénnyel magához ölelte gyermeke holttestét, a szomorú teher loccsanása megszakította a csendet és közben Hardwood hadnagy hangja esdeklő szóatként harsogott fel, amint az egybegyűlt legénységtől körülvéve, imát olvasott . . .

November 15-én Frank Baelen kilehelte lelkét s néhány óra mulva ő is odakerült a cápák és rákok birodalmába, a jó matróz mellé, akit bizonyosan már félig felfaltak. Ezzel a halálesettel a matrózok kétségbe-

esése a végsőkig fokozódott. Már azok nem voltak emberek, ahogy ott a dolgukat végezték, hanem árnyak, szellemek, melyek egymástól rettegetek, melyek gyanakodóan és bizalmatlanul nézegették és kerülgették egymást. A *Mályva* fedélzetén a ha'ál lett úrrá. Egyik matróz került a másikat, mintha az lett volna mindenható követe ennek a halálnak, amely könyörületet nem ismerve új áldozatokat szemelt ki magának, leteperzte őket és letaszította őket a tengerbe. Nem múlt el nap anélkül, hogy valamely matróz ne tette volna meg az utolsó nagy ugrást a tengerbe!...

A hadnagy halála után harmadnapra aztán meghalt a skót Jack Burus is, a hajó legrégebb embere, meg Gust Leener, a brabanti ácslegény Vilverde-ből — alig pár órai időközben. Néhány nap múlva Dick Hardwood alhadnagy került sorra. Már egyebet sem tettek, csak temették a társakat! Megtanulták újra a régen elfelejtett imákat. Az utolsó hajóstiszt elköltözésével odalett az akarathoz még az árnyéka is, amely egyikében-másikában még valamennyire csak tartotta a lelket. Nem dolgoztak többé. Már néhány napja nem változtattak a vitorlaálláson. Mint valami nagy madár, mikor nyugtalanul siet a fészkébe, úgy siklott tova a hajó a vízen, amelytől néha elválni látszott... Még csak Stave Kessel-ben és Fitz Patrick-ban, ebben a limerick-i legényben maradt egy kis lélek. Az ő szívének még nem zárkózott el a reménység elől. És a többiek érezték ezt. A hajóslegény meg tudja menteni őket, ha a láz nem öli meg, természetesen... Ő az egyetlen, aki tökéletesen ismeri az utakat... Ő még elvezetheti őket valamely kikötőbe. Négy év óta, hogy a *Mályva* fedélzetén szolgált, nem egyszer szelte át az indiai óceánt. A jelen pillanatban, miután már az egész tisztikar elhullott, az ő kezében volt azoknak a sokfajta és sokszínű matrózoknak az élete, akiket nem fűzött egymáshoz semmiféle baráti kötelék, nem kapcsolt egybe semmi összetartás és akik magukra hagyatva, most átengedték magukat azok gyávaságának, akik csak szolgálilag tudnak engedelmeskedni.

II.

Már két órája letűnt a nap. Sötétség borult a végtelenségre. Ebben az éjtszakában a *Mályva* egy még sötétebb tömegként imbolyog. Erős szél támadt és kergeti a hajót, amely eszeveszetten táncol minden egyes szélrohamra, amint belekap a teljesen kifeszített vitorlákba. Mi lesz majd ezzel a hánykolódó hajóval a viharban, amely im, fenyeget? Stave Kessel átvette a parancsnokságot, Fitz Patrick a kormányrúdhöz állt; a parancsnoki hídon elhelyezkedve, a hajóslegény a szócsövön keresztül rövid parancsokat osztogat. Arca fakó falként világlik ki az éjtszakából, a szeme egészen különösen fénylik.

— Leszerelni a kötélzetet! Bevonni minden vitorlát!...

Keményen pattognak a szók, tovaszállnak, elhalnak. De a parancsot semmiféle művelet nem követi; egyetlen matróz nem indul a

hágsókhoz, nem siet az árbockosarakhoz és vitorlarudakhoz begöngyölni a vitorlákat és meghúzni a záróköteleket. A fedélzeten, a mind sűrűbb sötétségben, ott az árbockok tövében, a figyelőlyukak körül, a korlátokhoz és sáncokhoz dőlve, csoportokba verődött embereket sejteni, amint összebújnak és nem szólnak. Csak időnként hangzik el egy-egy szitkozódás. Senki nem merészkedik fel a huzalkötelekre. Aztán meg minek is meglazítani a záróköteleket? Már úgysem menti meg őket semmi, odavesznek; odavesz a hajó is, amely rövidesen le fog zuhanni, mint valami mély kútba és a víz el fogja nyelni mindannyiukat... Inkább bevárni a halált, mint a karjába rohanni. És a matrózok még jobban összebújnak, nehogy valami új jövevény közéjük tolakodhasson. Stave Kessel azonban megkísérli, hogy ezeket a kétségbeesetteket felrázza. Feltette magában, hogy megmenti őket, csak azért is. Hát meg fogja őket menteni... És biztatgatta őket szivélyes, de egyben parancsoló hangon:

— Csak bátran, bátran! A vitorlákat bevonni! Még két perc és késő lesz, mert a zivatar felborít bennünket... Nohát, ki mászik fel az elővitorlákat bevonni?

Nem mozdulnak. Némán és veszteg maradnak, mintha meg sem hallották volna ebben az égzengésben, amely mind ádázabb lesz és úgy játszik a hajóval, mint holmi szalmaszállal. De a hajóslegény immár önkívületben van, a Gondviselés úrrá tette a hajó felett. Most ezek mindannyian az ő eszközei... Majd csak kötélnek állnak! És még hangosabban ordít, hogy meggyőzze őket:

— Így akartok odaveszni? Hát gyerekek vagytok?... El fogunk veszni, mint afféle részeg kalózkodók rozoga bárkájukkal. Hát már semmit sem teszünk az irhánk megmentésére? No hiszen, gyáva egy népség vagyunk!...

A legutolsó néhány szó egyes matrózokra úgy hatott, mint a korbácsütés. Már hogy gyávák! Százszor is dacoltak már a vésszel, mindannyiszor felülkerekedtek... Csak ezúttal nem szállnának szembe vele? Feltápáskodik először egy, majd még egy, azután egy harmadik. Sápadozva felkapaszkodnak a korlátra, felkúsznak kötélzetre és eltűnnek az éjben, amely borzalmas égszakadásával elnyeli őket.

A vihar immár teljesen nekidühödött. A szélrohamok döntögetik a hajót, az oldalrések egyszer-másszor vizet is érnek, majd újra felgyenesedik a hajó, csak azért, hogy ismét visszadőljön és felemelkedjék, mint a birkózó, mikor nála erősebbel viaskodik, aki mindannyiszor földre sujtja, valahányszor felkel. A kötélzet közt fütyül, vinnyog, bömböl a szél. Hullámhegyek söprik végig a fedélzeten, víztölcsérek a korlátokhoz vagdossák a matrózokat, akik belekapaszkodnak a kötelekbe, nehogy lesodródjanak. És ebben a fekete sötétségben, ebben az égszakadásban és tengerháborgásban ott táncolnak a hullámok a hajótöke körül, a tajtékzó hullámok amint feltornyosulnak és összeomlanak, amint a *Mályvát* majd bekerítik, majd meg feldobják egy oszlop tete-

jére, amely csakhamar összeomlik a hajó tövében... A hajó gerince nagyokat nyekken, minden recseg; mintha a pokol minden fajzata ott süvöltene a vitorlarudak körül s minden idők hajótöröttjeinek a kara túl akarná harsogni... Az egyik szélroham letépi a vitorlarudakról a keresztfákat, amelyek a nagyvitorlát tartják; elszakad az elővitorla kötélete; fenyőgerendák bezúzzák a hajófülke tetejét; a vakkötelek és szegélykötelek odacsapódnak a matrózok arcába és felhasogatják. Mintha griffmadarak hasogatnák a húsukat... A *Mályva* előtökéje kiáll a vízből, a fara viszont a pereméig a vízbe merül... Ez az égnek ágaskodó hajó amolyan megmerevedett jajkiáltás. Még csak néhány hüvelykkel merüljön mélyebbre a fara és oda minden, oda mindenki. Az ár elborítja a hajót és elsüllyeszti. Az árbocsudarak meghajlanak, mint afféle óriási ívek. A hajó belseje rémes dübörgéssel telik meg, amely úgy morajlik, mint egy ember ezerszeres zokogása, mikor a kínok a földre sújtják... Az ég zengése azért még sem harsogja túl, az eső zuhogása pedig illő kísérőzene hozzá.

Az előárbocot tartó fába faragott szirén fején a piros hajólámpás a permetegtől halaványan véres szemgolyója emlékeztet... A pillái bágyadtan pislognak... Elfáradt már minden, a természet is elenyészni készül... Odafenn, abban sötét éjtszakában, valami különös fény villog. Az előárboc oromgombján felcsillant Ilona tüze mint egy gyémántforgó. Végigsiklik az egyik vitorlarúdon, kialszik, majd újra felvillan és végigfut az árbocon, azután ismét felszökik az ég felé, mint valami útját tévesztette csillag... Stave Kessel megpillantotta ezt a fényt és egész testében összerázkódott. Jól tudja, hogy ezt a nagy lidércfényt — a hajósok Ilonkának hívják — szerencsétlen előjelnek tartják. Míg a hajóslegény rémülten mered arra a vészjelre, a hajó megint reccsen egyet. A tatár boc derékba törik és sudara éktelen robajjal végigvágódik a fedélzeten; leszakítja a főárboc állókötélzetét, összezúzza a hajósáncokat, szilánkokra töri a mentőcsónakokat és maga alá temet egy matrózt, aki épen feljött a lépcsőn. A szitkok és átkok csak úgy röpködtek a levegőben... A matrózok már semmiben sem bíznak, már-már Istenben is kételkednek... Akkora a rémület, hogy már nem akarnak semmit, hogy már csak el akarnak pusztulni, de rögtön... A hullámok mind magasabbra csapnak; a hányatott, rángatott hajó a szédítő örvény mélyén elveszettnek látszik; és valami csodálatos erő hirtelen feldobja az ég felé, egy szempillantásra odarögzíti a hegy ormára, amely alig tört fel a semmiségből, máris összeomlik, odavan s a *Mályva* ott lebeg egy förtelmes örvény szélén...

Pedig Stave Kessel csak bízik benne, hogy erőlködése nem hiába való. Isten nem hagyja el a bizakodót! Megecsik, hogy egy csapásra véget vet még a legborzalmasabb helyzetnek is... Az emberi tehetlenség és kishitűség láttára Stave Kessel keze ökölbe szorul a dühtől; elhajtja szőcsövét, eltűnik a figyelőlyukban, kisvártatva visszatér a fedélzetre, maga előtt tuszkolva Jans Pétert, ezt az öreg brechti szüle-

tésű matrózt, akire még némiképen tudott hatni. Ez az ember egy nagy lámpást hozott magával, melyet letesz a tatbalon, a hajóslegény pedig kezében szekercét forgat, melynek az éle úgy fénylik, mint a hold sarlója. Elrohan a hajó orrához, kihajol a mellvéd fölé, tekintetével kutatja ott alant a tengernek ezt a sötét mindenségét, amelyben tajtékzó hullámok fehérlenek . . . Mikor újra felegyenesedik, a hajólámpás fényénél látni, hogy a szeme nem olyan lázas már, arca is derültebb. A hajóslegény azt is érzi, hogy a szíve már nem dobog olyan hevesen és a szekerce nyelét sem szorongatja már olyan görcsösen, akkora dühhel és gyötrődéssel . . .

— Rajta pajtás — szól oda — azért megmentjük ezeket a gyámultalanokat. Ez a leszakadt árboc az ég jótéteménye. A hajónak is megvannak üdvös sebei, akár az embernek. Érvágás a kellő pillanatban! . . . Az előár boc alatt a hajógerinc már újra vizet ér. Nem érzed, hogy kevésbé inog? Jöjj fel velem, oda. Le kell vagdalni a vitorlákat. Kezdek reménykedni. Most már bizonyos, hogy ezúttal nem kerülök a cápák és rákok birodalmába . . . Meglátod, meglátod, Melbournet elérjük . . .

Míg az ír matróz a kormányrudat fogja, a két férfiú felmászik a főár boc tartókötelein, a hágsókon tovakapaszkodik, felkúszik az árbocfészkekbe. Egyiknek a baltája, másiknak a kése, melyet magával vitt, csak úgy forog és suhint a zúgó vihar közepette. Vad elszántsággal szabdadják a vitorlákat és metélik a nyaklókat . . . A hajóslegény és a matróz sürögnek-forognak a vitorlaköteleken, egyik kézzel a kötélzetbe kapaszkodva, másikkal meg vagdalkozva, állandóan kiteve annak a veszélynek, hogy tovarepülnek a vészondarabokkal, melyeket a szél sodor. Most itt bukkannak fel, majd amott. Két valóságos ördög . . . Egy teljes óra hosszat maradnak fenn az állókötélzetten; a fedélzetet roncsok borítják. S ebben a leírhatatlan zenebonában sebesült matrózok nyöszörögnek. Az ormányvitorla, amint csapkodva tovarepül, menekülő vészmadárra emlékeztet. Hasonló madár több is követi a levegőn át: az orkán elviszi darabonként, rongyonként, az összes foszlányos, szétszabdalt vitorlákat, melyeket még csak egy-két lejtőkötél tartott; tönkretesz az árbocokat és vitorlarudakat, mindent, az utolsó szál szarvkötélig. Csak az elővitorlákat hagyták meg, amelyekhez Stave Kessel nem nyúlt és amelyek duzzadva, mint holmi hatalmas tömlők, a nyaklókat feszegetik s az előredőlt hajó most már nyugodtabban síklik tovább. A *Mályva* még hánykolódik, csak nem annyira. Most már nem a tenger játszik vele, ő pajzánkodik a tengerrel. Egyre ficáncol, szinte táncol örömeiben s vitorlái szárnyán úgy repül tova, mint a madár, amely tudja, hogy a legközelebbi révig még bírja . . .

Stave Kessel újra a fedélzetten van az öreg matrózzal egyetemben. Roppant sápadt, inge egy rongy, tépettebb annál a néhány vitorlafoszlánynál is, amely itt-ott a rudakon még fennakadt. Melle csupa vörös csík. Nyakából és két karjából piros cseppek gyöngyöznek elő,

végigperegnek, lehullanak, újabbak és újabbak s a hajólámpás fényénél rubintszerűen csillognak. A hajóslegény tekintetével végigméri a roncsokkal elborított fedélzetet, amelyen sebesültek nyöszörögnek és jajgatnak; egy leszerelt hajó, melyet az ellenség már otthagyt... Azután az eget kémleli... És a szíve hevesen feldobban, mikor az előárbocon megpillant két meteort, amint apró tűznyelvek alakjában felzöknek a sötétbe. Ott szétfutnak, egy másodpercre kialszanak, majd közeledbe újra összefutnak és megint elröppennek.

— Jans — szólt vidám hangon a hajóslegény, közben jobbkezét társa vállára tette, balkezeivel pedig az apró lángocskák felé mutatott — Ilonka elillant és ezzel a veszély is elmúlt. Aztán meg ott van az Ikek csillagzata! Ez csendes tengert jelent. Hál' Istennek! Az ő segítségével most már csak visszakerülünk a Schelde partjához...

Hajnál felé a vihar elült és az eső is elállt. A hullámok már nem csapkodtak olyan magasra, sem olyan dühösen, nem férköztek már a hajó belsejébe. A felhők feljebb szálltak, megkönnyebbültek, már világosabbak... És mikor azután felkelt a nap odalenn a látóhatár peremjén, ahonnan a hajó előbukkant, a megszelidült tenger már csak ringatózott és az első sugarak fényében úgy csillogott, mint az új redős selyem...

Stave Kessel a parancsnoki fülkében ül és a nyitott kerek ablakon át kimered a derűs, rózsza- és violaszínű végtelenbe. Az asztal előtt ül, fejét a tenyerébe hajtja és ujját végighúzza egy régi térkép vonalain, melyek harmónikus színárnyalatban olyan gazdagok, mint maga az óceán, amelyre a hajóslegény közben kitekintget... Annyira elmerült gondolataiba, hogy meg sem hallja, amint az ajtó nyílik és óvatosan belép egy ember: sárga- és csontosarcú maláji matróz volt, akinek pisze orra alatt a széles száj gyűlöletre torzul... A fiatal parancsnok láttára megvetően mosolyog; egyik kezével pedig övéhez nyúl valami fegyverért. De mikor Stave Kessel felemeli fejét és feláll, lassan leveszi sapkáját, a kezében forgatja és hamis alázatossággal lehajtja fejét. Majd megilletődést színelve, megszólal:

— Kapitány úr, a legénység elküldött, hogy mondjam meg önnek...

— Hogy megmondj mit? — vág szavába az ifjú, akit a maláji alattomos viselkedése felingerel és bosszant.

— Azt, hogy a hajót a legközelebbi szárazföldnek kellene irányítani...

— Bocsánat, ki itt a parancsnok? Én magam, vagy ti mindannyian? Ha én nem lennék, már a rákok közt volnátok. A ma éjjeli viselkedés után hogy merészeltek még csak mutatkozni is! Hordd el magad és többé bele ne szóljatok a dolgomba... Azoknak a pipogyáknak pedig megmondhatod azt az egyet: elviszem őket Melbournebe. S ha nem tetszik nekik, hát csak vezessék el a hajót ők maguk. De nem, mert engedelmeskedni fogtok... Most meg, vén semmirekellő, hagyj magamra.

Tíz nap, legfeljebb két hét múlva partra szállunk. Ha minden jól megy !
Ha aztán szárazon leszünk, tehettek, amit akartok . . .

De a maláji csak marad, ott áll és nem mozdul. Nekibátorodik, abban a tudatban, hogy a legénység a pártján van, újra kezdi :

— Melbourne, kapitány úr ! Nagyon messze van . . . Addig meghal a fele ember. Mert a tengert ugyan megfékeztük, de a láz csak tart. Freemantle sokkal közelebb fekszik, mint Melbourne. Ott orvost is találunk . . . Miért ne irányítanók a hajót abba a kikötőbe, kapitány úr ?

— Melbournebe megyünk, nem Freemantlebe, amely kiesik az útból . . . A *Mályva* nem enyém ! A fölösleges kikötés a hajóstársaságnak óriási költséget jelent. Amíg a hajón én vagyok az úr, a tulajdonos érdekeit fogom nézni. Jómagunk már biztonságban vagyunk. Az a sok gyáva fickó kösse be sebeit és rám hallgasson. Akinek nincsen kedvére, ott a csónak . . . A hajóműveletekhez épen elegen vagyunk, Fitz Patrick, Kobe Kobus, Peter Jans, aztán meg én . . . Egyébként, ha egyiktek átvénné a parancsnokságot, hát csak tessék . . . De akkor aztán jóval rövidebb útunk lesz, annyi bizonyos. Most pedig, takarodj . . .

Stave Kessel a matrózt kituszkolta és újra a térképhez ülve, tovább tanulmányozta. Fönn a fedélzeten Kobe Kobus a kormányrúdnál állt, miután a teljesen kimerült Fitz Patrick lepihent, Jans Péter meg gyenge volt az ilyfajta feladatokra. A maláji majd fellökte, annyira sietett, hogy a főárboc tövében egybegyűlt társainak beszámoljon. Nagyrészüik mintha csak most került volna ki a kórházból. Egyiknek a homloka, másiknak a keze volt bekötve. Egyesek pedig csak olajjal dörzsölték be a horzsolásokat arcukon és csupasz karjaikon . . . Mikor a maláji befejezte a mondanivalóját, a matrózok csalódva néztek egymásra. Néhányan hümmögtek, mások káromkodtak. A bosszúságtól és dühtől a szemük felvillant és ajkuk összeszorult. Majd egyszeriben össze-vissza szitkozódtak és fenyegetőztek.

— Már pedig mindenáron Freemantleben fogunk partraszállni ! Mégis csak örültség, hogy ez a hajósinas parancsolgat nekünk ! . . . El kell menni hozzá, hallgasson meg bennünket . . . Húszan vagyunk ! Ő másodmagával van azzal a flamand tengerésszel . . . Ez a hajósinas már igazán bosszantó ! . . .

— Mégis — kockáztatta meg egyik matróz — egyedül ő ismeri az utat és olvasta a térképet. Ő a mi iránytűnk !

— Bizony — hagyta helyben egy másik — nélküle elvesztünk, akármilyen szívesen is látnók a tengerbe repülni.

Kissé odább Jans, a kormánynál ülve, hogy szükség esetén Kobe Kobusnak segíthessen a hajóműveleteknél, csak hallgatja a beszélgetést, anélkül azonban, hogy az értelmét felfogná. Azért a hadonázást és a pillantásokat csak megérti. Ezek a fickók rosszban törik a fejüket, összeesküsznek. Annyit sejt, hogy a parancsnokra dühösek. Most a társát egy percre magárahagyva, a figyelőhelyek felé indul és lemegy, hogy figyelmeztesse.

A hajóslegény meghallgatja és hálából melegen megrázza mindkét kezét. Még csak gyermek, a másik apja lehetne . . . De megembereli magát és most már határozottabban beszél, mint valaha .

— Visszatérsz a helyedre és figyelsz . . . Kedvező szelünk van. Egyelőre az elővitorlák is megteszik. Ha majd észretéritettük ezeket a fickókat, megkíséreljük a főárboc vitorlázatát felújítani és felszerelni. Kemény munka lesz, Jans . . . De meg kell tennünk, ha nem akarunk csiga módjára mászni . . .

A nappal kínos csendben telt el. A szél perzselte, mint a láng ; úgy ontotta tüzét, mint a forró ólmot. A fedélzeten minden csendes volt, a hajó körül minden csendes volt . . . A hajót elkeresztelhatték volna Hallgatásnak . . . A matrózok nem beszéltek ; féltek, hogy hangjuk elárulja szándékukat. Jelekkel tárgyaltak egymással ; tekintetük titokban találkozott és mind különösebb lett, amint a nap lassan leáldozott. Mikor eltűnt, a tengerészek szemében visszamaradt valami a piros fényéből.

Jans és Kobe Kobus a kormányrúdnál ülnek és kitalálják az összes gondolatokat, melyek ezekben a szemekben tükröződnek. Ijesztők ezek az emberek és a két matróz eltökélt szándéka, hogy menten a tengerbe vetik azokat, akik hozzájuk nyúlnak és a kormányt akarják hatalmukba keríteni. Fáradtak, rájuk jött a lankadtság . . . De fentmaradnak, mert vannak végrehajtandó parancsok, amelyeket *Stave Kessel* időnként a figyelőlyukon át osztogat. Egyébként nemsokára majd, éjjelre, *Fitz Patrick* is visszajön : hárman lesznek őrségen . .

Sander Pierron.

Klebelsberg könyve.¹ Tíz esztendő beszédeit, cikkeit és törvényjavasatait bocsájtotta Klebelsberg gróf közre egy vastag kötetben. A tizedik esztendő nemcsak az évek számában, hanem láthatólag pályáján is befejezett fokozatot zár le.

Most már el kell hallgatnia a kifogásnak, hogy feladatát csak egyes szűkebb irányokban látja. Pár esztendő alatt végigszántott minden területen, amelyen csak munkája akadhat a magyar művelődés miniszterének.

Megmutatta tehát magát teljes egészében előttünk és aki nem figyelte őt, könyve nyomán összefoglaló ítéletet alkothat róla és koncepciójáról.

Tény az, hogy Klebelsberg fellépését nem kísérte elejétől fogva az osztatlan lelkesedésnek ama támogatása, amely nagy lendületet szokott adni szép kezdeményezéseknek. Nem is kell szólnunk a görbekampójú fegyverekről, amelyekkel apártpolitikátámadt ellene. De túlságos hidegséggel helyezkedett a várakozás álláspontjára a nagyközönség jórésze is. Több forrásra volt e hitetlenségnek. Napjaink fáradsága, gondja; kételkedése mindenben, ami nagyszerűre tör. A nyomorúság bátortalansága, mely nem hisz sem önmagában, sem másokban. Növelte ezt Klebelsberg munkájának módszere és természeté. Nem voltunk hozzászokva olyamihez, amit tőle láttunk. Utak készítéséhez, amelyeken nem tudni még, ki és hogyan fog járni.

Amikor könyvét elolvassuk, látjuk céljait teljes egészükben és minden bonyolult összefüggésükben. És ami a hitnek és bizalomnak záloga lehet, egészében látjuk a kultúrpolitikus egyéniségét is.

Tárgyilagos és sietve haladó beszédmódra, gyorsan termő tervei, melyeket lehetőleg haladéktalanul tett is követ, szinte eltakarták a belső erőket, amelyek őt mozgatták. Úgy tűnhetett fel, mintha könnyű anyagból építene tetszetős szerkezeteket, amelyek még

életerőre várnak. Lelkesedése mintha ötletszerű lenne, nem talajt emelő ropant erő. Félő, hogy ahonnan, szervező művét befejezve, elsiet, mély csönd és mozdulatlanlanság marad utána.

Különös hatása van annak, ha iratait együtt, egymásutánjában olvassuk át. Ami gondolatot először futólagos ötletnek vélünk, az meglepésszerűen bukkan elénk ismételten, új és új összefüggésekben. Ami először tetszetős érvnek látszik, az utóbb lényeges elemek. A hideg szerkezetben így értjük át fokról-fokra a hatalmas életlehetőségeket adó alapgondolatokat. A jel-szavakból így érezzük ki a mélységesen hitt értelmet és nagy távlatokat. Felfedezzük, hogy az egyes tettek megszakított vonalai súlypontjukkal egy közös pontra irányulnak. Meglepődve látjuk itt a méreteiben alig sejtett energiát, meggyőződést, hitet és lelkesedést.

Aki úgy hitte, hogy Klebelsberg eleme és lényege a tervezgetés, a külső formák építése, az most úgy látja, mintha fájdalma lenne az. A művészlélek, akinek a képkeretek készítésével kell foglalkoznia és sóváran várnia, hogy mások készítsenek képeket azokba. Szántania kell a földeken s várnia, hogy mások vessenek, holott őt a természet gyönyörködteti.

Gondolatainak ismétlődése növeli azok erejét. Könyvében azért kerülnek újra és újra elénk ugyanazon gondolatok, mert más és más alkalom és közönség számára írt; lehetetlen mégis, hogy iratainak olvasásakor ne emlékezzünk vissza Széchenyi önmagát folyton ismétlő írásmódjára. És Széchenyire kell gondolnunk akkor is, amikor halljuk a kifogást, hogy Klebelsberg egyoldalú tudománypártolással kezdte tevékenységét. Emlékezzünk arra, hogy Széchenyinnél is első lépcső volt a tudományfejlesztés gondolata és hogy első könyvét «A lovakról» írta. De csirájában mégis benn volt e munkájában minden, amit Széchenyinek lehet nevezni. A reformernek ott kell kezdenie, ahol lehet. És ahol legkézzelfoghatóbb a siker, ahol tehát leghamarább lehet

¹ Gróf Klebelsberg Kuno beszédei, cikkei és törvényjavasatai. 1916—1925. (Budapest, 1927. 1—687. l.)

szerezni új híveket. Anélkül, hogy kettőjüket mértékben összehasonlítanánk, meg kell állapítanunk, hogy Klebelsberg is az igazi újítók közös útját járta. Széchenyi alap gondolata «a kiművelt emberfő»-ben rejlő nemzeti erő. Klebelsbergnél is ez a gondolat áll mindennek központjában.

Hisz ebben, sokkal mélyebben és végzetesebben, mint azt maga is mutatni szokta. Épen ez a centrális gondolat lehet oka a szívósságnak, amellyel szervező ideáihoz mindvégig ragaszkodik. Néha szemben olyanokkal, kiknek véleményét sokra becsüli és akiknek közreműködésére számítani akar, de akik a maguk sajátosabb szempontjaiból szeretnék megválasztani az eszközöket.

Mozgékonyága, könnyedsége, amelylyel a kivitelre halad, egészen fordított világitást nyer akkor, ha munkája egészét tekintjük át. Nem lényege az egyéniségének, hanem szerencsés készsége. Amikor valami tervet érlel magában, szinte a tudós kutatásig száll le akkor. Ha először gyors ítéletnek lehetne is látni, amit például a magyar művelődéstörténet egyes jelenségeiről mond, utóbb, felfigyelve, érett és igen eleven értékű tudományos eredményt kell elkönyvelnünk abban. S amikor már átlátja a mélységeket, élénk mozulatokkal keresi az eszközöket a kivitelhez a világ adott tényei között. Siet és nem is hisszik, hogy belülről minden kézen van már.

Csak az egységes gondolat erejével tarthatott ki a szenvedélyes és következetes támadások között, amelyek elénkét könyvének egyes helyei is újra elénk idézik. A szív és az ész munkája mellett az idegek munkája is volt ez. Így kell értelmeznünk mindig a szakszerű és tárgyilagos mondatokat, amelyekkel beszélni szokott. Saját magában multja és súlya van minden szavának. A hatás erősebb eszközeivel ritkán él, de el kell hinnünk, hogy amikor egyszer magasra lendül, a szó az érzelme egész uszályát hordja maga után. Csöndnek kell támadnia akkor, amikor, hivatásáról beszélve, a «szent» szót halljuk szájából.

Könyvének érdeme az, hogy hinni tanít bennünket. Meleg és lelkes hitet támaszt bennünk abban, hogy a mély meggyőződések embere. És ezen át abban, hogy nem megvalósíthatlan eszméért dolgozik. Tünelmes gondolatává válik annak tudata, hogy a hasznot, amelyet ígér, valóban meg fogja érni

nemzetünk. Elhisszük azt, hogy nem az elpárló időkre dolgozunk bele; tíz esztendő, öt esztendő, sőt minden nap munkája oly kinccsé válhat, amelyben talán még magunk is gyönyörködhetünk majd. Most oly idősök következik, amely próbáját adhatja Klebelsberg alkotásainak. A közvélemény lelkesedése, erkölcsi és anyagi ereje szükséges ahhoz, hogy a most már megadott keretek közt élet viruljon fel. Talán tudatára ébredünk annak, hogy nemcsak munkát és áldozatot kívánnak tőlünk, hanem a valódi alkotás gyönyörűségét is adják osztályrészül. *Hajnal István.*

Kornis Gyula: Az elszakított magyarság közköztudásügye. (A Magyar Pedagógiai Társaság kiadása.) Ez a könyv egy nagy mementő, maradék országunknak minden magyarjához szóló komor emlékeztető: Gondolj elcsatolt területeken élő testvéreidre! Mert nemcsak földdarabokat vettek el tőlünk, nem csupán hegyeket és völgyeket, erdőket és bányákat, városokat és falvakat, hanem embereket is, élő lelkeket, főként pedig a jövő embereit, a gyermekeket, a neveléssel még formálható zsenge lelkeket. Nagy szükség volt erre a mementóra! Akik a rokonság kötelekei útján vagy egyéb okoknál fogva valamelyes kapcsolatot tartanak fenn országunk elszakított részeinek egyik-másik pontjával, azoknak eddig is lehetett némi hézagos ismeretük az erőszakos némi folytán szenvedett közművelődési veszteségeink nagyságáról, de hányan vannak közöttünk olyanok, akik előtt csupán e könyv olvasása közben tárnak fel ezek a veszteségek ijesztő méreteik teljességében. Égető szükség volt erre a mementóra, hogy felrassa a lamsanként elfásult magyar társadalmat, felriassza a belenyugvás zsibbasztó szenderegéséből, gondolkodásra és cselekvésre serkentse. Igaz, máskor is környékezett már bennünket az elnemzetietlenítés veszedelme, de akkor legalább együtt volt az egész magyarság s ebben az együttességben könnyebben ment az ellenállás; most azonban fajtánknak egy-egy elszakított töredéke elszigeteltségében hamarabb prédájául eshetik a föléje kerekedett idegen nemzet kíméletlen beolvasztó közművelődési politikájának. Azért számaltan egyéb gondunk középett egy pillanatra sem szabad levenni féltő tekintetünket az anyai kebelről letépett testvéreinkről. *Y penser tou-*

jours, mindig arra gondolni, és főként tenni, tenni, tenni, amit az adott körülmények között épen lehet s amíg nem késő, mert a veszély nagy, és minden percnyi késedelmeskedés újabb veszteséget jelent.

Méltó elindítója a könyvnek az a bevezetés, melyet *Kornis Gyula* irt *A magyarság és a pedagógiai pacifizmus* címmel. Ez az elvi magaslaton mozgó tanulmány élesen rávilágít egyfelől arra a mérhetetlen naivságra, mellyel jóhiszemű, de tájékozatlan álmodozók a nevelés útján akarják valóra váltani az örök békének tetszetős, de hiú ábrándját, másfelől pedig leálcázza azt a farizeuskodó játékot, melyet a «lelki leszerelés» szépen csengő jelszavával üznek; rámutat arra a rikoltó ellentétre, hogy a háború győztesei a lábuk alá gyúrt nemzeteknek a békesség, az egymás iránti szeretet és jóakarát vizét prédikálják, de ugyanakkor a legféktelenebb sovinizmus boráival szédítik el a maguk ifjúságát. Ennek illusztrálására eredeti szövegében közli a tanulmány egy sok kiadást ért francia ábécéskönyvnek (*Syllabaire Langlois*) a gyermekekhez intézett szótátát, mely a nagy háborúnak hihetetlenül eltorzított beállítással, a németeknek igazságtalanul egyoldalú befektetésével s a maguk nemzetének émylygós feldicsérésével a vak németgyűlölet mérget csöpögteti bele az elemi iskolás gyermekek ártatlan lelkébe. Az elmélet és a gyakorlat, a szavak és a tettek ilyen szöges ellentétének láttára érelyesen el kell háritanunk magunktól a nemzeti öntudatunk elaltatásának szándékával felkínált pedagógiai pacifizmus áfiumát, magunkra kell eszmélnünk és teljes erőnkéből védekeznünk kell a bennünket körülvévo ellenséges népeknek szélső nacionalista közművelődési politikája ellen, mely léleekben is el akarja szakítani tőlünk azon testvéreinket, akiket az újonnan megvont országhatárok különben is elrekesztettek tőlünk.

A veszedelem félelmetes arányai azokból a tanulmányokból bontakoznak ki előttünk, amelyeket Románia közoktatásügyéről *Barabás Endre* és *Jancsó Benedek*, Szerbiáról *Berkes József*, a Felvidékéről *Pechány Adolf*, az Ausztriához csatolt területéről pedig *Csuppay Lajos* tollából olvashatunk a könyvben. A helyi viszonyokat személyes tapasztalásból is jól ismerő szerzők nem hangulatkeltésre való képeket festenek az illető országok és országré-

szek közoktatásügyi állapotairól, hanem lehetőleg a történeti fejlődés menetébe is beillesztett tárgyilagoss beszámolókat adnak hiteles források alapján, ismeretve és sokszor szószert is idézve a szomszédos államok hivatalos kiadványait: törvényeket, kormányrendeleteket, hivatalos jelentéseket. Megdöbbenve látjuk e hű ismertetésekből, mily szívós következetességgel és kegyetlen tervszerűséggel pusztítják ki az utódállamok a magyar kultúrának még a csíráját is, valóságos megcsúfolásul a győztes nagy nemzetek pacifistái által anynyit emlegetett nemzetközi jóakaratanak.

Nem csupán okulás forrása nekünk ez a szomorú könyv, nem csupán veszjel, hogy tegyünk meg minden lehető elszakított véreinknek a magyar műveltség számára való megtartása érdekében, hanem egyúttal hatalmas figyelmeztetés is kezünkben és kiindulópontul szolgálhat kulturális önvédelmi harcunk megindításában. Valamelyik világnyelvre lefordítva s a trianoni határokat kicövekelő tájékozatlan nagyhatalmak asztalára odahelyezve a tények igazságának erejével hathatos szószólónk lehet abban a nehéz küzdelemben, melyet a jövő felől kétségbe nem esők törhetetlen bizalmával és kemény élni-akarásával végig fogunk küzdeni ellenségeinknek minden elnyomó kísérletével szemben. Forgassuk és terjesszük ezt a könyvet, hogy a jövőért való viaskodásunk el ne lanyhuljon s a jövőbe vetett hitünk meg ne inogjon.

Nagy J. Béla.

Kolozs Pál: A bronzkapuig. A főhős, akiből mindjárt a regény elején szinte riporterri türelmetlenséggel jelentkezik a szerző, sokféle eseményen megy keresztül. Kispap, ágyrajáró, riporter, majd grófi nevelő lesz. E minőségben elcsábítja a nevelésére bizott grófkisasszonyt, a grófi apa s a leány vőlegényjelöltje tudtával viszonyt folytat vele, meg is vesszőzi Nietzsche tanácsára a szende kékharisnyát, mindez azonban nem gátolja meg abban, hogy egy másik leánnyal ne éljen vadházasságban, aki a következők elöl bűnös orvosi beavatkozás útján halálba menekül. Közben a szinpatikus angyalföldi Nietzsche-tanítvány résztvesz egy kéjgyilkosságban s annak eltussolásában, végül visszatér a grófleányhoz: megérkezik a «bronzkapuig».

Nem foglalkoznánk e százalmas tá-

kolmánnal, ha valami ködös hivatkozással nem utalna a főhős életének sorsszerűségére, mint egyetemi hallgatóink életének szimbólumára; ha nem akarná korlátolt ideológiájával a magyar ifjak apostolának feltolni magát.

Hogyan is fest tömören megrajzolva Kolozs Pál magyar «ideál»-ja? Fajtalan, szadista, homoszexuális hajlamú, kegyetlen, törvénytípró, önző, hálátlan, lelki narciszista. A gyilkost nem gonosztevőnek tartja, hanem, mivel az cinikus: *hősnek*. A parasztban nem becsül mást, mint az elégedetlenséget, igényességet.

Helyszűke miatt nem sorolhatjuk fel e «gondolkodás»-mód forrásait, azt azonban fájlatjuk, hogy az újabb nevelői irány a szülők kezéből száműzni akarja a virgácsot.

A «regény» hatásától különben nem kell félteni ifjúságunkat. Kezdő riporteri, helyesebben «volonteur»-stílusban van megírva, híjával minden ígéretnek. Egyetlen erénye itt-ott jelentkező ösztintesége, de legtöbbször ez is póz. Egy helyen például ezt mondatja a grófi álarc mögé bújt váci-úti hisztérikával: «Milyen büszke vagyok rád (a főhős-szerzőre), hogy te olyan sok ember leszel!» Megnyugtattuk a kissasszonyt: ettől az olvasóháremtől nem kell tartania!

Sz. G.

Szent Ferenc nyomdokain. 1226—1926. (A csonkamagyarországi ferences tartományok kiadása.) Szent Ferenc halálának hétszázéves jubileumára készült ez a hatalmas, *ragyogó kiállítás* emlékkötet. A csonkamagyarországi ferencesek — mint az ajánló bevezetés mondja —: Rendalapító atyjuk, az izzig-vérig katolikus férfiú, *Assisi szent Ferenc* halhatatlan emlékének megdicőülése hétszázadik évfordulóján gyermeki kegyelettel — ajánlották. A munka azonban több a gyermeki kegyelet hűségénél, igazában a magyar tudományos szellem hódolata Szent Ferenc és rendje szelleme előtt. Aligha lehet elgondolni a Szent Ferenc életéhez kapcsolódó tudományos avagy társadalmi szempontot, amelynek feldolgozását e kötet ne nyújtaná. Így tehát tudomány- és kultúrtörténeti irányban a ferencesek mostani kiadványa csatlakozik a cisztercieknek, bencéseknek, dominikánusoknak hasonló jubileumi alkalomból megjelent kötetéhez, amelyek az egyes rendeknek magyar történelmi szolgál-

latait tárgyalták és foglalták össze. A «Szent Ferenc nyomdokain» című munka a ferences szellemnek nem pusztán magyar vonatkozásait vizsgálja, hanem általában európai, mondhatni az egész világra ható kisugárzásait. A magyar ferences szellem egyénisége azért ebben az egyetemes viszonyításban nem halaványodik el, sőt genetikusan távlatot kapván, történetibb eredésű beállításához és kifejtéséhez jut.

A tanulmányok egy részének középontjában *Szent Ferenc alakja* áll. *Prohászka Ottokár* költői finomsággal és művészettel Szent Ferenc áhitatát, *Oslay Oswald* lelki alkatát, *Túri Béla* lelki és szociális jelentőségét, *Madarász István* természetérzékének igazi jellegét rajzolják meg. *Burka Kelemen* a Szent Ferencről való «meglátásokat» foglalja össze. *Dombi Márk* Dante Paradicsomában való szerepét, *Divald Kornél* a művészetre gyakorolt hatását elemezi tudós, meleg gondnal. Ugyancsak Szent Ferenc lelkiségének kifejezését szolgálják a szépirodalmi jellegű cikkek: *Sik Sándor* drámai képe, *Harsányi Lajos* és *Gáspár Jenő* költeményei, *Kincs István* elbeszélése és *Szabó Polykarp* két vegyeskarrá írt, négy-szólamú zenei műve.

A ferences rend tudománytörténeti érdemeit méltatja a tanulmányok legjava része. Méreteivel és mélységével kiváló értekezést nyújt *Schütz Antal*: A klasszikus ferences teológiáról. *Vargha Damján* a ferences szellem és a magyar kódexirodalom kapcsolatát kutatja. *Balanji György* hatalmas tanulmánya a XIII. századi ferencesek diplomáciai szolgálatait méltatja. *Trikál József* a ferences bölcselőkkel, *Mester János* Rogerius Baconnal foglalkozik épen olyan vonzó, mint finom elmével. *Divald Kornél* a ferences szellemnek a művészetre ható erejét szerető tudással vizsgálja. *Hevesi Sándor*-nak egy kissé gyors sodrú cikke a ferencesekről és az európai drámáról épen oly kielégítőenül hagy bennünket, mint *Várady Imre* tanulmánya: Az olasz ferences költőkről, mely nem meríti ki a kérdésnek még a lényegét sem. *Brisits Frigyes* a ferences szónokokról ír összefoglaló tanulmányt, amennyire ez az összefoglalás az anyag hozzáférhetetlensége miatt egyáltalában lehetséges.

A *rendtörténeti szempont* is igen eleven és sokoldalú feldolgozóra talál. A ferences szellemről *Zadravecz István* értekezik költői emelkedettséggel, a

ferences missziókat *Schrotty Pál* méltatja egész új adatokkal. Rendkívül értékesek *Takács Ince* tanulmányai a ferencesek szentföldi érdemeiről, különösen pedig a rend hierarchiájáról és szentjeiről. A ferences hitszellemről *Bölcskey Ödön*, Szent Kláráról *Molnár Arkangyal*, a harmadrendről pedig *Unghváry Antal* írnak meleg elmélyedéssel. Külön ki kell még emelnünk a *Függelék térképsorozatát*, mely a ferences rend elterjedésének földrajzi világgképét szemlélteti.

A jubileumi kötet a ferences rend történelmi és lelki arculatának vonásait minden tiszteletre és elismerésre méltóan ábrázolja élénk. Az bizonyára nem a kiadók áldozatos buzgóságán mult, hogy még egy-két kívánatos tanulmány nem tehetette teljesebbé az itt adott szellemi képet. A ferences szellem így is méltóan ragyog azoknak az érdemeknek a fényében, melyeket a tudomány és szeretet igazsága — ezúttal a hála ihletétől eltelten — állapított meg róla. —i. —n.

Rissányi József újabb versei. (Örök úton.) E. Gyökösfy Endrének ajánlott könyv belső elrendezése igen megkönnyíti a bíráló dolgát. A kötetbe gyűjtött ötvenöt költemény hat csoportra van osztva, melyek fölött az egyes ciklusok főindítékára célzó felírás már előre sejteti azt a hangnemet, melynek továbbfejlesztései és változatai az egymás után következő darabok. Ime: a *Mi* hárman c. ciklusban a szerelmi s a családi érzés szárnyán kezd emelkedni a költő becsvágya, míg a *Babitsnak dedikált Örök úton* felírású csoport versei az életproblémákkal viaskodó lélek visszhangjai. «Az eltalált dal» *Gáspár Jenőnek* szánt ciklusában csüggeteg önelemzés keresi a formákbaöntés titkait, olykor hatásos, bár a szokásosnál keményebb plaszticitással alakítva a témát. (A *dal.*) A *Bodor Aladárnak* «küldött» *Vergődő* magyarságom címen egybefoglalt versek politikai és szociális sebeinket tárják fel bús hegedűszóban. A *Harsányinak*, *Herczegnek*, *Móriczknak*, *Surányinak* és másokna dedikált darabok egyike-másika *Jókai (Noemi vár)* és *Katona (Eredj Tiborc)* reminiscenciákkal ékes, jó fémmelzéseit a szerző ihletforrásának. A hátralévő két csoport felírásai: *Vázlatok és Ünnepi fátylak*. Az utóbbi *Sajó Sándornak* van ajánlva s egy *Jókaihoz*, meg *Széchenyihez* irt alkalmi verses megemlékezést foglal magában.

Az előbbi csoport csendéletszerű hangulatképeivel a *Horizont* művészeinek kedveskedik a szerző, itt se mulasztván el az irodalmi s közéleti nevezetességeknek (pl. *Tormay C.-nek*, *Porzsozt K.-nak* stb.) való ajánlást.

Új köteté bizonyossága szerint *Rissányi* a kor nyugtalanságára költőileg reagáló lélek. Mélyebb gyökerű élet-szemléletének rokonszenves vonása, hogy költészete nem merül ki keserű szólamok hangoztatásában. Művészi szövege sorsunkban biztatót is lát, miáltal néha eszményi magasságba lendül és ha a jelek nem csalnak, tehetségének ily irányú erősödése még sok gyönyörűséget fog szerezni az olvasóknak.

B. Gy.

Pivány Jenő: Magyar-amerikai történelmi kapcsolatok a Columbus előtti időkől az amerikai polgárháború befejezéséig. Bpest, 1926. 1—55. l. Inkább összefoglalása az érdekes tárggyal összefüggő, még feldolgozásra váró feladatoknak, mint új eredmények előtárása. Egyes részei (pl. *Amerika* nevének kapcsolatba hozása a *mi Szent Imre* hercegünk nevével; magyar résztvevők az első felfedezésekben és telepítésekben, majd az amerikai szabadságharcban és polgárháborúban) méltán kelthetik fel a nagyközönség érdeklődését és igen alkalmasak arra, hogy Amerikában is figyelmet ébreszsenek irántunk. Kár, hogy a szerző, e kérdés régi munkása, nem aknázza ki mélyebben az újonnan szabaddá lett levéltárakat, úgy itt nálunk, mint odaát. Előadását higgadt kritika és az anyag fölötti teljes uralom jellemzi. A régebbi közlések és *Teleky Károly* szakgyűjteménye adatainak összefoglalásával hasznos vezérfonalat nyújtott a szerző a következő kutatások számára. —jn—

A szabadfalvi pap leánya. Verses regény, még pedig az a *Byron-módorú*, mely *Arany János Bolond Istókja* óta oly kedvelté vált nálunk a mult század második felében. *Arany László* szép műve, A délibábok hőse, meg *Gyulai töredékül* maradt *Romhányija* e típus legemlékezetesebb és legismertebb képviselői. Az a szeszélyes, hol érzékenyen elveszteglő, hol prózai teketóriátlansággal tovasiető, egyes mozzanatokot olykor pointe-be kivillantó, máskor huzamos associációkkal kiszélesítő elbeszélőmódor, mely e műfajváltozat sajátja, úgy látszik, nagyon illik a ma-

gyar természethez. Illik, — nem annál a fölényes könnyedségnél fogva ugyan, melyet Byroni mintája megkíván, hanem líraisága különleges jellege miatt. E modor végső forrása ugyanis valamely érzelmes humor, melynek hangulata oly uralkodó a költő lelkében, hogy egészen előnti tárgyát s mintegy a compositiót helyettesíti a maga mindent önmagával sodró, folytonos áramlásával. Nos, ez az érzelmes humor, mely meghatottságra és iróniára, könyre és mosolyra egyaránt képesít, közeli rokona a «sirva vigadó» magyar érzelmességnek.

Van e modornak, ha őszinte hangulati forrásból táplálkozhat, egy igen nagy előnye. Felhatalmaz, sőt felbátorít a magunkhoz való hűségére; szabadjára ereszt érzést és gondolatot s a leghétköznapibb tárgyat is (már pedig abból van legtöbb) megtűri, csak közvetlen érzés, szeretet, merengő emlékezés, személyes lírai érdek kösse hozzá a maga egyéni tapasztalataiban elmélyedni tudó és szerető költőt.

Szász Károlyt is megragadta (úgy látszik, egy barátja hasonló verses regényét olvasva) e modor varázsa s mint-hogy lelkében már régen zsongott egy bús és kedves történet emléke, melynek szereplőjéhez a szeretet nyilvánvaló, felejthetetlen élményei kötik, megtalálta hangját és szépet alkotott.

Mily lényeges, mily elhatározó fontosságú e műfajban a történetnek — nem betűszerinti, de főbb elemeiben élményi igazsága: azt a «szabadfalvi pap leánya» is bizonyítja. Ez *igaz* történet (ha nem egészen úgy történt is, amint elő van adva) s a maga egyszerűségével, benső igazságával, líraisága közvetlen emberi őszinteségével meghat, érdekel és mindvégig leköt. Jól esik a keresett, kimesterkélt irodalmi fictiók tömegében egy-egy ily történetet is találnunk, melyet az élet alkotott s mely szeretettel és aggódással teljes élménye volt egy figyelő embernek.

A szabadfalvi esperes leánya, Katinika, lelkében még az első, próbabáli ideál emlékéhez ragaszkodva, szülei kívánságára, mint afféle szelid, engedelmes leány, szerelem nélkül hozzámegy egy durva férfihoz; csakhamar visszamenekül tőle a szülői házba; kis leánya születik, majd özvegységre jutva leánya nevelésének él s későn, már-már az élet őszébe átmenőben, végül is újból férjhez megy, ahhoz, akit első szerelme volt, aki róla ifjú könnyelműséggel akkor megfedkezett s akit (mikor első férjével jegyet váltott, majd

pedig özvegysége első évében) kétszeri önmegtágadással el kellett utasítania magától.

Katinika kedves képe, nyilvánvalóan fénykép nyomán, ott van a kötet címlapján. Ő a történet főalakja, a költő szerető ihletének hőforrása, de az olvasónak is legkedvesebb, maradandó emléke ebből a költeményből. Regénye végén felveti költőnk a kérdést, vajjon hogyan fog vele, a szerzővel a bírálattal elbánni; mindegy neki, bárhogyan is, úgymond — «csak hagyják békén papleányom». Nos, nyugodt lehet. Katinikát senki sem fogja bántani, sőt a verses regény minden olvasója meg fogja kedvelni az ő «szegény Katáját».

Méltán. Az egész kis történet Katinika lelkén szánt keresztül s azért érdekes, mert ő vele történik. Rajongó hűsége a szerelmi ábránd első tárgyához s mégis engedelmes hozzákötése magának egy nem szeretett férfiúhoz, a valóban szeretettnek tétovázás nélküli visszautasítása bizonyos erkölcsileg kötelező helyzetekben: korántsem sablonos egyéniség látszólagos ellentétei. Tragikus összeütközések szakadéka szelén halad el, de van lelke, hogy bele ne szédüljön, holott az könnyebb volna neki, mint a nagy önmegtágadás, melynek terhét néma mártírként vállalja magára; s van benne annyi önzetlenség, annyi felelősségérzet, hogy mást sem enged maga miatt alázuhanni. S mikor veszélytelenebb tájakra ér, sem el nem fásul, sem élni nem siet. Nemes tartózkodása, szemérme, önuralma, panasz és szemrehányás nélkül elviselt szenvedései késő, de méltó jutalmat találnak a végül is beköszöntő boldogságban.

Rajta kívül első férje ellenszenves alakja látszik leginkább a valóság után mintázottnak; Gerendi azonban, ideálja és második férje, mintha vagy egészen, vagy jórészt költött alak volna s pszichológiailag bár nem hamis, mégsem életszerűleg szuggesztív és következetes.

Szász Károly könnyen és élénken mozog e műfaj formái között. Kitérései, emlékező veszteglései érdekesek, önkénytelenek, őszinték, olykor meghatók. Versalakul «Romhányi»-ét fogadta el s az elég terjedelmes és élggő változatos taglalású ahhoz, hogy mintegy ritmikai segítője legyen a szántszándékkal körülmenyeskedő, nagyobb lélegzetű mondatokat kedvelő és szeszélyesen fordulatossá, előszeretettel pointírozó modornak. Strófazaradékaik külö-

nösen jól sikerültek: tömörek, érzelmeséget, humort szerencsésen összefoglalók («Katánknak búja itt örök — S kedvenc dala: Mi füstölög...?»).

Egyetlen céljául azt tűzte ki, hogy rokonszenvet ébresszen «szegény Katátja» iránt. Nem is olyan csekély cél, mint szerénységében hinni látszik. Úgy tesz, mintha nem is akart volna költeményt írni, csak Katinkát ismertetni, szeretettni. Ezt elérte; tehát — hogy utolsó szerénykedő soraira adjunk visszhangot — igenis, épen azért, «költők közt van helye». —i —gy.

Mécs László: Vigasztalás. Versek. Ludwig Voggenreiter Verlag, Berlin. Magyar Osztály. 1927. 8° 132 l. — Két, hamar szerteröpült verskötet után — a második három kiadást ért meg két év alatt — Mécs László ismét itt van «nótakészen» egy új, gazdag kötettel, a *Vigasztalóval*.

Vallomással tartozik a világnak — írja — mert sokat beszél róla a világ. Valóban sokat beszél róla, ezek rajongják körül, lángot gyújt a szívekben. Ő maga nem különíthető el verseitől, kettőjüket együtt öleli körül a magyar lélek, amely eped *Vigasztaló* után. «Új éhségű tömegek rajzanak», amelyek szeretnék «rózsás rádió» hallgatni «az öröm üdvözetét».

S vajjon a «szabadalmú, szabadszájú, pártütő, garázda ifjúságú» költő, aki, aranymosónak állott élete folyóába, milyen vigasztalót nyújt?

A «felelőtlen ringánsnak könnyű csónakon, habon» vége, «nem küldi már láza hegyekkel labdázni», «villámok magja sincsen benne», inkább «száműzött», «megszűrve szívja a világot», «fájdalmak ijján ellőtt nyíl», «sirás, vigasz, próféta és kamasz» — «tetőtől-talpig ember», — «igaz».

És épen igazsága vigasztaló, őszintese üdítő, embersége igézetes.

Mécs László valamikép botránykő a mi korunkban, ezen «a lapályos rónán». A pap és költő vagy a költő és pap problémáját különös élességgel veti fel az ő költői pályája és természeté. Ha maga nem mondaná, akkor is világos lenne, hogy a pap eszmei szent megkötöttségét s a modern költő sarjadását: «az új korokba indulások énekét!» nehéz összeegyeztetni. Életét «órák és vekkerek, rubrikák, törvények szabályozzák», komoly meg ádáz indulat is figyelme lépteit — de ő, mégis botorkálva, félszeg lábbal megy jövőnek, holdfénynek'...

Egyelőre csakugyan eléggé a hideg holdfénynek. A *Vigasztaló* verseiben erősebben szólnak a vigasztalan sötétben látás, mint a vigasz hangjai. Ez Mécs László — s minden költő — negatív prófétái eleme. «Komoran, megszállottként menetel» s csak kérdés előtte is: «Hová mégy?» S ez mindjárt a kötet élén. Meghökkenítő ellentéte a kötet címének, de erős kezdő akkordja a megzendülő, küszködő, kavargó, tisztuló éneknek.

«Vigasztalan ez a buborékvilág — pedig jaj, — a benne folyó, «játék örökre megy, «de sohasz lesz kész»... Építése «Makacs örülteknek való időtöltés!» «Örök csillagullás van.» «Szörnyek barlangja lett a nagyvilág.»

«A kényszerűség és a szenvedés, a soha — változtatni — nem — tudás, reménytelen kicsinyes környezet ezer arcúvá tette a Rabot.»

«Most már nem rémít semmi és senki» — írja. Az «örök fehér magvető, Jézus, nyomában is «korok konkolyhintői loholnak sötét falkában». A legszomorúbb, hogy «az Isten elejt»... és «az Isten nem keres!» «Minden magzás megakadt»...

Mindebben épen semmi *vigasztaló* sincs, de mindez Mécsnél költői erővel kifejezett egyéni igazság — s talán ez a subjectív, lírai vigasztaló benne — s ott lüktet mögötte az élmény és vívódó gondolat közvetlensége. Nem a papi hivatású ember hibáját vadasszuk olvasásuk közben, hanem a költőember lírai őszintesége, ami szívünkbe hat. Igaz, hogy maga Mécs László sem tételzi fel mindenkiről magával szemben ezt a nehezen termő kíméletet s ez a belső nyugtalansága állandóvá teszi lírai arculatának kettősségét, növeli érzékenységét, dacát s nekiszilajuló pajzanságát. «A prófétaság szomorúsága» című versében nemcsak a már Jeremiás prófétától élesen megfogalmazott probléma újul fel, hanem Mécs közvetlen egyéni sorsának nem prófétaságból eredő fájdalma és vergődése is feljajdul.

Ezzel az őszinte emberi vergődéssel szemben kevés és gyenge Mécs Lászlóban a tisztult, megcsendesedett és szilárdult, bizó, hívő lélek hangja. Lehet, hogy fél a versben papolás esztétikai szörnyűségétől, lehet — s erre sok nyom mutat költeményeiben — hogy nincs elég erős és tisztult élménye a feiszárnyaló vigasztalásra. De tévedés lenne nyomban elítélnünk, mert igenis felcsillannak benne a «villámok mag-

vai). Egy gyötrelmes és zilálk kor kaoszából Isten felé bátran — igaz, hogy szabadon is — küszködő lélek hangjai gyakran hallatszanak verseiben. Hogy látjuk benne a kiforrás állomásait, az teszi épen élő, lírai erejűvé. Hogy ő most szellemi vezéralak vergődő magyarságunk egyrésze előtt, az növeli ugyan felelősségét, de ha hangot ad a szívek gyötrelmeinek, a lelkek sötét kétségeinek és a szépség zsilipjein át-zuhogtatja a fájdalom vízáradásait, azzal végezhet a jövő kialakulása számára is különb munkát, mint a száraz és zörgő, gyakorta kendőzött arcú moralizálás. S ő ezt a munkát végzi is. Mert hiában közhiedelem róla, hogy «legényesen» él, érez és gondolkodik, a *Vigasztalót* mély és megragadó szomorúság és fájdalom lengi át s ebből közel az út fölfelé, Istenhez. A keresztényiség nagy kérdései benne a személyes vívódás élő tényezőivé rügyeztek s hatalmas kiforrás lehetőségét remélhetjük nála.

Tanultabb, tudatosabb fő is annál, hogy sem ne tudná, merre jár. De nem mondhatja a rögös útra, hogy egyesek, kellemetes. Ennél több a becsületes igazságérzete. Ábrándozásaiban, világot, hazát, családot, emberszíveket át-élő szeretetében akadnak édes zengésű, tiszta sorok és versszakok:

«Az asztalfőn Jézus üljön,
Anyja is ott édesüljön . . .
Változtassa át vizünket
testvér-tüzű bíbor borrá,
kalácssá a kenyérünket
és bennünket szép csokorrá,
még komázunk, lakomázunk» . . .

(*Nékem van még rozmaringom.*)

A küszködő világszemlélet borúját jórészt nemzeti sorsunk veti költészetére. Megragadó, mélyrianású hangok csattannak fel lantján a magyar sors, a magyar élet felett. Gazdag symbolikával — mert ma már gyerekipő az átlátszó allegória — sokszor eget, földkerekséget jár, idegen országok, szentek, nevek körül repdes, de mi tudjuk, hogy mi az, ami ilyenkor fáj. Nagyon tágra nyitja szívét, hogy a minden ember közé az övéi is békén beférjenek. Itt élményi ereje nagy, belső ösztönzése erős, képelete szárnyaló, képei sokszor hatalmasok, hangja ritkán megroggyanó.

Szerelmi költészete gyakran sodorja a «paráznaság iszapját» — hogy az ő találó kifejezésével éljünk. Odáj ra-

gadja, hogy ez a nagy költői eréjű s szépségeiben gazdag lélek filiszteri közönségességgel veti fel a kérdést a berlini éjben a kóbor szerelem szemlélése közben: «ki az ostobább?» — nem az-e, aki az ilyesmit nem keresi. «Mágneses húsálmok» kísértik. Sőt diákosan «a folyosón a pipacos kabát, a kabátban a táncos nevetés» is felberzenkedik benne. Van azonban megrázó erejű mondanivalója is:

... Az éjtszakában átment Névtelenke s a Férfi sirt a szűz falak megett . . .»

(*József.*)

Családja — és a család általában — gyakran ihleti versre. Legmagasabbra itt «Az anya» című költeménye emelkedik:

«Megérzi a gyermekszív sorscsapásait: vak éjtszakában végzettel csatázik s ima-nyilakkal fátumokat másít» . . .

«Csodák-csodája: mérföldesre nyúl két karja: és tenyere paizsul minden gyerekre puhán ráborul» . . .

Merész, de néha nem szerencsés, buja kifejezései kirínak ezekből a versekből, letörlik a tisztaság és báj hamvát s el-ejtik a költői erőt és hatást. A gyermekről nagy, igaz szeretettel dalol s a leánysors különös részvétellel tölti el, de a verizmus sivár vakmerősége itt is el-elkapja.

A társadalom feszítő, örlő kérdései is ott forrongnak verseiben, több gondolattal, mint lírai ihlettel.

De elég is már, amit verstémáiról mutatóba mondtunk. A lírai költészet témakincse úgy is nehezen regisztrálható, mert legelőbb kapcsolatban egy-egy versben egész témakomplexek lüktetnek, amelyeket nem lehet elkülöníteni ércszakos, rideg rendszerető kézzel. Mécs László témái is ilyen gazdag szövetűek.

Költői hangszerelése mesteri és tudatos. A klasszikus metrumoktól a szabad versig legtöbbször áradva hőmpölyögnek s ritkábban játékos szökellésűek sorai. Ritmusa mindig ép, soklejtésű, változatos és zenei finomságú. Él a versékitésnek minden hagyományos eszközzel s teljesen otthonos a legújabbak alkalmazásában is. Nyelve erős, színes, kifejező s alig akad benne prózaiság, inkább itt-ott erőltettség s némi modernszabású dagály.

Mécs László nagyon jelentékeny és sokatigéző költője és tanuja korunknak. Most még küzd a habokkal, de bátor és erős úszó. A dicsőség partjairól már gazdagon vetődik rá a fény, de hisszük, hogy a reflex nem vakítja el, hanem a Nap tisztá ragyogásáig vágjuk.

Szönyi Sándor.

Sándor Lipót főherceg nádor iratai. 1790—1795. A bevezető tanulmányt és a magyarázatokot írta Mályusz Elemér. Budapest, 1926. Kiadja a Magy. Tört. Társ. — A főhercegi korona gyakran megjelenik mostanában történelmi művek címlapjain: József főherceg könyvében, József nádornak Domanovszky Sándor kiadásában megjelenő iratainak s most egy nagyértékű kiadványon: Sándor Lipót nádor iratai. Az izgalmas, gazdag 1790—91-i országgyűlés idején egy elfogulatlan fiatal ember kerül a nádori székbe, kinek közbenjárása sokszor elveszi a király és a nemzet közt felmerülő ellentétek életét. Ez a fiatal ember Sándor Lipót főherceg. Tudjuk, hogy ellenezte, de látjuk, hogy alig bírta volna megakadályozni a reakció kitérését 1792-ben, mikor atyja, Lipót császár és király erre el volt szánva, akkor csak Lipót halála halasztotta el a jó magyar hazafiak eltávolítását a vezető hivatalokból. Öt év múlva ugyanez a fiatal ember, megrettenve a Martinovics-összeesküvéstől, megindítójává lesz a reakciónak. Ezt a nemzetünk történetére rendkívül káros lelki átalakulást indokolja Mályusz Elemér bevezetése. 1790-ben a magyar vármegyék „haszontalan” levelezésekben megállapítnak egy meglehetősen zavaros tervzetet az egész ország alkotmányának átdolgozására. Munkájukból látszik, hogy a magyar nemesség gondolkozása Werbőczy óta változóan nem ment át: királlyal, főnemességgel, jobbágyokkal szemben a köznemesség uralmát akarja megvalósítani. A hazafias irányú mozgalom magával ragadja a főnemességet, tisztikart, de a magyar nemzet szerencséjére célját nem érte el, sikere Lengyelország sorsára juttatta volna hazánkat. A magyar ügyekben két irány küzd egymással az udvarban; egyik a mérsékelt magyar irány, melyet Zichy és Úrményi képvisel, másik a legélesebb abszolutizmus és magyarellenesség iránya, ennek magyar képviselője Izdenczy. Úgy látszik, Izdenczy nem a maga fejétől tette mindig magyarelles javaslatait: ő hallotta

magánbeszélgetésben azokat a kifakadásokat, melyek jegyzőkönyvbe nem kerültek s ezek szellemében fogalmazott. Az erdélyi kancellária elválasztásának ügyénél meg is említi, hogy őfelsége szóbelileg úgy méltóztatott nyilatkozni, hogy a magyar kancelláriától az erdélyit el kell választani. Egy másik esetben Lipót cáfolja ugyan hogy ő olyan nyilatkozatot tett volna, amilyent Izdenczy fog reá, t. i. hogy vissza akarja vonni az engedményeket, melyek 1790—91-i törvénykönyvünk sarkalatos cikkeivé váltak, de úgy látszik Izdenczy, igazat mondott. Izdenczy intrikáival szemben a főherceg nádor nem egyszer a tapasztalt, öreg osztrák államférfiak támogatásával érte cél: Kaunitz belátása előbb is jó szövetségese volt a magyarságnak egyes esetekben. A főherceg elfogulatlansága a magyarokkal szemben annál nevezetesebb és magyar szempontból annál szükségesebb volt, mert maga a király, Lipót, a legnagyobb bizalmatlansággal néz a magyarokra. Az eddigi nézettel ellentétben bebizonyítják az iratok, hogy Lipót volt a reakció embere, aki terveit az Olaszországban eltanult ravaszkodással tudta leplezni. Közvetlenül halála előtt gyökeres személyi változásokat akart keresztülvinni, ezek fiának, Ferencnek trónra léptekor elmaradtak. Ferencben nem volt önállóság, ezt drasztikusan bizonyítja, hogy az államtanács ügyirataira soha önálló nézetet nem írt, szavazatát mindig előre megfogalmazta akkori kegyence: Schloissnigg, Colloredo, később egy alacsonyrangú tisztviselő, Vogel. Még az „ebenfalls” szót is előre leírják neki, ő rámásolja az ügydarabra, tanácsosai pedig nem tudják elképzelni, hogy kinek befolyása érvényesül nála. Ferencre nagy hatást gyakorol öccse, Sándor Lipót és így Ferenc uralma magyar szempontból a legkedvezőbb kilátások közt kezdődik. Az országgyűlés eléri azt, amit Lipót 1790—91-ben nem engedélyezett, megszűnt az illyr kancellária, a király a titkos és nyílt följelentőket odautasítja, ahova valók: a rendőrséghez. Az 1790—91-i országgyűlés reformbizottságainak munkálatai legjobb útra vezették volna a nemzetet a nádor megértő támogatásával. Széchenyi terveinek csiráit látjuk ezekben 30 évvel Széchenyi föllépése előtt, jeles szakférfiak dolgoztak rajta, az egész ország meleg érdeklődése mellett. Ilyen munka közben villámcsapásként

hatott Martinovicsék összeesküvése. Martinovics örült hazudozása gyanút ébresztett a nádor lelkében a magyar előkelőségekkel szemben. Míg az összeesküvés kipattanásakor az volt a nádor józan véleménye, hogy a főbűnösökre irgalmatlanul le kell sújtani, a többiekkel szemben pedig enyhén kell eljárni, néhány nemes és mágnás belekeveredése azt a hitet keltette benne, hogy a magyar társadalom túlnyomó része egyetért Martinovicsékkal. Régi megítélő tanácsadóinak enyhéséget ajánló javaslataiból arra következtet, hogy ezek maguk is részesek az összeesküvésben. Most minden mocsnás gyanús előtte. Szatmár vármegyének javaslatát magyar színház ügyében elgáncsolja; 400 ezer forintos tőke összeadását javasolta a megye, 45 ezer frtot már jegyezték is. Gyanús minden humánus terv, mert a szegénység megnyerésére irányuló törekvést árul el, pedig nálunk a nádor véleménye szerint a szegény kismemesség a veszélyes elem. Az iskolák erőszakos megszüntetését nem ajánlja, mert az visszatetszést szülhetne, ellenben javasolja, hogy ne támogassa őket a kormány, majd megszűnnek maguktól. A földműves népnek nem való az olvasni tudás, csak izgató könyveket olvas azután és elhanyagolja a munkát. Nem kell országgyűlést összehívni, az forradalomra vezethet. Martinovicsék terve épen országgyűlés összehívásán alapult. A külföldi hírek hírlapi közlését el kell tiltani. Milyen gyanakvással nézhetett régi magyar tanácsadóira a főherceg, mikor mindezek — különösen az országgyűlés dolgában — egy nézetet lehettek! Nem is maradtak helyükön, a nádor javaslatára csúfosan csapta el őket a király. Sándor Lipót halálát magyar szempontból mégis veszteségnek tartja Mályusz. A nádor sokkal önállóbb gondolkozású volt, semhogy megmaradt volna mereven téves, elítélő véleménye mellett, másrészt ő reformokat hozott volna József szellemében, de József nemzeti és vallásellenes tendenciája nélkül.

A vaskos kötetnek mintegy felét foglalja el Mályusz bevezetése és sok-sok jegyzete. Ezek túlnyomó részben szintén levéltári kutatáson alapulnak s amint látható, sokban megváltoztatják eddigi nézeteinket. A szerző roppant anyagot gyűjtött össze, ezt kitűnően rostálta meg és olyan világos elrendezésben, olyan éles vonásokkal adja elő, hogy a kép, melyet a korról s a szerep-

lők jelleméről nyújt, felejthetetlenül vésődik emlékezetünkbe. Bevezetéséből a Napkelet között egy részletet; ez szép volt, de igazán érthetőnek és igazán szépnek az egész keretében találjuk ezt is. *Török Pál.*

Egy építőmester álmai. A Friedrich Ernst-féle nagy német kiadóvállalat Neue Werkkunst sorozatában «Träume eines Baumeisters» címmel, Reinhardt Miksa előszavaival most jelentek meg *Pogány Móric* műépítész tervei, vázlatai.

A pompás kiállítású, artisztikus kintőtűs albumalakú kötet egy merész szárnyalású építőelme érdekesebbnél-érdekesebb gondolatait, eszméit, terveit tartalmazza.

Az «inter arma silent musae» keserű igazságát legsúlyosabban az építőművészek érezték meg. Hiszen igaz, szenvedtek az irott betű, a paletta és szobrászvédő, a muzsika művészei is a nehéz idők alatt-és után, de egyikük sem annyit, mint az építés mesterei. Az ő alkotó kezük szabadul meg legnehezebben a reávert béklyótól, mert az ő művészetük kíván legnagyobb áldozatot, legjobb gazdasági helyzetet, lehetőségeket.

A nemes építőművészet világszerte pang. Nincs az anyagra pénz. Alig építenek még egyszerű lakó- és bérházakat is. Monumentális építkezés meg épen fehér holló.

Manapság az építőmesterek legfeljebb ha — álmodhatnak. A palotákat, a templomokat, a tornyokat és színházakat csak a maguk lelkében rakhatják magasra — álmokövekből. Mikor a rajztábla elé ülnek, hogy márványba, rusztikába, grandiózus oszlopsorba elképzelt álmaikat rajzba kössék: fájó lélekkel gondolják el, hogy ezek a pompás tervek alighanem örökre csak tervek, álmok maradnak, mert a mai idők nem kedveznek megvalósulásuknak...

Ha az ember a kezébe veszi *Pogány Móric* albumát, csakúgy megnehezedik a szíve, mint e tervek alkotójáé, amiatt, hogy e finom, művészi, nagyszabású elgondolások nem válhatnak súlyos, hatalmas, kővalóságá. De ugyanakkor fel is szabadul a lelkünk és elfeledkezve a ma keserűségeiről, felszáll, felröppel abba a csudálatos világba, ahova ennek a jeles magyar építőművésznek szárnyaló fantáziája menekül a nyomasztó időkből.

Ritka gazdag elképzelőtehetséggel megáldott építőművész *Pogány Móric.*

Merész álmai vannak. De ezek az ál-
mok mind olyanok, hogy a valóságba
is átvihetők s akkor úgy hatnának,
mint a realitásba átmentett álomkin-
csek. Magasra száll az építőművész
képzeldőereje, de valahogy úgy, mint
a repülőgép, melynek szállása kormá-
nyozható. Az építőmester dús fantá-
ziáját mindig a kellő helyre kormá-
nyozza az egyszerre érzett valóságban
elgondolás. Bármily merészet termel a
fantáziája: megérik a gondolatban
a kőbe, márványba is tökéletesen ki-
fejezésre juttatható terv életképessége,
igazsága.

Gazdag skálát fog át ez az építőmű-
vészi álmódzás. A budavári Szent-
háromság-szobor hiánytalan stílus-
érzékkel pótolta emelvényét épügy a
valóság számára rajzolta meg, mint az
utána következő dómot. A gigan-
tikus dóm-álmom is csak olyan építési
megalapozással nő fel a lelkéből — ez
megérik! — mint az egy-kettőre
megvalósítható, szerény kis baroklép-
csőzet. Az építész így álmodik, így
kottáz kőbe. Csak le kellene muzsikálni
a dómot is, az is tökéletes lenne bizo-
nyára. Azután élénk ormosodik egy
nagyszerű templomhajó... egy ha-
talmos erejű várkapolna... a csudálat-
os hatású katedrális... nagyszabású
hósi emléktérvek következnek, feje-
delmi várkastély, teremterv a salzburgi
játékokhoz... vidám mulatót képzel
el... fantáziája hatalmas hangver-
senytermet rakat vele... felmagasz-
tosulva, Beethoven lángelméjének emel
ünnepi csarnokot, képzeletben...
Mozart számára is elgondol egyet,
kecseset, mint a költeményei... mozi-
dekorációk is megmozdítják a képzelő
kedvét, rajzolja a tudomány otthoná-
nak óriási palotát költ, megálmodja
egy nagyszerű kiállítási terület ké-
pét, élénk varázsolja egy ideális tenger-
parti város kőarcát, Mammonnak tor-
nyot rak játszi kedve, kikötőket, gyá-
rakat álmodik... álmodik, ragyogóan,
szépen épít — légvárakat, légdómot,
légtornyokat...

Szomorú, hogy mindez a merész
álmom manapság valóra nem válhat,
de mégis jól esik látnunk, hogy ilyen
építőművész-költőink vannak, jól esik
tudnunk, hogy ha eljön az ideje annak,
hogy a hegyek márványát és csengő-
kemény követ újra az építőterekre
ordhatjuk, akkor olyan finom, mű-
vészi alkotóelmék teremhetnek majd
belőlük elmúlhatatlan építészet-muzsi-

kát, mint ennek a pompás albumnak
a költője: Pogány Móric és a hét szűk
esztendőben is szépet álmódó magyar
építőművész társai.

Myn.

**Nagy József: Két filozófus. Platon
és Kant.** Nagy Józsefnek, a pécsi
egyetem professzorának sűrű egymás-
utánban jelennek meg a filozófiát nép-
szerűsítő munkái. «Gondolkodók» című
könyvét nemrég ismertette a Nap-
kelet, most egy másik kötetről kell
beszámolnunk, amelyben nagyobb filozó-
fiatörténetéből kiszakított két érte-
kezés foglal helyet. A kiszakítás és
kötetbe helyezés nem volt egészen
szerencsés; a két tanulmány közön-
bösen áll egymás mellett, semmi sem
igazolja egybetartozásukat. Az antik
és modern világnézet ellentétét vol-
nának hivatva bemutatni, de mind e
világnézetekről, mind ellentétükről ke-
veset tudunk meg.

A tanulmányok különben nagyon
lelkiismeretes elemzését adják a két
bölcseleti rendszerének, ám az egyéni
nézőpontot, interpretációkat kevésbé
ismert részek (pl. Platon kritikai kor-
szaka) bővebb tárgyalását elkerülik.
Nagy József mesterének, Pauler Ákos-
nak van egy szép Aristoteles tanul-
mánya. Az elemzésben élesen rajzoló-
dik elő egy vezető alap gondolat, erő-
teljes és szuggesztív hatású a válasz-
tott új nézőpont és súlyosakká, ma-
radandókká váltak az egyes megállapí-
tások, egyszerű rendszerbe sorakoztak
a szétszórt aristotelesi tanok. Nagy
József előadásában Platon elszinte-
nedik, tanítása szürke részletekre hull
szét, elveszítjük ez összefüggések ké-
pét.

Bartók Györgynek jelent meg nem-
rég egy itt is ismertetett Kant-könyve.
A munkának voltak hibái és hiányai,
de az egész mégis megkapott a buzgó
kantianus feltétlen hite és az igazolni
akarás melegsége által. A szempont
eredetiséghiányát feledtette a meggyő-
ződés ereje. Nagy Józsefnél csöndesen,
egyhangúan következnek egymásután
a három kritika tartalma; közös ala-
pozásukra — az erkölcsi gondolat pri-
matusára — rámutat ugyan, de el-
mulasztja e gondolat kifejtését.

Egyetlen kis csemegével szolgál a
szerző, Paulert nagy ellenfelével, Kant-
tal hozza párhuzamba. Itt is azonban
a hasonlóságok felsorolása elnagyolt,
elsietelt és egyáltalán nem meggyőző.

h. g.

Guido da Verona: Életem — nap-sugarban. Amint a reklámok és feliratok «színes» és «forró» jelzőjéből is kitudó, erotikus regény. Talán ennek köszönheti ez a jelentéktelen olasz nagy népszerűségét kiadónk előtt. Megtaláljuk benne a műfaj valamennyi eredendő hibáját. Az erotikus regény bizonyos erotikus helyzetek plasztikus leírásán épül fel. Azonban a dolgok és az erotikum természetéből következik, hogy nem jöhetnek egymásután megszakítatlan folytonosságban ilyen jelenetek. Például nem lehet minden oldalon egy, hanem csak minden második, harmadik oldalon. A közbeeső oldalakat pedig meg kell tölni valamivel, mindegy, hogy mivel. Ezek a megtömések azután olyan unalmasak szoktak lenni, hogy az ember elveszti türelmét és nem is jut el vagy csak bosszankodva a bejelentett nagy szituációig. Verona például azzal tölti ki üres oldalait, hogy kijelenti, hogy hőse bolond, aki egészen szabadon, minden konvenciót levetve, elmékedik az emberi dolgokról általában. Elmékedései azonban oly mérhetetlenül bárgyúak, nyárspolgáriak, oly konvencionálisak, hogy igazán nem értjük: érdemes volt ezért megbolondulnia? *Szerb Antal.*

A magyar tudománypolitika alapvetése. Szerkesztette *Magyary Zoltán.* Budapest, 1927. Ez a hatalmas munka legszebb tanúbizonysága annak a minden térre kiterjedő kultúrpolitikának, mely megcsontított hazánkban a háború óta megindult. Célzata azonban nem propagatív, nem kultúrfőnyünk fitogtatása, hanem sokkal mélyebben fekvő: amolyan kultúrpolitikai lelkiismeretvizsgálás. Beszámol arról, mit tettünk eddig kulturánk emelésének érdekében és milyen feladatok várnak ránk a jövőben. Nem leplez semmit, hanem őszintén tárja fel a hiányokat és hibákat. A szerkesztőnek sikerült közreműködésre megnyernie a magyar tudományos élet legkiválóbbjait és így minden tudományszak területéről a legautentikusabb felvilágosítást kapjuk. A könyv megérdemli, sőt elvárja a vele való beható foglalkozást, e helyen csak tartalmának vázlatos ismertetésére szorítkozhatunk.

Előszót Klebelsberg Kunó gróf kultuszminiszter írt hozzá, mint kultúrpolitikánk jelenlegi legfőbb intézője, a mű programját pedig a szerkesztő Magyary Zoltán adja meg, akinek nevével később is gyakran találko-

zunk, mint összefoglaló, iránytmutató cikkek szerzőjével. Az első fejezet nagyon érdekesen és gondolatébresztően foglalkozik a magyar kulturális viszonyok statisztikai tanulságaival. A második fejezet a magyar tudományos munka multjáról, jelenéről és jövő feladatairól ad összefoglaló képet Kornis Gyula szerkesztésében. Az egyes tudományszakokról azok legnevesebb képviselői számolnak be (hogy csak egy pár nevet említsünk: Gombocz Zoltán, Horváth János, Bleyer Jakab, Petz Gedeon, Eckhardt Sándor, Melich János, Hóman Bálint, Szekfű Gyula, Heßler Antal stb.). E fejezetben nemcsak tudománytörténetet kapunk, hanem a jövő fejlődés útja is elénk rajzolódik. A harmadik fejezet a tudományos munka műhelyeivel és eszközeivel foglalkozik és pedig a felsőoktatásügyi intézetekkel, közgyűjteményeinkkel, a kutató és a külföldi intézetekkel. Noha gazdasági helyzetünk nyomasztóan nehezedik kulturális intézményeinkre (az erről szóló panasz majdnem minden közleményben felhangzik), mégis elámulva állunk meg az előtt az óriási teljesítmény előtt, melyre a magyar kultúrpolitika legfőbb vezetősége a háború óta visszatekinthet. A pécsi és szegedi egyetemek felépítése, a debreceni egyetem kifejlesztése, a Nemzeti Múzeum újjászervezése, külföldi magyar tudományos intézetek létesítése, mind a legutolsó pár esztendő céltudatos munkájának eredménye.

A negyedik fejezet a tudomány művelőinek szervezeteit tárgyalja. Különösen értékes, hogy itt a Magyar Tudományos Akadémián kívül részletes ismertetést kapjuk az összes magyar tudományos egyesületeknek, a nemzetközi tudományos szervezeteknek és a Commission International de Cooperation Intellectuellének. Az ötödik fejezet főleg praktikus célokat szolgál. Gulyás Pál a könyv történetéről ír, Keéri Szántó Andor a szellemi termékek technikai előállítását és a forgalombahozását ismerteti, Kuncz Ödön pedig a szerzői jogviszonyról ír. A hatodik, utolsó fejezetben a szerkesztő megadja a mű összefoglalását és nagy vonásokban rajzolja a magyar tudománypolitika jövő feladatait.

A könyv negyvenhat illusztrációs melléklete a magyar tudományosság leghíresebb művelőit és intézményeit mutatja be.

Ez a tudománypolitikai alapvetés (mert valóban az!) nem a mulandó ma számára iratott, hanem csak a jövőben fogja éreztetni hatását. Ott lesz minden magyar tudós és kultúrpolitikus asztalán és termékenyítőleg fogja befolyásolni mindannyiunk munkáját.

Barna Gyula.

Két akadémiai kiadvány. A Régi Magyar Költők Tára, meg a Régi Magyar Könyvtár gyarapodott újabban egy-egy nagyjértékű s már jóideje nehezen várt füzettel. Mindkettőt a nagy tudományú Dézsi Lajosnak, régibb irodalmunk e legalaposabb ismerőjének köszönhetjük, ki, mikor e csupán jelt adni kívánó sorokat írjuk, a Történettudományi Kézikönyv legújabb füzetében tudós buzgalmának egy páratlanul gazdag, legújabb eredményével lep meg, a történeti tárgyú magyar költészet teljes leltárával. Arra még lesz időnk visszatérni.

Mostani, akadémiai kiadványai közül az egyik «Jegyzetek a Régi Magyar Költők Tára hetedik kötetéhez» címen jelent meg. Magát a címben említett «hetedik kötetet» még Szilády Áron tette közzé 1912-ben, de a korábbi kötetektől eltérően már jegyzetek nélkül. Hozzáfogott ugyan a jegyzetek elkészítéséhez, de meghalt, mielőtt befejezhette volna. Hagyatéka feldolgozásával és kiegészítésével az arra leghivatottabb szakembert, Dézsi Lajost bízta meg az Akadémia. Az említett hetedik kötet 1560. és 1566. között írt költeményeket tartalmazott, köztük Pesti György Halálról való emlékeztető énekét, Méliusz és Bornemisza Péter verseit, a Szendrei Névtelen Szilágyi és Hajmásiját s a Balassi Menyhárt árul-tásáról szóló komédiát. Épen e legfontosabb anyaghoz írta legkiválóbb és legönállóbb magyarázó jegyzeteit, vagy pótolta ki Szilády Áronéit legbőkezűbben a pótfüzet kiadója. — A XVI—XVII. század magyar irodalmát senki sem ismeri oly teljesen, mint Dézsi Lajos; mondhatnók: csak ő ismeri igazán. Nagy hálaára kötelezünk mindnyájunkat, ha e két évszázadnak — egyetemi jegyzetei tanúsága szerint — íróasztala fiókjában úgyis kész irodalomtörténetét közzétenné. Úgy tudjuk, e két évszázad széphistóriáinak hű másolata is birtokában van; megbecsülhetetlen kincs ez; s bár a Régi Magyar Költők Tárat ő fogja tovább szerkeszteni s annak kötetekben módja lesz közzétenni az említett szép-

históriákat, vajjon nem lehetne-e szeret-ejteni azok együttes, minél előbbi, monumentális szép kiadásának?

Másik kiadványa a régebben Heinrich Gusztáv, most már Császári Elemér szerkesztésében folyó Régi Magyar Könyvtár 38-ik füzete: Rosnyai Dávid Horologium Turcicumának, e sokat emlegetett, de eddig csak másodkézből s szemelvényesen ismert, a XVII. század második feléből származó szépprózai műnek első közzététele. Rosnyai életrajzát, török közvetítéssel fordított művének végső eredetijét, a Pancsantantrát, Rosnyai utáni magyar fordítóit, Rosnyai fordítói eljárását ismertető alapos tanulmány vezet be s kiváló magyarázó jegyzetek követik a betűhív szövegközlést. Rosnyai műve, mely egyébként a török irodalommal való érintkezéseinknek egyik nevezetes emléke, laikusok figyelmét is megérdemlő, érdekes, sőt nem egyszer mulat-ságos olvasmány. —i—s

Regényfordítások. H. G. Wells: *Krisztina Alberta apja.* I—II. (Franklin.) Ford.: Kiss Dezső. — *Boylesve: Cloque kisasszony.* (Franklin.) Ford.: Komor András. Van néhány külföldi kedvence a magyar olvasóközönségnek, akiket állandó, rajongó szeretettel — félreért. Ilyen Anatole France, ilyen H. G. Wells. Az elsőben ősi világszemléletek lerombolóját, a másodikban az új világ apostolát látják, holott valójában Wells a ma, France a tegnap szerelmese és egyiküknek sincs sok köze a holnap-hoz. France szívesen feláldozná a jelenet, ha az ancien régime világát varázsolhatná helyére; forradalmár, de a multat kívánja vissza és nem hisz a jövőben. Wells viszont nagyon jól érzi magát a jelenben és ezt a legjobban épen utópisztikus regényei árulják el. Elérzékenyülő szeretettel tekint az emberiségre, amely évszázadok tévelygési után eljutott a mai tudományos, technikai, demokratikus tökéletességhez. A jövődő csak a végre megtalált ösvényeken tovahaladás lehet, néhány kisebb-nagyobb akadály lebon-tásával. Eszébe sem jut, hogy ez útvonalak változhatnak. Nagyon egyszerű és jámbor ez a Wells-féle világ-nézet.

Voltaire is büszke volt az emberiség haladására, dicsőítette korát és a tudományt, de mennyi történeti érzék, filozófiai kíváncsiság, költői készség, tudás, éleslátás, eleven nyugtalanság és lelkesedés volt a középszerű-

ség e genijében. Wells pedáns, költőietlen, laposan pragmatikus, színvak; egy iskolamester Voltaire.

A tanítót néha (sajnos, ritkán) háttérbe szorítja az író Wells és ilyenkor kiténik, hogy groteszk humorával jól ért szórakoztató történetek bonyolításához és az embereket is egészen jól tudja megfigyelni, ha nem akarja felvilágosítani őket. Előttém fekvő regényében érettebben, határozottabban érvényesül ez a szándéktalan írói szándék. Egy, magát a világ urának képzelő szegény bolond viszontagságai körül érdekesen rajzol meg néhány mai intellektuel ifjút hangos tehetetlenségükben, köztük a legjobb Krisztina Albertát, felvilágosodott és mégis naiv lelkével, szavakbafuló, meddő életével, csenevész érzelmeivel. Az egész munkában kissé rezignált, erősebben ironikus hang az uralkodó, mintha egy tapasztalt ember tartana szemlét éretlen gondolatok felett. A furcsa csak az, hogy ezek az éretlen gondolatok Wells saját, mai napig is áhitattal vallott eszményei.

*

A francia irodalomnak a nagy forradalom óta van egy különleges iránya: a tradicionalizmus. Egy évszázad viharzó eseményei, világnézetváltozásai, stílusalakulásai között zavartalanul és türelmetlenül húzódik ez a gondolat napjainkig, nemzedékről-nemzedékre megtalálja a maga kiváló képviselőit és saját sorsán igazolja legjobban a folytonosság jelentőségét. Néhány tisztán csengő alaphang, a család, vallás, föld, hagyományok kultusza hangzik elő a mindig változó és mégis egy megnyilatkozásokból. A követői nem rettennek vissza, hogy elődjüket ismételjék; tudják, hogy hatalmasak az olyan eszmék, amelyek elbírájk az ismétlések teherpróbáját. És a gondolat, amit annyi egymás nyomába lépő generáció tart magasba, elszigeteltségében félelmeteserejű, anakronizmusávalegyedül szükséges modern, elvontságában a legtisztább művészi hatások kútfeje. Kezdetől fogva elméleti teremtoereje mellett, mely új történelmi, politikai, társadalomtudományi szempontokat formált, megvolt benne az artisztikus energia is és ez az idők folyamán csak fokozódott. Balzac regényeiben, Bonald elméleti munkáiban még nyersen, idegesen, egy diadalmas ifjú koráramlat elleni harctól ziláltan jelentek meg a tradicionalista elvek, hogy Bourget,

Maurras műveiben tökéletesen felépített rendszereké, műalkotásokká nőjenek. Harci készségükből mit sem veszítettek; csupán, mert ma a meggyőződés intellektuális hangulatát átszövi és megerősíti az író fájdalmas nosztalgijára irántuk, formailag és hatásukban is művésziivé váltak.

Érzelmi tradicionalizmus szóval meg Boylesve regényeiben. Őt nem az elvek, de az elvekhez ragaszkodók sorsa érdekli; embereké, akiknek ösztönei, érzelmei, tettei egy nagy kötelességtudatban, eszmény előtt meghódolásban gyökereznek. Nem a kimagasló intellektusok belső küzdelmé, mint Bourget, nem is egyes osztályok öntudatlan hagyományhordozását (Marcel Proust arisztokratái) figyeli meg, hanem a kisvárosok kis emberei között keresi meg a hőstét. Itt találni még makacs erőfeszítést nemes rögeszmék megvalósítására, konok célratörést, amely különöse, mániakussá tesz valakit a világ szemében és amelynek kinevetetés, meg nem értés vagy üldözés a jutalma. Hagományoknak élni és makacsnak lenni egyet jelent következőkben, a szenvedésben is. Cloque kisasszony feláldozta önmaga nyugalmat, húga boldogságát, hogy teljesíteni lássa álmát és hatalmas bazilika emelkedjék városában, Toursban. Minden hiába; a közömbös hívők, a megalkuvók, a republikánus üzletemberek győzedelmeskednek, csúf, kicsiny, modern templom győtri meg Cloque kisasszony halálrafaradt lelkét.

A kisvárosi élet Boylesve-nél nem oly önzéstől eleven, mint Balzacnál, nem sivárny nyomasztó, mint Flaubert leírásában; csenedesebb, minden tragédiái ellenére derültebb, hangulatos és megszépült, mint mosolygó öregasszonyi arc. Az emberek nem jók, nem rosszak, inkább állhatatlanok és óvatosak. Az egy-két fanatikus rajongása elvész az apró mániák és apró érdekek tömegében. Senkit nem okolhatunk a bajokért, legfeljebb az örök emberi természetet és a könyörtelenül haladó időt.

Halász Gábor.

G. Le Bon: Új idők pszichológiája. Révai-kiadás. Fordította és bevezette: Dr. Strém Géza.

Le Bon könyvének alapgondolata szerint a háborút nem Franciaország nyerte meg, hanem Anglia. Legalább is a háború óta angol hegemonia nehezedik Európára. A könyv célja annak a módnak a megkeresése, amely Fran-

ciaországot felszabadítja ez alól a nyomás alól.

E módszer keresése közben Le Bon felhasználja a francia szociológia tanításait és a saját tudományos munkásságának eredményeit. Durkheim tanítása szerint a társadalmat morális erők vezetik, Le Bon ehhez hozzáteszi, hogy a társadalmakat vezető meggyőződések forrása mindig valamilyen misztikus, észokokkal nem igazolható hit. Régebben a vallások voltak ilyen morális meggyőződések, ma a különböző politikai nézetek, mint az egyes nézetek imperializmusa és a szocializmus.

Le Bon szerint a francia nép azért maradt alul az angolokkal szemben, mert a francia népet irányító morális tényezők nem feleltek meg az új idők pszichológiájának. A modern kor alapelve az egyéni kezdeményezés, a latin népek lelkialkata azonban az abszolút monarchizmus alatt formálódott meg, ezért a nép megszokta, hogy a kezdeményezést az államtól várja. Az egyéni kezdeményezésben bátor és tettekre kész angol-szászok ezért szerették meg maguknak a hegemoniát.

A probléma tehát abban áll, hogy a francia nép pszichológiája nem egyezik modern életével. Ha a francia nép élni akar, vagy a pszichológiáját kell átalakítani, vagy a modern szellemet. Le Bon az elsőt választja, ezért különösen az egyetemi oktatást akarja megváltoztatni: az eddigi túlzásba vitt értelmi nevelés helyett az erkölcsit, a jellemképzést hangsúlyozza.

Az elég pontos és gördülékeny fordítás Strém Géza munkája. Ugyancsak Strém Géza írta a több tekintetben különös bevezetést. Nehéz megérteni, hogy Le Bon nacionalista és a morális erőket hangsúlyozó könyve elé miért kellett pacifista és a történelmi materializmus eszmemenetét követő bevezetést írni. Az meg épen megoldhatatlan problémának tűnik föl a jóhiszemű olvasó előtt, hogy miért kellett ezt a pacifista bevezetést Le Bon felfogásával megegyezőnek feltüntetni.

Különös véleményt kelt az emberben, amit a bevezető a 19. oldalon mond. Eszerint «el kell pusztulnunk», ha fel nem emelkedünk «egy békésebb, jobb társadalomba»; a 39. oldalon pedig Le Bon «egy légiopacifistáról» beszélve, így folytatja ezt a gondolatot: «Ha még mindig meghallgatást találnának (a pacifisták), kétségbe kellene esnünk a jövő felett és bele kel-

lene nyugodnunk egy reménytelen elkorcsosulásba».

Kétségesnek kell mondanunk Strémnek azt az állítását is, hogy Le Bon «Franciaország legkiválóbb élő szociológusa» (1. l.). Felelte, hogy Lévy-Bruhl, Fauconnet és Bouglé is élnek még, akik franciák is, meg szociológusok is?

Fábián István.

Ballai Károly: Magyar koresmák és fogadók a XIII—XVIII. században. Bpest, 1927. VII. 144. l. Figyelemre méltóan emeli ki a könyv a jelentős szerepet, melyet a bor- és sörárusítás vitt régebben a magyar városok háztartásában, valamint azt az előkelő szerepet is, mely a vendéglősöknek a töröktől felszabadult Buda és Pest közigazgatásában és vezetésében jutott. Elég bő irodalmat használ, ha nem is ad új kutatáson alapuló eredményeket. Élvezhető összefoglalása ez irodalomnak azonban nem sikerült; a nyers anyaggal nem tud megbirkózni, szempontjait nem ér rá következetesen kifejteni. Előadása sok helyütt pongyola, zavaros. Szakavatott kezek többet és jobbat tudtak volna az eddig ismert anyagból is előteremteni, ha újabb kutatásokra nem is lett volna időjük. A szerző láthatólag járatlan a történetírás terén. A munka érdemes pártfogói, több fővárosi szállodatulajdonos, több eredményét látták volna áldozatkészségüknek, ha megfelelő szakembert kerestek volna fel megbízásukkal. —jn—

Lelkes Nándor József: A multak avarján. Tóth Sándor rajzaival. Az Apostol nyomda kiadása. Budapest, 1927. Folytathatnánk a Buda Halálával. En ez avart jártam, tündövede megálltam, Egy régi levélen ezt írva találtam. Mert Lelkes könyve rövid, hangulatos elbeszélések, rajzok gyűjteménye, amelyekben mind a multak emléke borong. Ez ad nekik valami sajátosság báját, mert különben egyszerű, mindennapi történetek, melyeket mintha másutt már olvastunk volna. Legszívesebben a kuruc korbán mulat: Bercsényi, Ocskai alakja ötlik fel egy-egy régi várban, ősi kúrián időztek. Ezeket a levendulaillatú, ódon felvidéki épületeket különösen kedveli: minden zűgük, minden bútoradarabjuk tud számára valamit mondani. Lelkes szívből szereti a multat s érzi a hagyomány erejét és fontosságát. Nem arra törekszik, hogy le-

leplezze s durva kézzel a jelenhez hasonlóknak mutassa, hanem mintegy az emlékezés alkonyi világításánál szemléli s szebbnek, eszményibbnek látja. Könyve igénytelensége ellenére is vonzó olvasmány annak, aki a jelen hajszájában is megőrizte ép érzékét a magyar mult értékei iránt.

Z. A.

Nagymagyarországért. (Legszebb hazafias költemények gyűjteménye 1918 —1926, Debrecen.) Az összeomlás utáni magyar irredenta költészet terméséből állította össze ezt a szavalókönyvet Vollay Ferenc debreceni tanár. Amint előszavában is írja, a régebbi hazafias versgyűjtemények Trianon után elavultak és a tanulóifjúság kezébe új könyvet kell adni, amelyben a mai idők komoly hangja szól. Több mint száz költő szerepel ebben a 432 oldalas könyvben. Ott találjuk Babits Mihály, Bárd Miklós, Bodor Aladár, Boross Sándor, Duttka Ákos, Falu Tamás, Gyula diák, Jakab Ödön, Kosztolányi Dezső, Krüger Aladár, Lampérth Géza, Mihály László, Oláh Gábor, Sajó Sándor, Sík Sándor, Pap-Váry Eleménné, Vargha Gyula, Vályi Nagy Géza, Végvári és mások verseit. Vollay kelle-ténél több helyet adott a helyi költőknek, több, eddig lapban egyáltalán nem olvasott poétával is találkozunk könyvében! Mindez azonban nem von le a mű értékéből, amely érdemes arra, hogy a magyar közönség megszeresse.

—ly —ó.

A szegénység trubadúrja. Versek. Szent Ferenc trubadúr volt. Dalos ajak-kal vándorolt, hölgyt, a szent Szegénység Úrnót, szívében hordta és róla énekelt. Dalaiból alig maradt ránk valami. Csak a felséges *Napéneket* tekinthetjük egészen bizonyosan az ő művének, ezt is Pacifico testvér simító ujjaira bízta. Mégis költő volt, a legnagyobbak közül való. Nemcsak ajkával dalolt, hanem egész életével: lelke felolvadt az Isten szerelmének költészetében.

Egyéniségének és életének magas-tos himnuszát azóta visszahangozzák az évszázadok kemény sziklái. Az élet szépségének ujjongó kiáltása, a testvéri szeretet hívó szava, a bűnbánat zokogása, a gondviselő Atyához szálló megnyugvással teli sóhajts az ő dalára zendül vissza halkuló vagy erősödő hömpölygéssel szentek, bölcsék, királyok, népek ajkáról és szívéből.

S a sokszólamú karban ott vannak a költők is, akik vele és róla énekelnek. Egyszerű kis barátok és Dante Alighieri, katolikusok, protestánsok, zsidók és vallástalanok, olaszok, spanyolok, franciák, németek, angolok és szlovákok. És ott vannak a magyarok is: újabbak és régebbiek, kisebbek és nagyobbak.

P. Morovicz Ferenc nagy szeretettel válogatta össze a magyar költők Szent Ferenc-verseit s a külföldiek egy-egy fordítását. A verseket csoportokba rendezte, melyek Szent Ferenc élete egy-egy szakának, vagy egyénisége egy-egy oldalának egységes képét töreksenek adni. Az utolsó ciklus pedig a mai kor emberének sóhajtsait viszi Asisi felé.

A magyar költők közt ott látjuk Tormay Cecília, Sík Sándor, Harsányi Lajos, Sajó Sándor, Kozma Andor, Varga Gyula, Mécs László és más nevesebb költőinket.

Egyszerűség, közvetlenség és változatos hang jellemzi a kedves kötetet, mely nem annyira magas művészi értékekből, mint különböző korok és világnézetek áhítatából és szeretetéből köti színes bokrétáját.

H. L.

Balany György: Assisi Szent Ferenc. Közel két évtizedes előtanulmány oly művel ajándékozott meg bennünket, amely — hisszük — nemzetközi viszonylatban is súlyos értéket jelent s melyet Assisi Szent Ferenc tisztelőinek és magyar tudományunk dicsőségének gyarapodásáért hamarosan „édes honni nyelvünk”-nél európaibb köntösből is szeretnénk meglátni. A felkutat-ható eredeti források alapján s ezek modern feldolgozásainak figyelembe-vételével készült nagyszabású új tudományos életrajzot kaptunk Assisi Szent Ferencről.

Széleskörű történeti látással, biztos vonásokkal rajzolja meg a kor képét s rajta valósággal megeleveníti a kor nagy mozgatójának, Assisi szentjének varázslatos egyéniségét és életpályáját. Kitűnő lélektani utánérzéssel tárja fel a cselekvések lelki indítékait. Lelkesült szeretettel mélyed el a legapróbb részletekbe is és olvasásakor magának az írónak hevülete kapja el a mi lelkünket is: véges-végig szinte izgatónan érdekes olvasmánynak találjuk művét. Mégis kiemelkednek egyes különösen finoman megírt fejezetek, mint a *Belleheimről* a *Golgotáj*, a grecciói poétikus karácsonynak s az Alverna-hegy dicsőséges csodájának leírása. — Más kiválósága a könyvnek kitűnő oeko-

nomiája, mellyel oly nagy anyagot tudományos értékének kára nélkül nem egészen ötszáz oldalon fel tud ölelni. Ez még talán oly szintén nagyértékű művekkel szemben is előnye, mint Jablonkay Gáboré Loyolai Szent Ignácról vagy Bölcsey Ödönnek valóban monumentális alkotása Capistranói Szent Jánosról. Emeli a mű értékét a szerzőnek választékos, sokoldalúan kifejező erejű nyelve is. Végül pedig Assisi Szent Ferenc egyéniségét, de még magát a könyvet is közelebb hozzák lelkünkhöz a benne bőséggel s finom ízléssel elrendezett műremek-és fényképreprodukciók.

Egy éve a Napkeletben hivatott toll emlékezett meg az újabb magyar Szent Ferenc-irodalomról (azóta az a toll is szép művel áldozott a poverello halhatatlan génuszának). Méltatta Balanyi Györgynek 1925-ben, a Szent István Könyvek sorozatában megjelent *Assisi Szent Ferenc élete* c. munkáját is. A most ismertett monografia ennek a korábbi kisebb műnek nagyarányúvá teljesedése. A két munka összehasonlítása örvedetes tanulságokat tár fel. Látjuk, mint mélyül el a korábbi mű lélektanilag és kortörténetileg egyaránt. Majdnem változatlanul megvan itt a régi szöveg is, de értékes új elemekkel gazdagodott. A nagyobb terjedelem épen nem nehezítette meg áttekinthetőségét; a fejezetek szaporodtak és egymásba kapcsolódó eseményeket emelnek ki. Így élesebb, külön megvilágítást kap a szent és társai életének egy-egy fontos mozzanata, mint az ifjú évek tisztító megpróbáltatásai, az első lépés Isten felé, a «kerekasztal lovagjai», a fenséges «napáldozat». Néhol a korábbi halvány pár vonás helyén most színes, pompás jelenetek mozgalmassága gyönyörködtet; ahol a korábbi mű a szereplőket csak egy-egy futólagos vonással mutatta be, itt sok-sok apró eset során eleven megnyilatkozásban állítja eléink őket.

Balanyi György könyvét, mint történeti és hagiografikus irodalmunk nevezetes gazdagodását, örömmel köszöntjük.

László Vince.

Gujás Tivadar: Sirokkó. Egy egészen fiatal tehetség első szárnypróbálgatása. Nem nagyigényű dolgok, 33 darab, nem is elbeszélés, inkább rajz, hangulatkép, elmélkedés, egy-egy rövid élmény megrögzítése, nagyobb alakítóképeség nélkül, de mély érzés-

sel, és ami a legfőbb: igaz hittel. Ez apróságok tehát, melyek akárhányszor imaszerű fohással végződnek, az építőirányú irodalom közé tartoznak; őszinte, benső hit vonul végig a kis kötetben, melynek fedőlapját is a töviskoszorús Megváltót ábrázoló rajz díszíti.

Az áhítható kereső olvasóközönséget kielégítheti e kötet, melyben több, igazán megkapó történet van. Egyébként a szerző írói tehetségéről érdemleges ítélet nem mondható, míg nagyobb alkotásokkal nem próbálkozik meg. Egyénisége már most is rokonszenvet kelt maga iránt.

Szelényi Ödön.

Gróf Wass Albert: Virágtemetés. *Gróf Wass Albert* verskötetét már csak azért is érdeklődéssel vettük kezünkbe, mert az elszakított magyarság egyik irodalmi megnyilatkozása. *Virágtemetés*, írja köteté homlokára Wass Albert. Temetéssel küldi útjára — tudunkkal első — verskötetét. Ha e versek fájdalma nem lenne több ifjúkori szenvedésnél, ha nem lenne *igaz*, szóvá sem tennék. De kell-e ma «tenyésztieni» Erdélyben a fájdalmat? Ahol «egy évben kétszer hull a falevél, mikor a holt mezőre az élet lüktetése visszatér, ahol a könnyes, régi nóták, rügyek között a hervadást dalolják...»

Ha jönne valaki,
aki egyszer megmondaná nekem,
csak úgy suttogva, csak úgy csendesen:
ahol ennyi csodavirág terem:
a hullámos erdélyi bércen,
mért sír a szél?...

Ez az egyik forrása a kötet borongó hangulatának. A másik kevésbé megfogható. Valami határozatlan bús érzelem tölti el a költő szívét, de egy kötetten keresztül ugyanaz az elégius hang kissé fárásztoan hat. Formaművészetén meglátszik, hogy sokat tanult az újabb költőktől. A könyvet a kolozsvári Minerva szinte luxuskiváltságban adta ki.

Gál János.

Borbély István: A régi Torockó. Kolozsvár, 1927. Dr. Borbély István kolozsvári unitárius kollégiumi igazgató kis könyve önérzetes vallomás hirdetője. Azt hirdeti, hogy «a Székelykő magyar és unitárius népe az idők romboló árájában is sziklaszilárdan áll és él s büszke gyönyörűséggel tekint őseire vissza». Ez a ma képe, a könyvecske

pedig azoknak a fergeteges időknak az eseményeit beszéli el, melyek nem bírták megtörni a kis magyar bánya-város maroknyi lakosságát, sőt azt a maivá formálták ki és edzették meg. Sok baj, keserűség érte a régi Torockót s ezt a változatos multat dicséretre méltó tárgyilagossággal mondja el Borbély. Nem magyarázgat, nem szépítget; lelkiismeretes komolysággal építi fel előadását és meggyőződéses igazságkereséssel tép szét olyan legendákat is, mint pl. a lakosság unitárius hitre való áttérésének kedves, de alaptalan meséjét, ami pedig bizonyára neki magának is nehezeére esett. Az elfogulatlanul keresett igazság azonban csak annál meggyőzőbb erővel hat s csak annál fokozottabb mértékben mélyítheti el a kis Torockó mai lakosának történeti öntudatát. Bár volna minden kis falunknak ilyen történeti könyve, a Felvidéken épen úgy, mint Erdélyben vagy a kopár Alföldön! Akkor remélhetnők, hogy az együtt átélt szenvedések emléke összeforraszthatná egy-egy kisebb terület lakosait, felébreszthetné bennük az együvé tartozás érzését s így fogékonyrá tehetné őket annak megértése iránt is, hogy valamennyien egy nagyobb kulturális közösségnek, a magyarságnak a tagjai. A Borbélyéhoz hasonló kis monografiák a multon keresztül egy-egy szállal fűznék egymáshoz a kis falvakat s ezek a szellemi fonalak sokszor erősebbeknek bizonyulnának, mint a mai államgépezet parancsszavára kiadott közigazgatási intézkedések. Ebből a szempontból tekintve örömmel kell üdvözlönnünk minden kísérletet, amely a mult idők mulasztásait pótolni óhajtván tanulságos könyvet nyújt egy-egy vidék multjáról az érdeklődők kezébe, s mert ezt a magasabb didaktikai célt Borbély könyve sikerrel érheti el, őszintén kívánjuk, hogy minél előbb jelenhessék meg könyvének második része, amely az újkori, a jelek szerint igen érdekesnek ígérkező fejlődést fogja elmondani.

M. E.

A magyar nő könyve. Szerkesztette Pechyné Bartók Mária. Losonczy Sán-

dor könyvnyomdája. Losonc, 1926. Ez a könyv a magyar nemzeti érzést akarja az elszakított felvidéken erősíteni, elsősorban a magyar család lelke, az asszonyok körében. A dagályos előszó szerint: «Ezt a könyvet a magyar nők számára írtuk azzal a látó hittel és megnyugtató bizonyossággal, hogy a Gondviselés a magyar nő elé a mai adottságok között szent és megbecsülhetetlen értékű feladatot állított». A könyv tartalma részben régi, jól ismert költemények, cikkei közlése, részben új, erre a célra készült szellemi termékek. Amazok közt találjuk például Garay Magyar hölgyét, Arany Itthon című költeményét, Kiss József Czobor Erzsikéjét. Úgy lehet, ezek közlése a Szlovenszkóban, ahol a magyar könyv terjesztése nehézségekbe ütközik, nem felesleges. Az új cikkek közt legértékesebb Alapy Gyula hosszabb tanulmánya, *A magyar nő a történelemben*, mely a csodaszarvas mondájában megörökített leányrablástól kezdve Tutsek Annáig és Szabóné Nogáll Jankáig nyomon kíséri a magyar nő társadalmi életét és szellemi fejlődését. Főleg Szent László és Kálmán király törvényeit és Takáts Sándor munkáit aknázza ki a lelkes hangon tartott történelmi elmefuttatás. Egyed Aladár a falugondozásról ír a falú anyagi jólétének emelése mellett szellemi nevelését is sürgetve. Madame Sans Gène (ez tán mégsem helyes álnév egy komoly cikk élén), valamint Sziklay Ferenc a magyar nő közéleti feladatait vitatja meg szintén főként a falura való tekintettel. Okos dolgokat olvasunk még a magyar népművészet pártolásáról (Bazilidesz Barnáné) és a leányserkészetetről (Limbacher Rezsóné). Hacsak egy része is megvalósul annak a sok szép dolognak, ami e cikkekben mint terv, óhajlás és kötelesség fel van sorolva, akkor a szlovenszkói magyar nők megtették tartozó kötelességüket hazájuk iránt és ez a könyv több lesz, mint írott malaszt: tett, ami minden Demostenesnél szebben beszél. S bizonyára ez volt létrejöttének is igazi célja.

Z. A.

Színházi szemle.

Új magyar darabot kettőt hoztak az utóbbi hetek. Az első, Nyáry Andornak *Nyúl a bokorban* című parasztkomédiája, hamar elintézhető. Egy kabaré-ötletnek három felvonásra nyújtóztatása az egész. A közönség magát az ötletet sem találta elég mulatságosnak, elnyújtása miatt pedig unatkozott. A darab egy-pár előadás után végleg le is tűnt a Nemzeti Színház műsoráról.

A második magyar darab, Zilahy Lajos *Világbajnok*-a, szintén bohózat. A népszerű szerző, ki újabb drámairodalmunknak egyik legfigyelemreméltóbb értéke, a magyar sorsba merészen belenyúló *Fehér szarvas* után most könnyebb fajsúlyú darabbal kísérletezett. Szándékának egy hirlapi nyilatkozatában maga is kifejezést adott, kijelentvén, hogy a *Világbajnok*-kal nem voltak komolyabb céljai. Milyen kár pedig! Hiszen a bohózatnak műfaji meghatározottsága egyáltalában nem teszi lehetetlenné, hogy benne akár klasszikus magasságba is ne emelkedhessék az író. S a *Világbajnok* alapötlete olyan kitűnő, hogy irodalmibb ambíciókat érdemelt volna meg. A darab középpontjában egy híres, eddig veretlen boxbajnok áll, akinek épen világsikerei érdekében tartózkodnia kell a nőktől. Egy kis leány azonban a fejébe veszi, hogy elvéteti magát a nőkerülő izomfival. Terve sikerül is s a roppant kedves komikum abból fakad, hogy egy ici-pici kis lány legyűri ezt a nagy, erős világbajnokot. Abból fakad? Rosszul mondtuk. Csak fakadna, hogyha hősenek alakját az író több meggondolással rajzolta volna meg. Ez a bajnok, sajnos, nagyon is erőtllenül küzd sorsa ellen s az a benyomásunk, hogy egyáltalában nem méltó ellenjátékosa a pöttöm kis leánynak. Sokkal erősebb egyéniség a bajnok menagerje és trénerje, aki mindenáron ki akarja menteni sportnevelésének büszkeségét a rózsás kis női karmok közül. Így azonban a darab elsiklik arról a vágányról, amelyen futnia kellene s amelyre nyilván szerzője is indítani akarta s a

komikus küzdelemből épen a legérdekesebb hatáslehetőségek sikkadnak el.

Zilahynak kiváló tehetsége, nagy színpadismerete persze így is érvényesül, kár azonban, hogy témáját ő maga sem vette elég komolyan s megelégedett azzal, hogy «nyári darabot» írjon.

A Vígszínház előadása sablonosan korrekt, hidegen kifogástalan.

*

A külföldi újdonságok közül Galsworthy *Ezüst kazetta*-ja a legfigyelemreméltóbb. A darab annak a visszásságnak bizonyítására íródott, hogy a társadalom a bűnök megtorlására kétféle mértékkel mér: a gazdagok bűnét enyhén ítéli meg vagy épen palástolja, a szegényekét a törvény szigorával sújtja. A darab meséjének folyamán egy lopási história kapcsol össze egy előkelő angol családot, melynek léha fiútagja könnyelműségből lopásba keveredett s egy munkanélkül lézengő embert, kinek a felesége épen e családba bejáratos takarítóasszony. Mindketten ugyanazt a tettet követik el, a gazdag fiú kisiklik a törvény alól, a szegény embert becsukják érte.

Nyilvánvaló, hogy Galsworthy ezt a témát a maga szociális felfogása szerint célzatosan egyoldal felé hegyezi ki. A darab a felépítés következetessége szempontjából több helyen nagyon is támadható, de tagadhatatlan az írónak abbeli ereje, hogy a legközönségesebb esetekből is érdekes mesét tud fonni és hogy a látszólag legmindennapibb eseménynek is világnézeti mélységet (persze elfogultat) tud adni.

A Vígszínház előadásának két legnagyobb erőssége Varsányi Irén és Somlay Károly. Varsányi játssza a takarítóasszonyt. Csodálatos, hogy már megjelenése is milyen tökéletesen élénk állítja az alakot. Az a munkában görnyedt hát, az a nehézkes járás, az az örökösen szomorú, fáradt arc, az a lassú beszéd annyira illuziókeltő, mintha egyenesen az életről lépett volna a színpadra. Somlay a takarítóasszony férjét játssza brutális erővel,

mely a törvényszéki jelenetben szinte lázító lendületig hevül.

A darabnak bántóan tendenciózus hatását a Góth párnak karrikaturáig menő túlzása — ök játszották az előkelő angol házaspárt — még kellemlenebbé fokozta. Pedig itt csak Rajnai Gábornak volt joga a karrikatúrára a könnyelmű fiú szerepében. Helyesen és művészi mértéktartással élt is e jogával.

*

Az ezüst kazettánál nagyobb sikere volt Romain Coolus *Husvéti vakációjának*. A darab mielőtt a Kamaraszínház színpadára került volna, átdolgozáson ment keresztül. De még így is kellett nélni több maradt meg benne a kínos szituációkból. Mert a darab hősné, az intézetből husvéti vakációra hazakerült 14—15 éves gimnazistának még e megfésült formában is nagyon nyugtalanító az a túlságosan heves érdeklődése az ő szépasszony mamája iránt. Ennek a pezsgő vérű elvált asszonynak egyik udvarlójával szemben valóságos féltékenységet érez, a másikat — lévén ez sokkal öregebb — ellenben nyomban kegyeibe fogadja. A főtéma kínos voltát ugyan már nem fokozza, de mindenesetre aláhúzza a fiatal anya testvérnénjének, egy öregező kisasszonynak szerelme a kamaszodó fiú iránt és féltékenykedése a nővérével szemben.

A darab tárgyának e kellemetlen voltát nem pusztán erkölcsi szempontból kifogásoljuk. Elvégre Sophokles az *Oedipus király*-ban, Alfieri a *Mirrán*-ban még tovább ment. Amott a fiú megöli az apját, anyját nőül veszi (igaz, hogy nem tudja róluk, hogy szülei), emitt pedig egy leány arra a gondolatra ébred, hogy a saját apjába szerelmes. De minő nagy értékek fakadnak e nagy tragikusok e kényes témáiból! Sophoklesnél a végzetnek minden emberi akaratot eltaposó hatalmát bámuljuk, Alfierinél pedig valami csodálatosan mély lélekábrázolás kap meg, mely még hozzá a tárgy kínos volta ellenére is finoman tartózkodik.

Coolus *Husvéti vakáció*-ja azonban, amely — ismételjük — a Kamaraszínház színpadára erősen letompított formában került, semmi egyéb értéket nem hoz, mint egy hatásos szerepet. S Bajor Gizi e szerepet kitűnően játssza. Fiús egyéniségét eddig is többször láttuk már színpadon megnyilatkozni — legérdekesebben talán mint *Figaro*

házasságának Cherubinjét — de amit itt produkál, az minden eddigi ilyen-fajta szerepének koronája. A síheder kamaszságot nem túlozza el; széles, fiús mozdulatait nem húzza alá ríki-tóan, hanem jellemzettsége ellenére is diszkrét. Megnevettetni és meghatni egyaránt tud. Legfinomabb az után az egyébként undorító jelenet után volt, amikor anyját a fiatal udvarlóval csokolózni látja. Ijedtében az ajtó függönye mögé búvik s mikor a szerelmes pár kimegy s ő a függöny mögül előszédeleg, a közönség meghökkenve pillant rá: mivé lett ebből az eleven fiúból egy-két perc alatt! Összetört lelkű, sápadt, segítség után kapkodó, szánandó kis gyerek! Első mozdulata az, hogy a szoba másik végében az egyik asztalon levő fénykép után nyul. Anyjától elvált apjának képe van ott. Még tiz-tizenöt lépésre van tőle, de keze már ezt keresi, mintha bele akarna kapaszkodni, mintha segítséget akarna kérni tőle.

Aczél Ilonától sokkal különb játékot is láttunk már. A fiatal, pezsgő vérű asszonyt kissé langyosan játszotta. Dicsérjük finomságát, hogy a szerep erotikumát nem élezte ki, de ennyire eltompítania sem lett volna szabad, mert így az egész alak érthetetlen. Hettyey Aranka az öregező leány szerepét e darabhoz nem illően, pathetikusra hangolta. Ezt a szót: *mandulalorta*, úgy ejtette, mintha Stuart Máriát küldötte volna vérpadra. Petheő Attila az idősebb házibarát alakját megható melegséggel játszotta.

*

A harmadik külföldi ujdonság, Aifred Neumannak a Magyar Színházban előadott *Oroszország*-ja, kiabálóan izléstelen munka. A régi füzetes regények olvasóival egy színvonalon álló közönségnek való, nem pedig igényesebb publikumnak. Beteglelkű cár, akarat nélküli cárevecs, a cár ellen hazafiságból összeesküvést szító kancellár, együgyű udvari intrika, hátborzongató jelenetek, korbács, hurok és pisztoly; ezekből az elemekből tevődik össze ez a ponyvamunka, amelynek kedvéért a színház forgó színpadot állított fel, legjobb erőt, így Csontos Gyulát vonultatta fel, a Nemzeti Színházról vendégül elkérte Ödry Árpádot s rendezésére külföldi rendezőt hivatott. Minde reklámízü mesterkedés azonban nem tudja leplezni a darab ürességét. A forgó színpadot látta már a budapesti közön-

ség (a színház helytelenül hirdette, hogy nálunk még nem volt ilyen, igenis volt a Népszínház-Vigoperában!), a külföldi rendező semmivel sem különb a mieinknél, sőt...! Csontos Gyula valóban kitűnő produkál, de hogy jó színész, azt eddig is tudtuk, ami pedig Ódry Árpádot illeti, aki az ő művészetében gyönyörködni akar, az nézze meg *Hamlet*-ben, *A diktátor*-ban vagy *III. Richárd*-ban.

*

Igen, *III. Richárd*-ban! A Nemzeti Színház újabb Shakespeare-siklusából hadd emeljük ki ezt az egyet éppen főként Ódry kedvéért, kinek ez egyik legjobban kidolgozott és átgondolt szerepe.

Megjelenésében érdekes természetnek és arcának ellentéte. Félvállú és sánta, de arca inkább szép, mint csúnya. Elvégre a nőhódító Richárdból nem lehet teljesen visszataszító jelenséget formálni. Hanglejtése érdes, kemény, kaszárnyaizűen durva. Lady Annával való nagy jelenetében mindjárt feleléseivel magyarázni igyekszik azt a hatást, amit a nőre tesz. Valósággal parancsolóan topann eléje s amikor a koporsó fegyveres kísérei útját állják, két kezével valósággal szétvája az eléje meredő dárdákat. De éppen ilyen kitűnően játssza meg Richárd alakoskodó vonásait is, kivált amikor kérelmetti magát az annyira óhajtott korona elfogadására. Kitűnően megoldott jelenetei közül talán a legmegkapóbb, mert a legelmélyítettebb, amikor az álomjelenés után harcha indulva katonáihoz buzdító beszédet intéz. Ódry nem csinál belőle rétori munkát, mint a legtöbb színész tenné: nem is egészen katonáinak beszél. Feléjük fordult pózából egyre kiesik s úgy érezzük, hogy inkább megához szól, inkább magát biztatja. A rá kétségbeesést kiáltó szellemek átkát látjuk megfoganni s érezzük, hogy ennek a megrokkant önbizalomnak csatát kell veszítenie.

Ódry *III. Richárd*-jában csak egyet szeretnénk kissé másképen. Az a benyomásunk, hogy az alak túlfűtött izgalmát azokkal a tulságosan heves mozdulatokkal s azzal a gyakran kiabálásba erősödő hangossággal külsőképen is túlon túl érezteti. Legfeltűnőbb ez az álomjelenés alatt, amikor minden egyes szellem feltűntekor izgatottan dobálja magát a sátorágyon, sőt egyszer-egyszer egy heves elhárító mozdulattal

szinte kergetné is magát a jelenést. Ez szükségtelen és kissé erőltetett. Nem akarjuk Ódry játékához mérni néhai való Gyenes Lászlót — ezt a derék, kiváló színésznünket, aki azonban elmélyedésben nem versenyezhetett Ódryval — de emlékezünk, hogy az ő viselkedése e jelenetben éppen eszközeinek egyszerűbb volta miatt fantázia-mozgatóbb volt. Gyenes mozdulatlanul feküdt az ágyon s csak a jelenet vége felé emelkedett sóhajtól a melle lassan, nehezen, mintha valami lidércnyomás ülne rajta.

A többi férfiszereplő közül magasan kiemelkedett Abonyi Géza *Richmond*-ja. Áhítatos, nemes jelenség volt, csupa dalias erő. Dikciójának emelkedett szépsége itt is gyönyörűen érvényesült. Ellenben Gál Gyula *Buckingham*-jét, ezt a nagyon fontos szerepet, nem éreztük helyesen megjátszottnak. Gálnak ama hibája, hogy komplikáltabb szerepének különböző vonásait nem tudja egységbe markolni és inkább jeleneteket játszik, semmint egész alakot formál, sohasem volt még ennyire feltűnő. Első jeleneteiben *Buckingham*-et becsületes, szinte jóságos embernek mutatta be s csak később játszotta meg annak, ami: fondorlelkű intrikusnak.

A nőszereplők közül méltán volt legnagyobb sikere Márkus Emiliának, *Lady Anna* megszemélyesítőjének. A kérés jelenetben, amikor férjének és apósának gyilkosa apósa koporsója előtt kéri meg kezét s ő végül is igent mond *Richárd*-nak, ezt a bizonyíhatatlan átalakulást azzal próbálta magyarázni, hogy ettől a féktelen erélyű férfitől szinte hipnotizáltak mutatta magát. Tágra nyílt szeme néha szinte kérdezni látszott, hogy mi is történik most vele. Mikor a jelenet derekán egyszer tekintete *Richárd*-éval találkozott, ijedten nyújtja két karját feléje, mintegy elhárítva ezt a lenyűgöző hatást magától, hogy azután ernyedten ejtse megint alá.

Margit királyné átkait *Fáy Szeréna* szépen és erővel deklamálta, egyébként azonban eszközei kissé banálisak voltak. Ellenben *Halmy Margit*, mint *York hercegnő*, a maga bensőséges, lélekbe fordult játékával nagyon megkapott.

A rendezés a maga gyorsütemű jelenetváltozásaival a Nemzeti Színháznak az utóbbi években bevált módszere szerint történt. Valami elsietség, valami félig kész azért mégis érezt az

előadáson, mintha a szükséges számú próbák hiányoztak volna.

Galamb Sándor.

Zenei szemle.

A Beethoven-ünnepségek után, amelyek zenevilágunk és a nagyközönség oszlatlan részvétele mellett folytak le — zeneéletünkben némi ellanyhulás állt be, de azért az elmúlt hetekben jelentős bemutató s nagyértékű hangverseny volt az Operaházban és egy emlékezetes vendégszereplés a Városi Színházban.

Az Operaházban Verdi *Falstaff*-ját mutatták be. Harmincnégy évre olasz premierje után. Elismerés illeti *Radnai* igazgatót, hogy a műsornak ezt a hiányát sietett pótolni. Verdi nálunk ma inkább él, mint valaha s ha a rendkívüli mester *Falstaff*-ját nem ismerjük — hiányos képet kapunk róla.

A *Falstaff* különleges helyet foglal el Verdi nagyszámú színpadi műve között. Egyetlen vígoperája s egyben utolsó műve ez a mesternek, melyet nyolcvanvesztendőskorában írt, amikor rég kialakult stílusa és a «verdizmus» évtizedeken át dicsőségben fűrésztötte szelid, ősz fűrtjeit. Ez a kiapadhatatlan zenei lélek abban a korban, amikor már a toll nem szokta jól fogni a papírost — stílust változtatott, átvette Wagner geniális szelleméből azt, amit egy olasz használhat s megtartva ősi egyéniségét, az idők új szelleme szerinti hamisítatlan olasz opera buffát írt. Olyan frissességgel, ötletesen, humorosan, szellemesen és fölünyes jókedvvel, amelyet akár a régi Rossini, akár a modern Puccini (*Gianni Schichi*) megirigyelhetett volna. Pajzánkodik, humorizál, kacag, nevet, csúfolódik, mérgekedik, ellágyul, majd patétikusan szával és önmagát figurázza ki ez a zenekar. Meleg, mély kedély szeretetteljes, apró csinjei futkosnak a zenekarban. Összebogozódnak, feleselnek, ellenkeznek, ölelkeznek, veszekednek és kibékülnek a hamisítatlan olasz motívumok s frázisok és olyan tökéletes zenei nyelven jellemeznek embereket, helyzeteket és hangulatokat, mely a szobor, kép és beszéd együttes plasztikusságával felér.

Verdi már utolsó előtti művében, az *Othello*-ban szakított hagyományos zárt zenezámaival és slágereként elhelyezett ariosóival és nagyáriáival.

Elszakadt a zenétől s a szöveg felé lépett egyet. *Falstaff*-ban már egyenesen vezérmotívumokkal dolgozik s a régi nagy ívelésű, hatásos, kellemes, megkapó «grand melodie»-kat széttöri, felaprózza s mozaikszerű szépségekből épít fel olasz szövévszékeken font zene-selymét. Énekbeszéde természetes, közvetlen, hajlékony — hiszen olasz. Ez a deklamáció a zene szelleméből nőtt ki, a Wagneré — az irodalomból.

A «*La Donna e mobile*» komponistája ötven év után vezérmotívumokon építi fel partitúráját. Ezért a stílusváltozásért illeti meg különleges zeneirodalmi hely a *Falstaff*-ot.

Az Operaház előadása gondos. *Palló* Imrét a címszerepért nagy dicséret illeti. A zenekar kitűnő volt. De a díszletek ellen stílusbeli kifogásunk van, mert Shakespeare nevetettő nőhódítóját és korát nem lehet archaizálóan futurista keretekbe helyezni.

Emlékezetes szép hangverseny volt április 25-én az Operaházban.

Rómából, minden művészetek ősi városából, a szent bazilikák kórusairól elindult egy kis csapat, ministráns ruhában, fehér karinggel és 150 klasszikus egyházzenei gyöngyöt tartalmazó vasikos kótáskönyvvel, hogy a mai eltortult, békétlen világ népeinek a legtisztább zeneművészet csodatevő legnemesebb hangján énekelje:

«Dicsérjétek az Urat, mivelhogy jó-ságos; zengjétek nevét, mert édes. Minden, amit csak akart, megteremtett égen és földön.» A gregorián és a polifon éneklési mód világhírű szakembere, Raffaello *Casimiri*, lateráni kanonok, a San Giovanni in Laterano, San Pietro Vaticano, Santa Maria Maggiore és a Sixtus-kápolna énekeseiből alakított a capella korussal most járja a világot. Így került hozzánk az érdemes énekkar, mely a katolikus zeneművészet másfélezeréves nagy hagyományait őrzi. Gyermekek és férfiak a nagyszerű együttes összetétele. Szoprán, alt, tenor I., II. s basszusra tagozódik. De csak annyira, amennyire egy Stradivari hegedű négyféle húrral van felszerelve. A hangszer maga egyedség, amelyen belül egyik húr birodalmát a másíkra is át lehet vinni. A hangszín más-más, de a hangszekrény ugyanaz s a belőle áradó minden zengés testvéries vonást mutat. Ez a hangzásbeli testvériség, ez az egyöntetűség, ez az akusztikai folyamatosság, ez

a tökéletes érzékenység teszi nagyvá a kórust, ahol a tízéves fiúcskában s az őszhajú páterben együgyuan azon zenei szellem él: az Isten dicsőségét szolgáló énekművészet áhitata. Ez az éneklés nem csupán művészet, ez már valami grandiózus zenei szertartás, a művészet hatalmától felmagasztosult lélek emberileg érzékelhető mélységes hódolata Isten, Hit és Egyház előtt. Nem lehet olyan teremtett lélek, amelyik *Tomaso Ludovico da Vittoria* (1545—1611) négyyszólamű *Responsum*-ának erre a zenei szavára:

«Et inclinatio capite emisit spiritum» — meg ne alázkodjék.

A *Societas Polifonica Romana* műsorának minden számáról, szálgúldó és örvendező tollal hasábokat kellene írni. De természetesen inkább a művekről, mert a hang elmúlik, elszáll, de az ihletett opuszok, íme, sok századon át megmaradnak, élnek és felmagasztosítanak. Az egyházi zene-művészet legnagyobb fejedelmének, *Palestrina*-nak lánglelkét csodáltuk leginkább. Micsoda magaslat! A legdrágább és legjobb illatú zenei tömjénfüst Isten oltára előtt. *Orlando di Lasso*, *Josquin des Pres*, *Luca Marenzio* művei: a világ legszebb zenei imádságoskönyvének legtökéletesebb oldalai.

A *Polifonica Romana* világhírű kórusának maestro *Casimiri* nemcsak karmestere, hanem a lelke. Pompás, erős, olasz típus. A középkor lelkes hitshónokaira emlékeztető törhetetlen energia sugárzik róla. Tökéletes muzsikusság. Ideális karmester. Énekkara élén látni: esztétikai élvezet. Nagy tudós és kitűnő író.

Közönségünk felejthetetlen emléként vitte magával a szep estét, melynek védnöke *Klebsberg Kunó gróf* kultuszminiszter volt.

*

Öt világrész elismert és ünnepelt legnagyobb férfienekese: *Saljapin Fedor* május 14-én járt nálunk. Nevezetes dátum, melyre évtizedekig emlékezni fog a magyar zenevilág. Tavaly hangverseny keretében már élveztük tüneményes hangját, de igazi területén, a színpadon, most láttuk először. A Városi Színházban *Faust* Mefisztóját énekelte. Ha egy hangot se énekelte volna — akkor is feledhetetlen színeszeti élményként állana előttünk. Hatalmas, arányos alak, remek színpadi megjelenés. Tökéletes arcjáték, a leggondosabb mimika s az egész ember-

ből, minden mondatából és mozdulatából árad a természetesség, a közvetlenség. Felfogásában Mefisztó fölényesen emberinek és démonian sátánnak tetszett. Ember és emberiségveszejtő nagyúr volt, aki most épen *Margit* és *Faust* szerelmi ügyével bibelődik, de örökkévalóan él még talán a holt világ felett is. Hangja: a legszeleesebb skálájú basszbariton. A rendkívüli basszusok földjén, Oroszországban, termett csodálatraméltó őserő. Százzsinú, hajlékony és bűgő, tökéletes férfihang. Ilyenkor veszi észre az ember, hogy milyen tökéletlen hangszer egy *Guarnerius*-cselló az emberi hang mellett! Énektechnikájáról külön talán nem is szabad beszélni. A tökéletesség legfelsőbb foka. Úgy énekel, mint ahogy vágat a szél, cikázik a fecske, vagy nyílik a virág. *Papp Viktor*.

Művészeti szemle.

A belga művészettörténeti kiállítás.

A művészeti idény vége felé olyan hatalmas, nagyjelentőségű kiállítás nyílt meg a Múcsarnokban, melyhez hasonló aligha csillogott még a magyar főváros falai között.

A művészet egyik leggazdagabb, legcsodálatosabb erdeje, a belga műzeumok kincsestára idejött a helyünkbe. Mindazok, akiknek nem adatott meg, hogy a flamand s az újkori belga művészet, a brüsszeli, az antwerpeni, brügesi, gandi és más nagy műzeumok féltett remekeihez elzarándokolhassanak, most szinte hiánytalan vonalba összefogva gyönyörködhetnek e remekművekben. A legnagyobb hála illeti meg a belga művészeti köröket, hogy a magyar művészetszerető közönségnek alkalmat adtak erre a szinte páratlan, nemes, ritka élvezetre, hogy nemzeti kincseiket elküldték hozzánk, a nagy meszeségbe, hogy itt sugározhassák egy ideig azt a ragyogást, amit a flamand művészet fókusza évszázadokon át magába gyűjtött.

Az európai művészet ékes bazilikájának Itália és Flandria a két legnemesebb, leggazdagabb pillére. A régi flamand művészet hosszú időn keresztül egyedüli versenytársa volt a nábobbi olasz képzőművészetnek. Sokféleképen hatottak is egymásra, más-más utakon jártak, de sokszor össze is találkoztak az egy örökszép ösvényeinek metszópontjain.

Az úgynevezett «flamand» művészet

szorosabb határait meglehetősen nehéz megvonni. Általánosságban azoknak a művészeknek korszakalkotó működését szokás e gyűjtőnévvel megjelölni, akik a mai Belgium földterületén éltek és alkottak. Ámde ebbe az óriási körű és hatású munkásságba nagyon sok ponton bekapcsolódik a németalföldi és a régi német művészet is.

A flamand művészet virágzása idején sokáig megérezte a mindenfelé el-sugárzó olasz hatást, de azt nagyobb- részt mindig felszívta magába és hosszú ideig nemzeti gyökerekről hozta leg- jelentősebb virágait. Később az olasz szájak elszakadtak s a földrajzi és poli- tikai helyzet a francia hatás elé nyi- totta meg a kapukat. A francia klasszi- cizmus teljesen elhódította ezt a neve- zetes művészeti területet, úgy, hogy a belga nemzeti állam kialakulása után már szinte csak a francia befolyás nagyon is feltűnő jegyét látjuk az újabb műalkotásokon. A belga művészettör- téneti kiállítás három nagy szakaszra osztható.

Az első a régi, nagyszerű flamand művészet termékeit csillantja felénk. A második a francia hatás alá került újkori belga művészet eredményeit foglalja magában. A harmadik a ma művészetét mutatja be.

Csak természetesen, hogy a legnagyobb kincseket az első csoportban láthatjuk.

Ezeket a remekműveket részletesen méltatnunk szinte lehetetlen. Ezt már elévgezte a művészettörténet. Kőte- kvére menő tanulmányok beszélnek ezekről az alkotásokról. A kritikusnak csupán a kalauz szerepét kell betölteni, hogy reámutasson azokra a művészeti csúcokra, melyek felé először kell tekintenie a tárlat látogatóinak.

Van Eyck az első tündöklő név. A Van Eyckek lángelméje gyújtotta föl Flandriában a művészet messze- fénylő fáklyáját. Johannes Van Eyck elmulhatatlan dicsőségét az antwerpeni múzeum egyik büszkesége hirdeti e kiállításon. Az úgynevezett *Szökőkutas Madonna*. Kicsinyke kép, de kereteit végtelenbe tágítja a zsenialitás. Ez a kép a kilenc szignált Van Eyck egyike.

Mellette két *Memling* mestermű lát- ható. Nicolas di Sforzane Spinelli arc- képe és még egy férfiarckép. Az egyik az antwerpeni, a másik a brüsszeli múzeum féltett kincse. Közöttük lát- ható Roger van der *Weyden* «Pietája». Alkonyi, misztikus világitásban, meg- ható gyöngédséggel ábrázolja a Krisz- tus-tragédia fináléját.

A legragyogóbb alkotások egyike *Rubens* néger fejtanulmánya. A három királyok imádását ábrázoló pompás művének egyik alakjához készült. Töb- bet mond, mint akárhány nagy, köz- ismert vászna. A flamand óriás hatal- mas művészetét még néhány kompo- zíció és pár ragyogó tanulmány csillog- tatja felénk. A nagymesterek közül Pieter *Bruegel* is nevezetes alkotások képviselik. Így a «Keresztrefeszítés», melyet a magyar származású, híres műgyűjtő M. G. Caroly ajándékozott az antwerpeni múzeumnak. Nagyon érdekes a «Hegyi beszéd» is, mely az idősb. P. Bruegelnek a mi Szépművé- szeri Múzeumunkban levő képének egyik sikerült ismétlése.

Hieronymus *Bosch* Szent Jeromosa a gandi múzeum kincse. Csak hosszas kérésre engedték át a belgák e ki- állításra.

A régi flamand iskola oszlopos tagjai közül de *Palinier* egy igen szép tájké- pével szerepel. Quentin *Melsys* útmu- tató művészetének nevezetes darabja a «Sirbatétel». Adrien *Isenbrandt* «Tró- noló Madonnaja» szervesen illeszkedik e sorozatba. E szép kép Glük Frigyes úr tulajdona. Joos van *Clève*-t a «Szent Család» reprezentálja méltóan.

Reánk, magyarokra különösen érde- kesek Barend van *Orley* művei, melyek II. Lajos királyt ábrázolják.

A ragyogó mult gyöngyfüzéréből megemlítjük még Colijn de *Coter*, Hugo van der *Goes*, Dieric *Bouts*, Jaques *Jordaens*, David *Teniers* nevét. Van *Dyck* dicsősége is több nagyhírű vá- szonról sugárik felénk.

A főlemítettek mellett természete- sen számos elsőrendű alkotás hirdeti még a flamand művészet nagyságát. A vonal tökéletes, törés nélkül tekint- hetjük át ezt a szinte mérhetetlen értékterületet. A nagy korszak szinte minden számottevő mestere beillesz- tődött e pompás sorozatba.

A belga művészet új korszakának jeles művészeit is teljes számban mu- tatja be a csaknem hatszáz műtárgy- ból álló kiállítás.

Kitűnő alkotásaival szerepel Alfred *Stevens*, ki az előkelő hölgyvilág festője volt. Arcképei elegánsak és mégis tartalmasak. De *Winne* egy öregasszonyt ábrázoló képével különösen megkapja a nézőt. Henri *Leys* korának egyik számottevő portretistája volt. Henri *Evenopel* teljesen francia hatás alatt dolgozott. A korán elhunyt művész két képe a modern anyag legjavából

való. Henri de Braekeleer e sorozat legjelentősebb művészei közül való. Pieter de Hooch bájos festészetének értékei nyílnak ki vásznain modern, teljes szírmokkal. («Férfi az ablaknál». «Ülő ember».) Louis *Arlantól*, a tenger rajongó és csodálatos festőjétől több képet szerettünk volna látni. *Opsomer* «Öreg városa» elsőrendű alkotás. *Vogels* tájképe nagy művészt revalál.

Laermans híres munkásságát legméltóbban a «Hazatérés a mezőről» reprezentálja, bár érdekes a későbbi korból származó «Viharfelhők» is.

James *Ensor*, *Edouard Agneessens*, *Boulenger*, *De Groux* és még számos ismert név teszi teljessé a modern rész vonalát.

A szobrászok között is több olyan művész szerepel, akik európai értéket jelentenek.

Constantin *Meunier* korszakalkotó művészetét ismeri az egész magyar műértő közönség. Munkáiból a mi múzeumunk is jó mutatót nyújt. Ezen a kiállításon is ő a szobrászok vezéralakja. Munkáival egész külön világot tárt föl. Itt is látható pár olyan alkotása, melyekben vésőjével örök emberi vonásokat bányászott ki.

Mellette a másik belga óriás, *George Minne* tűnik föl, mint méltó társ. Művei bensőséges szobrászremekek. «Az apáca» szinte közismert munkája. Csodás, finom alkotása az egyik női mellszobor. Mennyi gyöngéd szépség szól e lélekből lelkedzett, szívvel átmelegített márványdarabból. A «Kagylós ember», a «Fiú tömlővel», «A bánat» a modern szobrászat legjava értékei közé sorozandó. Van der *Stappen* neve triásszá egészíti ki kettejük világszerte megkoszorúzott nevét. *Victor Rousseau* vésője a bensőséges hatásokat domborítja elő a meleg szeretettel megmunkált anyagból. *Julien Dillens*, *Alberic Collin*, *Paul Derigne*, *Josué Dupon* művei a belga szobrászat magas színvonalának bizonyítékai.

A paletta művészei körébe visszatérve, *Anto Carte* nevét is meg kell jegyeznünk. Az «Ember a kenyérral» s a «Madonna» nagy erőt mutat. A legmodernebb felfogásúak közül *Woestyne* tűnik föl igen érdekes képpel. («A hegedűs».)

A ma szélsőséges, zavaros törekvéseinek forrongásából is bőséges mutatót adnak a hátsó termek. Itt a legmerészebb keresgélők ugrásai várnak a szemlélőre. Ezek a képek a világ minden pontján egyformák. A belga bé-

lyeggel ellátottak csakúgy nem tehetnek komoly hatást, mint azok, amelyek a párizsi «Függetlenek Szalonjában» lógnak. Teóriák szülőttei. Tiszavirágok. Néha színesek és mulatságosak, sokszor mosolyogva elkapjuk róluk a szemünket. Az itteni nevek közül legfeljebb azért jegyezz majd meg párat a közönség, hogy — mulatva emlegesse.

A grafikusok termeibe meglehetősen kevés mű jutott. De néhány igen szép rajz akad itt is.

Külön érdekesség a régi metszetek terme. Itt igen tanulságos, műzeties fontosságú lapokban gyönyörködhetnek a hozzáértők.

Néhány pompás régi gobelin is függ a falakon. Ezt a nagyszerű, párlát ritkító kiállítást minden művészetszerető magyar embernek meg kell néznie, át kell tanulmányoznia! Feledhetetlen élményeket nyújt a remekművek e káprázatos sorozata. Kevés európai városnak jut az a szerencse, hogy ezt a nagy, ősi gyökerű művészetet ilyen töretlen vonalban, egyszerre, együtt lássa. Művészeknek, laikusnak egyaránt el kell a Múcsarnok termeibe zárandozkodni, hogy ezt a ritka alkalmat felhasználja.

A belga nemzet melegebb, megbecsülőbb kézzszorítást nem adhatott volna a magyaroknak e kiállításnál. Fogadják érte egész Budapest halálját.

A tárlatot finom hozzáértéssel, nagy körültekintéssel *Paul Lamballe* úr, belga szépművészeti és közönyvtári főigazgató és *Pierre Bautier* úr, a brüsszeli szépművészeti múzeum őre szervezte és rendezte.

Magyar részről *Ybl Ervin* dr., a kiváló művészettörténeti író buzgólkodott lelkes szeretettel, mint segítőtársuk.

A tárlatról szép, mélynyomású képekkel ellátott tárgymutató jelent meg.

Nemzeti Szalon.

A Nemzeti Szalon sikerült összefoglaló kiállításban mutatta be *Paczka* Ferenc művészeti hagyatékát és *Paczkané Wagner* Kornélia munkásságát.

Paczka Ferenc igen jelentős tagja volt a régebbi művészi gárdának. Tanulmányait főleg Németországban végezte. Később hosszabb időt töltött Olaszországban. Itt ismerkedett meg feleségével, akivel harmonikus művészkettesben dolgozott egészen haláláig. Párizsi munkásságának korszakára *Munkácsy* nyomta reá a maga hatalmas egyéniségének bélyegét. De amint

a művész egyre több időt töltött a hazai tájakon, elhagyta palettájáról a sötét színeket és az impresszionizmus ragyogóbb, vidámabb tubusaiból dolgozott. Paczka kifejezetten kolorista lett. A derék művész nem járt valami teljesen egyéni ösvényen, mindvégig a kiforrott, kipróbált eredményeket tartotta szem előtt, de nem is utánzott senkit, ismerte a maga skálájának hatásait és ezen belől mindig derekasan, lelkiismerettel megfontolva alkotott.

Elmélyedt a népi életbe és nagy kedvvel festegette a színes, jellegzetes falusi alakokat. Ilyenmő alkotásai nagyon kedvesek. Arcképei között több feltűnően értékes alkotás akad. Jellemző erejével leginkább kiemelkedik a Görgey Arturról festett arckép és a fiatalkori Sarasate portré.

Művészeti hagyatéka maradandó értéket jelent.

Özvegye, Wagner Kornélia, különösen a grafikában alkotott figyelemreméltót. Főleg női fejekről, modellekről készített tollrajzai tanuskodnak komoly kulturáltságról, számottevő művészi felkészültségről. Szeretettel, bensőségesen ábrázolja az anyát gyermekével. Ilyenmő kompozíciói melegek, meghittek. Karcairól, algrafiáiról is elmélyedő, rokonszenves művészegyéniség szól felénk. Ezeknek a lapoknak a rajzbeli tudás a lelke s ezért a divatos irányok sohasem kezdhetik ki értéküket.

A Paczka művészpár munkássága egy már lezárt művészeti korszakhoz tartozik, de e korszakba jól esik visszapillantani, mert az akkori nemzedék lelkiismeretes elmélyedése int felénk belőle. *Mariay Ödön.*

Párizsi Magyar Akadémia. Ki hitte volna, hogy ilyen is létezhet? Az embernek az az első gondolata, hogy egyszerű címbitorlással áll szemben. Annyi bizonyos, hogy Kiss János soproni kezdeményezése óta az ifjú lelkesedések szervezésének igényesebb lett a formája s jelen esetben a színhelye is jóval nyugatibb.

Hanem lelkiismeretes embert a külsőségek ne riasszanak vissza. Megjelent az akadémiának egy könyve is *Tanulmánykötet* címmel. S amint illik, munkájából ítéljük meg az embert, illetve e friss akadémikusokat.

Amint gyanítható, nem az érett kor megszűrt bölcsességét találjuk a kötetben. Elannyira nem, hogy a cím is alig illik rá, hiszen a közölt cikkek nem any-

nyira tanulmányok, mint inkább lírai vallomások. És ezt a könyv jobbik feléről mondom. A kötet bélyegét és fokmértékét ugyanis *Bányai, Csanády, Féja* és főleg *Ajtay* írásai adják meg. Az első három költő, a negyedik szintén intellektuális változata az álmodónak. (Ő álmodta meg az Akadémiát is.) Nos, az intuitív típusnak ez a túlsúlya magyarázza, hogy a kötetnek kevésbé van racionális karaktere. Egyébként tisztában van ezzel maga a szerkesztő is. «Aki többre tartja a fogalmi rendszert az élő akaratnál, az eszközt a teremtető kiindulásnál, a fogaskerekek biztonságát az agyesejt mozgalmal plazmájánál», írja a bevezetésben, az valószínűleg nemcsak az ő biológikus irodalombölcseletét, de az egész kötetet is bizalmatlanul fogja forgatni. ¶¶¶

Nem lepek meg tehát senkit, ha kijelentem, hogy a pozitív vizsgálódás módszerének hiányában a kötet nem tanulmányoz semmit, hanem inkább magát kínálja a tanulmányozásra. Sietek hozzátenni, hogy jórésztben érdemes is rá.

Mert eltekintve attól, hogy a könyv egyetlen, itt-ott kusza, sőt a semmibe fuló — nagyon sok szép lapja van s a cikkek egyrésze oly szellemű, amely előtt nem lehet közönyösen elmenni.

Ez a szellem a lét és nemlét kérdése eszmélt magyarság nyugtalanságától terhes s megnyilatkozásaiban oly mélyen érzett fajszeretetet vezet, mely helyenként már a sorslátó és jövőt fagató miszticizmust sűrölja. Ez mondatja *Ajtay*-val, hogy a magyarság az emberiség lelkének izolált tája, az emberiség *tudatalattija*, melyben az Isten az élet jövő formáit érleli; s a Bólyaiakban is azt figyelni, mint megy végbe a faj adaptatója az új, nagyobb feladatokhoz. *Féját* hasonló érzések egy «magyar Hellász», a faj tökéletes formai kifejeződésének ábrándjára inspirálják; míg *Csanády*-val a székelységben láttatják a fáradt Európa érintetlen erőtaralékát.

Amit azonban e legendaépítő fajkultusz mellett a legszívesebben látok, az bizonyos egészséges tradicionálizmus, mely a multba mélyedő gyökereknél táplálkozva igyekszik új rügyeket hajtani. *Bányai* Balassa-arképe talán a legkerekebb alkotása a kötetnek; s a többi lapokon is gyakran idéződnék a régi nevek. És a maiak? Természetesen még sűrűbben; s ha helyenként úgy találjuk, hogy a róluk alkotott vélemények (pl. Kaffkáról s külö-

nösen Vargháról), nem eléggé világosan körülírottak s még kevésbé kiegyensúlyozottak, azt szintén a könyv szubjektív jellegének kell betudnunk. Hogy mégis mennyi világosan-látás és elfogulatlanság van e lapokon, azt legjobban az bizonyítja, hogy abban a kötetben, mely a legfeljebb módon viseli magán Szabó Dezső eszmei és formai hatásának nyomait, az a nézet jut kifejezésre, hogy e nagytehetségű írónknak művészi szempontból jogosult ironiája a gyűlölet hamis vágyára futott.

Mindent összevéve, a könyv bizonyos kielégítetlenség érzését hagyja az olvasóban. A gondolatok fejlődésének sok ügyletlenségén kívül, a közlésnek hol lihegőn kuszá, hol meg laposan semmitmondó módja is bántó. De látva egyrészt a magyar determináltságnak azt az eleven tudatát, mely a mult megbecsülésére hajlik; másrészt a fejlődés végtelenségébe vetett hitet, mely folyton új formák felvételére ösztönöz: önkéntelenül is azt kérjük magunktól, nem ez a generáció hivatott-e arra, hogy kibékítse az ellentétet, mely régi és modern irodalmunkat egymástól elválasztja.

*

Az Akadémiával szemben székeszemeset nem igyekszem leplezni, de nagyra tartom benne azt a *láthatatlan* szellemi közösséget, mely Párizstól Székelyországig ér. S e szellem megismeréséhez igen alkalmas adaléku szolgál *Ajtay Miklósnak*, az akadémia megtestesítőjének (ezt szinte szószertint kell venni), egy két évvel ezelőtt megjelent kis könyve, melynek címe *Esztétikai imperializmus* (Paris, 1925). Fiatal életakarat, új utak keresésének dacos heve lüktet e kissé zsúfolt tanulmányban, melyet lényegében a bergsoni filozófia egy zsenge magyar hajtásának lehetne nevezni, de amely ebben a formájában aligha fog helyet foglalni a szakirodalom számba vett munkái között. Sokan már a címét is esoterikusnak fogják tartani, azért nem lesz felesleges legalább a témáját jelölni meg a munkának.

Az *esztétika* Ajtaynál nem a szép tudománya, hanem a forma felvétele. A belső erőknél láthatóvá válását vizsgálja, ahol mintegy potenciálisan meglévő tartalmak öltének szükség-szerű alakot. Az organikus élet fejlődésmenete folyamatos esztétikai tevékenység, melyben rejtett törvények válnak testté. Ez az evolúció megha-

ladja a fogalmi megismerés határait s csupán az intuíció segítségével érthető meg. (A bergsoni származás nyilvánvaló e tételekben; de részben Crocra is emlékeztet, aki szerint a művészet aktualizálás: intuíciók anyagi kifejezése.)

Az *imperializmusnak* is sajátos értelmezést ad. Az ő használatában ez nem közönséges hatalmi törekvés, hanem szervező életakarat, az élet kiteljesedésének biológiai feszítőereje, mely anynyiban hódító, hogy a haladás és fejlődés ritmusát közli az élettelen anyaggal. Az esztétikai imperializmusnak ezek után tehát körülbelül ez a célja és jelentése van: az organikus élet s főként az emberi személyiség fejlődése intuitíve megismerhető alapot nyújt egy oly tudomány számára, mely tudatosíthatja azt az életfeladatot, melynek egy-egy faj a letéteményese az egyetemes emberi kultúra roppant folyamában...

Tehát itt is, bár igen messziről, a faj problémájára foglalkoztatja. Gondolkodásának ethnikai iránya, mely különösen a biológiára és lélektanra támaszkodik, kétségkívül rokonszenves. Ami kifogás alá eshetik benne, az legfeljebb az, hogy eszmei kifejtésén bizonyos iskolázatlanság érzik. Ajtay ugyan bölcsészettudor, de azon a területen, melyen most dolgozik, határozottan autodidakta. Hozzátehetem, hogy mint ember is kissé fantaszta, sőt különc, aki azonban életének legapróbb vonatkozásában az egyéni gondolkodás lehetőségének követelményei szerint rendezkedik be. S mivel szerfölött szívós is, erőfeszítéseitől még sokat várhatunk.

S hogy micsoda ideálok fűtik, arra a könyv előszava vethet némi világot. Tudnunk kell, hogy a munka egy sorozat első számaként jelent meg s szerkesztője, Nagy Iván, ezt a közös programot tűzte ki: Céljuk egy új és mégis ezeréves nemzeti közszellemet teremteni, a fiatalokét, kiket a világháború hurcolt el az iskolapadokról s most nyugaton tanulják meg, hogyan kell magyarnak lenni. «Ki akarjuk tártani a magyar pusztaságot körülsáncoló bátyák kapuit. Hadd fujjon végig friss, magot hintő szellő a magyar ugaron». — Ez az Ady hangja. Akik azonban az ő szavával üzennek, azok már dolgoz, hívó és szerény őrtálló katonái annak az új nyugatra-vándorlásnak, melynek hűszegényhány év előtt elporlyázott felderítője még csak vigasztalan, sötét dalokat zengett. *Tóth Béla.*

Amerikai könyv rólunk. *A fehér lovas útja.* («The Trail of the White Knight.») Irta Bruce Graeme. Kiadja George H. Doran Co. New-York, 1927. — Rövid időn belül ez a második amerikai regény, melynek tárgya a kommunizmuson átesett magyarság sorsa. Csodálatos varázsa a magyar földnek és fajtának, hogy a Nyugatról jött emberek rokonszenvét megszerzi, ha még olyan elfogultak voltak is előbb. De tragikum, hogy a Keletről ide sodródó elemek nem tudnak hozzánk melegedni. Ha mégis belejut a nemzet vérkeringésébe ilyen elem: láz gyúl ki testén, felforr a vére és életét is kockáztatja. Az ősegeszség azonban kiheveri a bajt s újra talpra állunk. A magyar sorsnak ezt a vonását érezte meg az amerikai szerző, mikor a kommunistákban orosz pénzen fizetett idegen látítókat, a kommunisták elzavaróiban pedig az erős magyar faj ivadékait látja. E két erő küzdelmében játssza szerepét a két angol s lesz a magyar női szív melegenél magyarrá.

Geoffrey Templeton beleszeret Rákóczy Zita grófnőbe. Mivel a férfit hat hónapra visszahívták Londonba, az egybekelést arra az időre halasztották, amikor majd Geoffrey visszatér a ködös Londonból Budapestre, «a mosoly, a vidámság és a boldogság városába». Alig hagyta el a várost, kiűtött a nagy háború. Ennek végeztével Geoffrey visszasiet menyasszonyához. A vidámság városa azonban eltorzult: Lenin fizetett bérencei kommunizmust csináltak Pesten. Rákóczyék a Balassagyarmat melletti Szügyre menekülnek Erzsébet-körúti lakásukból. «Lenin már rávetette szemét Magyarországra és elküldötte kegyetlenségben iskolázott segédeit. Kun Béla — Leninnek és Trotskijnak fő apostola — ment Magyarországra, ahol ez hihetetlenül rövid idő alatt maga köré gyűjtötte a gonosztevők minden fajtáját és vezetőikül Böhmöt, Pogányt, Argostont és Szamuelyt választotta.»

«Le a burzsujjal, éljen a proletárdiktatúra!» lett a jelszó és szegény Magyarország ezek között a hisztérikus

rikoltozások között kezdte meg életének legrosszabb évét, melyben a francia forradalom borzalmainál is rémebb életet élt.

Zitát nem találja Pesten. Utána megy Szügyre. Meg is találja őt atyjával, de — holtan: Kun Béla emberei a gróft megölték a sakkózó-asztal mellett. Zita az ijedelemtől szörnyet halt és görcsösen szorongatta a fehér lovat, mellyel a piros bábuktól szorongatott királyt akarta megvédeni...

Geoffrey szörnyű bosszút forral a gyilkosok ellen s Wenzel István álnéven vörösör lett. Dolga elég akadt.

Bakócz Kálmán gróft elfogták a vörösök Balassagyarmaton és Budapestre vitték, hogy bíróság elé állítsák. Bűne: burzsuj. A gróf elfogatását követő napon Kun Bélának ezt a levelet hozta a posta:

«Kun Bélának. Ne gondolja, hogy Bakócz gróft kivégeztem. Megfogadtam, hogy megmentem őt és én mindig megvalósítom terveimet.

A fehér lovas.»

Nagy kavarodás támadt a Munkástanácsban e levél nyomán. Kun Béla megszorgitja az őrséget, mely a gróft őrzi. Garami a nagyerejű, vad és megbízható Wenzel Istvánt ajánlja Bakócz gróf porkolábjául. Megbízják a burzsuj megvédelmezésével, hogy meghiusítsák a fehér lovas mentési kísérletét. Hiába minden! Az utolsó órában, éjfél előtt, a gróf is, az őrzője is nyomtalanul eltűnt.

A Munkástanácsban izgalommal tárgyalják a szöketést. Pogány, Szamuely, Kun Béla, Kunfi durva perpatvart csapnak, majd vörös őrséget küldenek Wenzelért, hogy Bakócz gróf helyett őt akasszák fel. Az őrség visszajött s jelenti, hogy Wenzel — eltűnt. Házkutatást tartottak nála, de mást nem találtak, mint egy sakkfigurát: a fehér lovast. A Munkástanács a legnagyobb zavarban oszlik szét. A Fehér lovas valóra váltotta ígretét.

A kommunisták tovább folytatják a történelmi osztályok irtását. Egy Grósz nevű elvtárs Kiss Imrének duna-

parti kastélyára vetett szemet: a kastély urát kötélre szánta, Erzsébet leányát pedig megkívánta. A Fehér lovas azonban megtudta ezt s azonnal munkába fogott. A regényíró ezt a helyet használja fel arra, hogy Magyarországot jellegese olvasói előtt.

«A Nagy Magyar Alföld — hullámos (dombos) pompájával csódotlatot parancsol — itt-ott sziklás csúcscs és gránitheggyé magasodik. Ezek némelyikén méltóságos kastélyok és bevehetlen várak nyújtják égbe tornyaikat, mert hiszen a multban a Nagy Magyar Alföld volt Európa védőbástyája. A büszke Magyar itt állította meg a török hordák támadását, itt küzdött és halt meg a Keresztért. Ugyancsak itt adózott tisztelettel Magyarország győzhetetlen katonáinak a történelmi századok folyamán a Római Birodalom, a Bizanci császárság, a friauli és a német Birodalom.

A nagy háború pusztításaiból még fel sem gyógyulhatott s máris újra küzdenie kellett, talán nem olyan véresen, de következményeiben épen olyan jelentősen. Amint a multban Magyarország állt ellent a Kelet fanatizmusának s mentette meg Európát Mohamedtől, úgy kellett most — 1919-ben — küzdenie újra Európáért. Mert itt, az Alföldön támadták meg a betolakodó bolsevikiek a megtántoríthatlan parasztot, a föld művelőjét, az ország megvédelmezőjét.

A küzdelem nem a kard, ágyú és puská harca volt, hanem az alattomos propagandáé, mely aláaknázta a közvéleményt. A puffogó ígéretés, a lehetetlen újítások és az öletszerű akasztások támadása volt ez minden ellen, ami hagyományt és állhatatos hazaszeretetet jelentett.

A Nagy Alföld mondája nincs megénekelve, parasztságának hősköltevénye nincs megírva, de eljön az idő, amikor a világ ráeszmél kötelességére és teljes hálával fogja megfizetni adósságát elbeszélésben, dalban és történelemben» (57. lap.)

Kiss Imre magyar úr volt. Atyja a gondjaira bízottaknak és a falu népének. A fellázított parasztság élén azonban bizonyos Grosz nevű idegen egy budapesti parancs felmutatásával birtokba veszi a kastélyt, addigi urának két szobát jelöl ki lakásul s Erzsébet lányával együtt őrizetbe veszi őt. Néhány nap múlva megszerzi Kun hozzájárulását Kiss Imre felakasztásához. Éjfélre tüzi ki az akasztás idejét. Már

üzen is le a pincebörtönbe, hogy készüljön a halálra. Mikor azonban jelő akarja vezetetni, hogy a nyilkosságot végrehajtsa rajta — a Fehér lovas már megmentette őt. Mozivászokra való izgalmas jelenetek következnek. Fehér lovas visszatér a kastélyba, hogy a lányt is megmentse, mert jól sejtette, hogy a bosszúszomjas Grosz a lányon fogja kitölteni bosszúját. Alig ér a lány szobájába, utána jönnek az üldözők. Nincs más hátra: felkapja a lányt és az ablak alatt folyó Dunába ugrik, átússza a folyót, a lányt egy parasztházban elhelyezi, azután maga nyomtalanul eltűnik.

Szamuelyt az ilyen esetek megvadították: még többet akart ölni. Nem messze Budapesttől van Bira. Az ellenforradalom itt is megpróbálkozott és Szamuelyt vért szomjazva ült fel halálvonatjára, hogy végezzen vele. Mire azonban a községbe ért, az állomáson újra piros lobogó lógott s a faluban mindenki vörösnek vallotta magát: a Fehér lovas megelőzte Szamuelyt és óvatosságra intette a községet.

Valóságos legenda keletkezett a nép között a Fehér lovasról. Az aszódi népgyűlésen már a szónok szavait közbekiáltásokkal zavarták: «Mi lesz a Fehér lovassal? A Fehér lovasról beszéljen!» Gunár elvtárs megnyugtatóan kijelentette, hogy egy hét múlva lögni fog. — «És mi lesz, ha nem tudja elfogni őt?» — kérdi egy hang a tömegeből, akiben a regényt olvasó Geoffreyt ismeri meg. — Akkor engem akasztanak fell — hangzik a bombasztikus válasz. — Gunár elvtárs este a szobájában levelet talált, melyben ennyi volt: «Egy hét múlva meghalsz». Az aláírás: Fehér lovas. Másnap lapja: a Népszava szélén ceruzával írva: «Még hat nap». Egy nappal később megszólal a telefon és Gunár elvtárs csak ennyit hall: «Még öt nap!» Ez így megy napról-napra, de a Fehér lovasnak nyoma sincs. Gunár az utolsó napig reménykedik, de mikor detektívjei visszajönnek és jelentik, hogy a Fehér lovas nem találják sehol, ijedtében Pestre akar utazni. De az utolsó vonat is elment Aszódról s azután kénytelen menekülni. Diadalmasan robot Pest felé s örömeiben — hogy elkerülte a Fehér lovas bosszúját — nőbrálsra vetemedik: a gyanútlanul virágot szedő Erzsébetet, Kiss Imre leányát, akiről azonban nem is sejtí, hogy kicsoda, elrabolja. Egy pesti zúg szállóba viszi, maga pedig megy a Munkástanácsba

jelenteni az aszódi eseményeket. Erzsébet kiszabadul a szállóból s céltalanul jár az utcán, mert pénze nincs, hogy visszautazhassék. Bolyongása közben találkozik vele Fehér lovas, akit azonban nem ismer, hiszen vörös katonának van öltözve. Fehér lovas már régebben vonzalmat érez iránta, de nem meri nyilvánítani: még él benne a Zita iránti szerelem. Erzsébet aszfaltbetyárnak tartja és hogy menekülhessen előle, visszamegy a szállóba. Útközben Geoffrey tudomására hozza, hogy ő a Fehér lovas, aki megmentette őt. Erzsébet azonban ezt csalásnak tartja és szabadulni akar tőle. E pillanatban visszatér Gunár, akinek Erzsébet elmondja, hogy ez a vörös katona a Fehér lovas. Gunár ijedtében elrohan és nemsokára egész őrjáráttal tér vissza, hogy elfoghassa őt. Ez idő alatt Erzsébet barátságot színel Geoffrey iránt, s az emlékül magánál hordott fehér sakk-lovast annak zsebébe csúsztatja. Fehér lovas az őrjárat élén visszatért Gunárt megöli, az őrjárat azonban elfogja őt és a parlament pincéjébe viszik. Gönci, a detektív azonnal jelenti Kun Bélának, hogy a félelmetes ember fogoly. A Munkáctanácsban nagy az öröm. Másnap délelőttre kítűzik a tárgyalást. A legerősebb fedezet mellett felvitetik a királyi palotába, hogy ítélkezzenek fölötte. Biztos halál a sorsa. A börtönben azonban elváltzott: utálatos arcvonásai enyhültek; a rettenetes sebhely, mely nyakán ismertetőjelként tátongott — eltűnt; még a beszéde is normális lett. A vésztörvényszék előtt tagadta, hogy ő ott lett volna a szállóban. A katonák, sőt még Gönci, a detektív sem ismerte fel, pedig azelőtt jól ismerte. Elbocsátották.

Amint kiszabadult, Szamuelyl ártalmatlanná tételén fáradozott. Egy vasúti őr fia Leni-fiú volt, és apját állandóan értesítette Szamuelyl terveiről, űtjairól. Az apa a Fehér lovas embere

volt. A kommunizmus napjai meg voltak számlálva, a népbiztosok külön vonaton menekültek Bécs felé. Szamuelyl már napok óta kapta a titokzatos sorokat: «Szamuelynek meg kell halnia!» Népbiztos társai után autók menekül. Már a határ közelében járnak, mikor üldöző autót vesz észre. Kétségbeesve a Fehér lovas sejtí az autó utasában, aki a határon utól is éri őt. Egy revolverlövés, Szamuelyl összeesik, a Fehér lovas győzött.

Erzsébet Terhünetől megtudta, hogy akit ő a szállóban Fehér lovasnak mondott, az valóban az volt. Megdöbbenve hallotta ezt, de azt is érezte immár, hogy élete megmentője iránt nemcsak hála nyílik szívében, hanem szereti is őt. Találkozásuknál minden félreértés eloszlik és a két szerető szív egymásé lesz.

A regénynek, mint látjuk, izgalmas, érdekesítő a meséje. Nem válik ki az átlag amerikai regények nagy tömegéből, szerzője bizonyára nem fog pályázni az akadémiai regény-díjaira. A szereplők jellemzését, a színhely és tájékok elevebb festését nélkülözzük, kivéve az egyetlent: a Nagy Alfvöld leírását. Ez azonban oly jóindulattal íródott, hogy jóleső érzéssel olvasuk. A regény sokféle alfajai közül leginkább a kalandos és a filmregény csoportjába volna sorolható. Ez a fajta a legnépszerűbb Amerikában. S ha a regény, mint említettem, nem válik ki az amerikai regények tömegéből, ez irodalmi szempontból nem dicséret, de magyar szempontból mégis érdem. Minthogy az amerikai tömegek ízlésének megfelelően van írva, a nagy tömegek kezébe kerül. Ez az olvasótábor pedig a mű elolvasása után a magyarság barátjává lesz. A szerző a mű első lapjára ezt írta: «Magyarországnak ajánlva.» Érzelmében minden olvasója osztozik s a magyar ügy barátokat nyer e mű nyomán. A szerzőt már csak ezért is köszönet illeti. *Gáspár Pál.*